LENGYEL JÓZSEF

Keresem Kína közepét

LENGYEL JÓZSEF

Keresem Kína közepét

ÚTINAPLÓ

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1963

© Lengyel József, 1963

Lengyel József „portréja",
melyet a nankingi festészeti iskolában készítettek

IL/118-on Ferihegy–Seremetovó, azaz Budapest–Moszkva. Az első, a legrövidebb ugrás, az első lélegzetvétel az indulástól a célig. Csak nekem furcsa, akit egy emberöltő választ el a pillanattól, mikor először láttam repülőgépet, a pillanatig, mikor először voltam utasa egy gépnek. Én még Blériot-ért lelkesültem a mátyásföldi mezőn, de mindössze egy éve, hogy néha repülőgépen utazgatok . . .

Talán ezért furcsa ez a kisfiú itt a gépben. Még egyszer se nézett fel könyvéből. Mi az az érdekesebb, ami jobban leköti, mint a jelen? Mit olvas? „Űrhajóval a Marsra" vagy: „A branyiszkói szoros hősei 1848-ban?"

Két asszony meg szorgalmasan horgol. Mi készül? Csipkealátét porcelántörpéhez a neobarokk vitrinbe? Vagy gallér a kisestélyihez?

Egy fiatal férfi ismerősöket üdvözöl, akik leereszkedőn megismerik. Együtt kezdtek, úgy tíz-tizenkét év előtt, de amazok feljebb jutottak rangban. Az üdvözlő most megmutatja: „Én is itt vagyok, itt fenn – a versenynek még lesz folytatása." Valami ilyesféle . . .

Kínai gyártmányú, javított minőségű, Parker rendszerű toll a kezemben.

Mikor írni tanultam, acéltollat mártogattunk a tin-

tába. De falusi iskolamesterünk lúdtollat hegyezni is megtanított bennünket. Merthogy mit lehessen tudni – de lúd és toll az mindig lesz . . .

Töltőtollal írni manapság már elavult technika. A mai író írógéppel ír és autót vezet. Én azonban átugrom a fejlődésnek ezt a fokát, nekem repülőgép a közlekedési eszköz, és magnetofon lesz a munkatársam. Úgy vagyok, mint az evenkek és nyenyencek. A halzsírmécses után nem petróleumlámpa, hanem rögtön villany; gőzmozdonyt sose láttak, de repülőgépen már utaztak.

Nékem magnetofon lesz hű, megbízható, pontos titkárom, ahogy az öreg Goethe titkára a hű Eckermann volt.

Bizonyos számú forintok ellenében mindenkinek lehet már Eckermannja – ami korántsem jelenti, hogy napjainkban a Goethék száma olyan arányban szaporodik, mint a gépi Eckermannok, a magnetofonok száma.

Seremetovo, ahová már megérkeztünk, Moszkva új repülőtere. A harmadik? Az ötödik? Nagyon modern, de hallom, épül már a még modernebb. Az óriási repülőtér szélén nyírfaerdő. A sudár törzsek között a későn nyugvó nap sugarai tiszta fénnyel világítanak át.

Gyors utazás, hosszadalmas várakozás. A váróterem, kivált ha átszállóhely, a fájdalomig fokozódó

sűrű unalom tartálya, szinte temploma; újabb start előtti idegrontó térdeplés.

Csak a nyírfák, az orosz föld idelátszó nyírfái szépek. Részvétlenek. Nem vesznek részt a repülőtér életében, és nem néznek részvéttel az érkezők és indulók felé. Lehet, hogy már holnap bővítik a repülőteret, és fejsze éri tövüket. Mégis ők, a nyírfák, földbegyökerezőn örökkévalók. A levegő, melyben mi csak utazunk – őket élteti.

TU/114. Beszállás. A stewardess műanyag-zsákocskákat oszt szét a töltőtollak számára. Mert olyan magasságban fogunk repülni, ahol a töltőtollból kifolyik a tinta. Viszont az ember, az kibírja a magasságot. Előkerül a ceruza.

Légi cethal gyomrában vagyunk. Kondicionált levegőt szívunk. Plusz húsz fok a hőmérséklet. Körülöttünk, mikor felérünk a kellő magasságba, mínusz negyvenöt. Mindezt világító-táblácska közli az utassal.

Fények, fények, fények. Száguld a gép, de még mindig látszanak az óriásvárosok fényei. Aztán felhők tömkelege közé kerülünk, átsiklunk rajtuk, majd a felhők fölé, tízezer méter magasba, és íme: napkelte.

Napkelte, mert keletre szökünk az éjszakából, nyolcszázötven kilométer sebességgel. Számunkra ez az éjszaka szinte semeddig se tartott.

A felkelő nap, mintha alulról világítana, a felhők

is alattunk vannak. Fehérek és szürkéskékek, mint a hótorlaszok.

Valami mélykéket is látunk, tengerszínűt, tele zúzmarás jéggel... mintha jéghegyek úsznának délre. Már lefelé ereszkedünk.

Lefelé. Ezt jelzik a gép falán felvilágoló tábla számjegyei. Ezt jelzi a fülünkben a furcsa pattogás. Azért az ember is megérzi a légnyomás változását.

Lefelé. A fényes nap eltűnik, felhőrétegben siklunk. A gép lassít. Lassít és ez ijesztő.

Ijesztő, de azért figyelek. A nap sápadt korong, a felhő fekete fal... Most végeláthatatlan hómezők: síkság és tószerű kékség. Tudom: felhők. És mikor újra világít a nap, olyanok, mint fenn északon, a Taimir-félszigeten márciusban. A napfény is úgy hideg és úgy új, mint hosszú sötétség után.

Megszűnt a gép zúgása? Én lettem süket! A jelzőtáblán piros figyelmeztetés: „Biztosító szíjat felcsatolni." „Dohányozni tilos!"

– Omszk – mondja a stewardess.

Az órámra nézek. Közel három órája repülünk.

Újabb kis felhőkön megyünk át, azt mondanám „helyi jelentőségű felhőkön". Aztán lenn, mezők és erdők. Hajnali zöld. Fénylő vizek. Város. Ahogyan magas hegyről látszik egy város. A gép zúgását nem hallom. A fülem belseje, a koponyám legmélye ropog. Süketen megyek le a géphez tolt lépcsőn.

Budapest–Moszkva két és fél óra, Moszkva–Omszk három. Átszállás – és tovább. De mikor hallani kezdek, hallom: „Az irkutczki repülőtér nem fogad." Most aztán még kiadósabb és idegesítőbb várás, mint Seremetovóban.

A váróterem tömve. Leszerelt katonák, mérnökök, kolhoztagok.

Az egyik váróteremben ágyak, sűrűn egymás mellett. Összecsukható vaságyak. Az ágynemű hófehér. Hely itt nincs.

Egy kedves lány, elragadóan nőies a repülők sötétkék, férfias szabású egyenruhájában, egy szállodába kalauzol bennünket.

Reggelizünk. Vagy ebédelünk? Nappal van, de azért szívesen alszunk a szállodai szobában, türelmetlenségtől álmosan, hosszú várakozásra elszántan.

Jól alszom. És ekkor felköltenek. Tizenkét órát álltunk Omszkban, de még nappal van.

Újra TU/114. Omszk–Irkutczk, ami újabb három óra. Néha a felhők alatt látszik a tajga. És folyók. A régi ismerőst vélem felismerni, a Jenyiszejt. Még innen a magasról is megdöbbentően nagy. Komorságában vonzó. Hiszen szeretem . . .

Jenyiszej, vagy tán nem is ő volt – ez a nagy folyó –, hanem egy ismeretlen, akit ismerősnek vélek. Aki akármilyen is, de nem először látott, és az ég is ismerős felettem.

Akárhogy siet is a gép – most napnyugtába jutottunk. Narancsvörös peremű szürke felhők – alattunk.

Irkutczk – és újra: váróterem. Az éjjelt itt fogjuk tölteni. A „szokott" várakozás, melyet megszokni nem lehet. Az irkutczki repülőtéren azonban, úgy látszik, szokásos. Itt intézményszerűen berendezkedtek rá. Erre vall a nagy és komfortábilis szálloda. Hidegmeleg víz, fürdőszoba, minden, ami kell – és nem kívánt.

Nem kívánt. Pedig aztán mégis jó, hogy csak reggel indulunk tovább. Míg a TU/114 feljut a felhők fölé, látni lehet a Bajkált. Kék kék kék a „Szép híres tenger, megszentelt Bajkál . . ." A dal, melyet sose felejtek el. Nehéz, rekedt basszus énekli . . . az emlékezés. Mélyre nyúló öblök, erdő borította hegyek éles gerince . . . Már el is tűnt. Múlt és távol itt egy; a tejszínű felhők, mint a feledés. És mint az anyatej. Aztán napfénybe érünk, az örök jelenbe . . .

Az ember megnézi az óráját. Bár nem emlékszik pontosan, hogy pesti időt mutat-e, moszkvait vagy omszkit. Reggel van, ez bizonyos. A nap baloldalt. Következésképpen útirányunk: dél.

Magasság: tizenegyezer. De itt lelátunk a földre. Alig-alig egy felhő. Sárgásbarna sivárság. Homokdombok, dünák – a Gobi-sivatag. Vasútvonal keskeny csíkja. Egy vonat, őrház. Pusztaság. Néhol ritkás felhő, fekete árnyfoltja a barna homokon. Út. Va-

lamikor teát szállító tevekaravánok jártak erre. Most teherautó ablaküvege csillan fel hozzánk.

Még a TU/114-en is hosszú ez az út a sivatag felett... De végre; zöldes legelőfélék látszanak. Aztán már gyorsan friss vetéstáblák fölé jutunk. Kanyargó utacskák. Itt emberek élnek.

Milyen szép: emberek élnek.

Nem kellene itt leszállni? Megállni, itt maradni? Hátha itt lakik a boldogság, az irdatlan pusztaság határán?

De ó! A szőke stewardess már savanyúcukrot osztogat, és tudom, ez azt jelenti: nemsokára lebocsátkozunk a földre. Vattát is kapunk fülfájás ellen...

Hegyek fölé értünk. Éles fogú, fűrészfogú hegyeken fel és le kúszik a Nagy Fal, a sokat emlegetett, a megcsodált, a szimbólikus. Átrepülünk felette.

Pekingi repülőtér. A gép leszáll, befut. Egyenruhás tiszt jön fel hozzánk. Rendőr? Vámhivatalnok? Dehogy! Orvos. Az oltási bizonyítványt kell felmutatni, a sárga kiskönyvet, mely bizonyítja, hogy himlő és kolera ellen beoltottak bennünket.

És kiszállhatunk. A kondicionált levegőjű TU/114 kijáratánál megcsap bennünket a forróság. A gép forrósodott így át?

Mikor kiszállunk, s már a lépcsőn megyünk lefelé, akkor értem csak: a júliusi Peking fogad negyvenfokos hőséggel, szürkepárás éggel.

De itt nem váróterembe jutottam. Megérkeztem. És ez valami egészen más! Nem unalmas, mert ide akartam megérkezni.

És a terem, mely fogad, a maga kínai nyelvén beszél, ám nagyon érthetően. Nagyszerű, korszerűségében pompás épület, „célgép" a szó közvetlen értelmében is, melyet óriási, vörösre lakkozott oszlopok tartanak – vörös lakk: a kínai építészet hagyományos színe és anyaga.

Levél Sanghajból

A boríték:

Túlvilág – Café Central

Kedves Főúr! Kérem, adja át ezt a levelet Kisch szerkesztő úrnak, hisz utazásából megérkezve biztos még aznap benéz magukhoz.

L. J.

A levél:

Kedves Egon! Felteszem, hogy nálatok odaát is javultak a közlekedési viszonyok, az angyalszárnyak elavultak, a mennyei postaigazgatóság se alszik, és – ha nem vagy valami nagy riportúton – nemsokára megkapod ezt a levelet. Abban, hogy benézel a kávéházba, egy pillanatig se kételkedem. De nem tudom, hogy ott nálatok elérték-e – azt kétlem, hogy túlhaladták volna – a mi kis százszemélyes lökhajtásosainkat . . .

No jó. Erről úgyis te csináld majd ott az első riportot, drága öregem, „Rasender Reporter", ifjúságom példaképe.

Amit közölni akarok, a következő:

1. 1933-ban megjelent könyved: *China Geheim* adatai egytől egyig elavultak; ellenben

2. Kitűnő könyved ma már pótolhatatlan forrásmunka azok számára, akik Kína egy már régmúltnak tűnő és eltűnő periódusát kívánják tanulmányozni. Értéke ugyanaz és a múlttól való távolsága majdnem akkora, mint Goncsarovnak 1853-ban Sanghajról írt útilevele, melyet a *Pallada Fregatt*ban olvashatunk.

3. Legfantasztikusabbnak látszó reményeid és vágyaid teljesültek – és mindaz ami aljas, gonosz, imperialista elnyomó és prostituált volt Sanghajban, eltűnt, elvitte az áradat.

Eléggé ismerlek, tudom, hogy adataid elavulása akkor is hidegen hagyna, ha még élnél, és tudom, hogy reményeid teljesülése még halottaidban is – hogy is mondjam – felélesztik lelkedet. Lehet, hogy tifelétek ezt nem így mondják. Bocsásd meg, amit megbocsátani életedben soha senkinek nem tudtál, a pontatlan fogalmazást. És most már rátérek a tárgyra.

Előbb azonban még megnézem a lexikont. Mégpedig jobb híján, az 1957-ben Leipzigben megjelent kétkötetes kis Encyklopédiát – mely helyesen állapítja meg: *Sanghaj* a Vuszung folyó partján fekszik, huszonhat kilométerre a Jangce folyótól és hetven kilométerre a Jangce torkolatától. Lakosainak számát 1953-ra 6,2 milliónak adja meg. Nos, ez így is volt. Ma már 7 millió.

A lexikon következő címszava: „*Sanghajozni.*" Je-

lentése: „Leitatott matrózokat hiányos legénységű hajókra hurcolni, különösen »halálhajókra«, és ott szolgálatra kényszeríteni. Főképp Sanghajban gyakorolt fogás."

Nem kétlem, hogy ma is gyakorolt fogás a sanghajolás, nem kétlem, hogy különösen »Halálhajók«-ra – azaz, értéküket meghaladó összegre biztosított és egy tajfun halálos ütésének szánt hajókra – ma is így cipelik a legénységet. Csakhogy sanghajolás, ha előfordul is a világ különböző kikötőiben, de Sanghajban sanghajolás már nincs. Mert a nemzetközi matrózklubban – melyről még kell majd pár szót szólni – a kínai elvtársak vigyáznak, a külföldi, esetleg kelleténél kissé erősebben „bepiált" matrózokra . . .

A lexikon következő címszava: *Sánkér*, a nemi betegségből származó fekély, melynek, mint ott olvashatjuk van „lágy" és „kemény" válfaja. Ez sincs Sanghajban. Pontosabban, se kapni, se továbbadni nem lehet. Mert nincs prostitúció. Ilyen szempontból sok matróznak elég unalmas lehet Sanghajban a Vuszung folyón horgonyt vetni. Nőt Sanghajban pénzért nem kapni, sőt szabályosan megnősülni is aligha lehet átutazó idegeneknek.

Az utazó még megérkezni is másképpen érkezik manapság Sanghajban, mint azelőtt. Az „azelőtt" pontosan a XX. század közepéig számítandó. Nem a tenger felől jut a Jangce és a Vuszung folyón át Sang-

hájba, mely az 1842-ben adott koncesszió idejétől fogva 1949 tavaszáig az ellenséges imperialista erők betörésének egyik legfontosabb kapuja volt. Ma az utazó, aki a kínai nép jóváhagyásával a népi Kína államának tudatával és beleegyezésével jön Kínába, rendszerint a szárazföld felől közelíti meg Sanghajt. Repülőgépen. Vagy vasúton a Peking–Nanking–Sanghaj vasútvonalon. Én persze, mert valamit látni is akartam, vasúton jöttem. Csakhogy ez nem kétnapi út, mint te írtad, hanem egynapi, és még sohase ültem olyan kevéssé rázkódó (ez is a jó aláépítmény), olyan jól ruganyozott vasúti kocsiban, mint a Peking–Sanghaj-i gyorsvonaton. És minden fülke kisasztalán, az ablak előtt, egy cserép virág. Ez a cserép virág – ez a régi Kína is és az új Kína is, egyben.

Nankingtól fogva a Jangce völgyében visz a vonat, annak a folyónak a völgyében, melynek birtoklása oly értékes volt, hogy az imperialisták állkapcsa nem tudott szétnyílni, mikor értelmük talán már azt tanácsolta: ereszd el azt a zsákmányt. Így történt, hogy jó néhány fogukat otthagyták Kínában. Így történt aztán, hogy a műfogsor – Csang-Kai-sek Tajvanban – akárhogy is mesterkedjen az amerikai dentistery, jóformán bele se tud harapni Kínába. Ez a szerencséjük. Persze, ők nem akarják tudni és képtelenek megérteni, hogy ez a szerencséjük. Csak ha már eljátszották a szerencsét, akkor értik ezt majd meg – szóval későn . . .

A Jangce völgyében ma is mindenféle Kínát lá-

tunk. Azt is, amelyet még te is láttál. A rizsföldek öntözésének következő módjait figyeltem meg.

1. ember bambuszrúdra akasztott vödörrel meri a vizet;

2. taposómalom. Rendszerint öt ember testsúlyával emeli fel kerékre szerelt apró edényekben a magasabb szintű csatornába a folyó vagy főcsatorna vizét;

3. bivaly jár körbe-körbe, és egy olyan szerkezetet hoz mozgásba, amellyel a bolgárkertészek öntözték valaha paprikájukat, paradicsomukat;

4. szélmalomszerű vitorlákkal hajtott vízmerítő, azaz hogy filléres papírforgókhoz hasonlítanak, csak nagyok, barnás és fehér vászonból vannak;

5. bárkára szerelt szivattyúk motorja,

6. gátak és víztárolók nagyarányú modern rendszere. Ezek végzik az öntözést, Kína ősi és legmodernebb mezőgazdasági műveletét.

Ez a hatféle öntözés együtt él, egymást egészíti ki, egymást segíti. Ezt, a régi, új és legújabb módszerek együttesét a népi Kínában „mindkét lábon állás"-nak nevezik. Így nevezik ezt a földművelésben; és az apró „népi kohók" és legmodernebb vasművek egy időben való keletkezésének titoktalan titka is ez. Mellesleg a népi kohók egy része főképp csak az iparilag fejletlen, de vasérctelepek közelében levő vidéken maradt meg, másik része már közép és nagykohóvá alakult, s ugyanakkor nagyon sok gazdaságilag szükségtelen, drágán termelő, sok munkaerőt lekötő kiskohó

már beszüntette működését. Megcsinálták a lapátnak, ásónak való és a kordék abroncsára kellő vasat; a többit és továbbit már más üzemek végzik.

Nos, legalább hatféle vízgazdasági eljárás működik együtt – ennyifélét láttam. Most, júliusban, látni zöldellő rizsvetést, rizspalánta ültetést és aratást is. A Jangce völgyében évente kétszer aratnak.

Errefelé az idén nagyszerű termés lesz. Amiből a régi – azaz tíz év előtti időben – a parasztnak itt csak annyi haszna volna, hogy nem hal éhen. De annál több haszna volna a spekulánsnak, mivel fenn északon bizony szárazság van, és milliókat fenyegetne éhhalál. Nos: nem lesz hasznuk a spekulánsoknak, és ami ennél fontosabb, aminél fontosabbat ott fenn az égben sem hallhatnál – ebben az országban, a népi Kínában, még szárazságos, nehéz években sincs többé éhhalál. Sehol és soha!

Neked, aki közel harminc év előtt jártál Kínában, ennyiből is világos, hogy mit végzett az új népi Kína államhatalma. Ha csak annyit tett volna – de ennél sokkal többet tett –, akkor is megdönthetetlen hatalom lenne. Mert ha a jó termésű országrészek nem bírják ellátni a szárazságtól sújtottakat, akkor külföldön, valutáért, ezüstért-aranyért vásárol gabonát, de nem engedi, hogy éhen haljon a nép – ami pedig azelőtt a „természetes folyamat" volt Kínában – és gyarmati, félgyarmati országokban még ma is az ...

Folyók. Csatornák. Csatornák, csatornák. Félarasz szélesek a barázdákban, és rizsföldet elöntök. És

olyanok, hogy vitorlás dzsunkák úsznak a rizsföldek között. A messziről látszó vitorlák mintha magán a földön siklanának. Víziutak épülnek, vasúti kitérők, hidak, vasútvonalak. Egyik helyen látom: egy kerek kő szélébe – (a kő mint egy kisebbfajta malomkő) tíz lyukba kötél van erősítve. Tíz ember a kötél segítségével emeli a követ, és nagy erővel csapja az újonnan hordott töltésre. Vasúti kitérő alapzatát döngölik. Egy másik állomáson ugyanezt a munkát modern lánctalpas traktor és úthenger végzi. Éjjel primitív kokszégetők százai festik pirosra az eget. A kiskohókról már szóltam. Most nagykohók jönnek, majd roppant cementgyár. Európában is legmodernebbnek számítanának.

A víztárolóknál kacsafarmok, a csatornákban halászat. Vannak halastavak is – ez természetes velejárója az öntözéses gazdálkodásnak.

Így közeledik manapság az ember a hétmilliós Sanghajhoz és – július lévén és Nankingból jövet, ahol éjjel 36 fokot mutat a hőmérő, és a ventillátor nem segít – nem csoda, ha irigyli a bivalyokat, akik az ebédszünetet egy kis lubickolásra is felhasználják. Csak kígyózó hátgerincük és szarvuk áll ki a vízből. Jól megtermett állatok és ha szárazak, palaszínűek.

Mindezt a kékruhás kínai paraszt keze élteti. A földeket, az állatokat, a gyáraival, peremkerületeivel már mutatkozó óriásvárost, melyhez közeledünk. A parasztról kellene beszélni, de egyelőre elhalasztom: már megérkeztünk Sanghajba.

A nagy pályaudvart szinte nem is látom, azaz olyasfélének vélem, mint egy moszkvai pályaudvart. Egyetlen vágya van az embernek, bivalyt irigylő vágy: valami cseppfolyós hideg elembe mártani izzadtságtól lucskos, ragadós testét. Amit nagyon hamar végre is hajthat: az autó gyorsan elviszi a kényelmes hotelbe, melyet úgy hívnak: „Béke-szálloda".

Egon, te ismered a Béke-szállodát . . . Ne vitatkozz! Ismered, csakhogy akkor Cathay-Hotelnek hívták – es éppen tőled tudom, hogy a híres Sassoonok tulajdona volt. Azé a családé, melyről megírtad, hogy többek közt az övék volt minden sanghaji villamos, minden sanghaji omnibusz, a Nanking-Road [olyan mint Pesten a Rákóczi út, Bécsben a Mariahilferstrasse, Berlinben a (volt) Friedrichstrasse] nagyobbik része, az egész Szecsuan-Road a Soohov-csatornáig és a Bubbling-Well Road fele – ahol Sassoon úr, istenem, egy Rothschild lány férje – tündéri kéjlakot és parkot építtetett . . .

Egon! Mindezt már csak a te konyvedből lehet kihalászni. Rajtad kívül ezt csak néhány Sanghaj történetével foglalkozó kínai tudja még. A Sassoonok eltűntek, a Cathay-Hotelből Béke-szálloda lett, és egy ijesztően nagy szobában élvezem a fürdő utáni felfrissülést. A szoba bal oldalán három ajtó. Az első, mely az előtérre nyílik, a szolga szobája. Ez üres. A második húsz oltözet ruhának való fogast és fiókokat, polcokat tartalmaz; az én két kis kofferem tartalma szinte elvész benne, mint porszem a sivatag-

ban. A harmadik ajtó a furdoszobába vezet. A furdószoba az jo, ha izlésem szerint kicsit tul sok is benne a tukor

Minden elegáns es szolidan epitett A pincérek udvariasak. Ez ugyebár, azelótt is igy volt Csak a szemuk nézese most valahogy más: jóakaratú és barátságos. Ez aligha lehetett igy a te idódben Es borravalót manapsag ne kínálj nekik, mert nemcsak hogy nem fogadják el, de komolyan megsertődnek. Hogy ez pedig nem igy volt, az biztos. Ugy hallom, hogy a borravalo divatja Kínában teljesen eltűnt. Ezt csak elhiszem De egyet becsuletemre állithatok: európaitol nem fogadnak el borravalót A mai kínai nemzeti es emberi buszkesége igen erezhető, tobbek közt ebben is

Drága Egon! Sok riportebravurod kozul az egyik, ahogy a sanghaji szinjáték szereposztását leirod:

Kényszervámok Kényszerkölcsonok Kényszerbehozatal	Anglia
Előbbiek ejjeliorei Elobbiek testórei	India Orosz fehérgardistak
Korrupcio Opium-lebujok Kerités Prostitucio	Franciaország

Előbbiek őrei		Annam
Spiclik Kurvák	Előbbiek személyzete	Orosz emigránsok
Háború és provokáció katonai végrehajtói		Japán
Gyermekmunka Standard Oil Tobacco Comp. Missziók és Colleg-ok útján való elnemzetietlenítés		Amerika
Telekspekuláció		Zsidók
Katonai tanácsadók Fegyverkereskedelem		Németország
Adósságbehajtók		Portugália
Hoi A-Lai (játék)		Baskok
Az idegenek bennszülött segítőtársai		Kuomintang

Ezt az áttekinthetőségében felülmúlhatatlan szereposztást most egyetlen nagy matematikai zárójelbe, egyetlen nagy társadalmi zárótényben foglalhatjuk, és

hozzáírhatjuk: egyenlő nullával. Nincs! Sanghajban nincs. Máshol, az más. Máshol van, nagyon is van Standard Oil és van Tobacco Comp., és még más kompániák. Kuomintang is van még némi agyonütetlen, de csak Tajvanban, betegen. Az USA hajók szivattyúin át kap mesterséges táplálást, amerikai dentistek rakják a műfogakat szétvert állkapcsába.

Eltűntek a Sir Sassoonok, akik ópiumkereskedéssel megalapozott és telekspekulációkkal és egyebekkel megsokszorozott vagyonuk elismeréséért angol nemességet kaptak. Eltűntek maguk az angolok is, a franciák is. Annam és India hazament, és önálló lett. A portugáloknak és telekspekuláló zsidóknak híre se maradt.

Eltűntek – ez volt a legkevesebb –, amit te már 1933-ban „A forradalom által elsodort iszapnak" neveztél: a fehérgárdisták és a kínaias kiejtéssel „Poluszki gelsz"-nek nevezett prostituáltak, az orosz emigráció nőtagjai, létalapja és központja a nemibetegségeknek, akikre ezért sok matróz emlékezett – bár nem hálával, de élete végéig.

Hát persze, ezeknek az eltűnése egy cseppet se csodálatos. Az orosz fehérgárdista és burzsoá emigráció, már 1933-ban láttad, oszlásnak induló hulla volt. Az áruba bocsátott feleségektől és lányoktól, akiket ritkán nagyban, de gyakran kicsinyben, éjjelente többször árultak – persze nem származtak unokák. Sanghaj kloákái ezt a szennyes iszapot rég levitték a Jangce folyón.

Mindez természetes. De ami fontos, ami új, hogy *nincs utánpótlás.* A gésák az utolsó japánokkal együtt menekültek el Sanghajból, és Kína a prostitúciót éppúgy megszüntette, mint az emberkereskedés egyéb válfajait. Nincs például – ami volt –, hogy egy vállalkozó felvásárolta éhező parasztok gyermekeit –, akik aztán az ő hasznára dolgoztak a textilgyárban. Megszűnt a távol-keleti kikötők lebujainak kínai lányokkal való rendszeres ellátása.

Sanghajban sehol és semerre se látni prostituáltakhoz hasonló női lényt. „Likvidálták" a prostitúciót. A volt prostituáltakat falun telepítették le, átnevelik őket, dolgoznak.

Nem tudom, hogy van-e titkos prostitúció? Őszintén szólva, nem kutattam – én meghívott rokon voltam, akit a tiszta szobába vezettek – szégyelltem volna a szemétdomb körül szaglászni.

Elhiszem-e, amit mondanak, hogy megszűnt a prostitúció? Elhiszem! Mert ennél sokkal nehezebb kampányt is sikeresen elvégeztek itt! Képzeld el: ebben a júliusi forróságban, ebben a túlzsúfolt hétmilliós városban nem találsz legyet. Kiirtották.

Megdöbbentő, számunkra, európaiak számára felfoghatatlan, hogy milyen erőket tud a népi Kína egy kampány érdekében mozgósítani. Nincs légy. Nincs bolha és poloska. Nincs egér. Nincs patkány. Sajnos, veréb sincs. A verebeket is kiirtották – túlbuzgóságból –, és ez állítólag megzavarta a biológiai egyensúlyt. Nos, importálni fognak verebeket, viszont az

utolsó legyekre – egyszer egy repulógépen, egyszer egy vasútállomáson láttam – légycsapóval vadásznak hallatlan buzgalommal.

Megdöbbenő az erő, ahogy egy kampányt végrehajtanak. Jelenleg a köpködés elleni kampány folyik feliratok és köpőcsészék segítségével, és minden jel szerint – azaz hogy a köpködésnek semmi jelét se látod se középületekben, se az utcán – nagy sikerrel. Amit a népi kormány kíván a néptől, azt a nép végrehajtja. Mert szakadatlanul tapasztalja, hogy a népi hatalom sohase kíván tőle rosszat vagy esztelent. Amit százmillio rendőr nem tudna rákényszeriteni egy népre, azt a nép, jó tanácsra hallgatva, önként végrehajtja. Ez „csak" egy „kis" példa, melyet én nem tartok se „csak"-nak, se „kicsi"-nek. Ez a megdöbbentő erő nekünk, Kína barátainak, roppant biztatás, Kína ellenségei pedig jó volna, ha komoly figyelmeztetésnek tekintenék, mert hasonlít a japánok kiveréséhez. És jó volna, ha a Kína területére bemerészkedőkhöz intézett már több mint száz komoly figyelmeztetést is úgy tekintenék, hogy a komoly figyelmeztetés nagyon komoly figyelmeztetés. Egy hatalmas nép magabiztos nyugalma ez, mellyel játszani veszélyes . . .

Matróz is voltál egyszer, „Leichmatróze", s egész életedben a matrózok iránti vonzalom volt a gyengéd. Nekem is. Alig van irásom, melyben matróz ne

szerepelne. Én a Balatonnál születtem, te a Shakespeare által felfedezett Cseh-tenger partján. Sós vízzel először akkor találkoztunk, mikor kisfiú korunkban a torkunk fájt, és a mamánk sós vízzel gargalizáltatott bennünket. Nem tudom, hogyan kerül az ilyen ember lelkébe a tenger és a matrózélet iránti vonzalom. Tegyük fel, hogy az olvasmányai útján, szóval romantikája miatt. De ez csak a kiindulópont. Később nagyon jól megismertük a romantikátlan matrózéletet is és nagy kikötők életét . . .

1912-ben voltam először Hamburgban. Világháború előtti „nyugodt" békevilágban – vagyis mikor az egész világ már a nagy háborúra készülődött. De én csak tizenhat éves voltam, és élni készültem.

Jómódú, aranyórás, a hasán vastag aranyláncos, nagy kipödört bajuszú nagybácsimmal a vidéki ügyvéddel és a fiával, unokabátyámmal jártam Hamburgban, a Streit's Hotelben laktunk, az Alsterre néztek szobánk ablakai. Azért emlékszem erre ilyen pontosan, mert soha még ilyen elegáns helyen nem laktam, és soha még olyan pompás reggelit nem szolgáltak fel előttem, mint abban a hotelben. A vajgömböcskékből épült piramist a pincér rögtön újjal, szebbel váltotta fel, ha egy kicsit megbolygattuk a piramis szabályos formáját.

Előzőleg pedig Schwinemündében (ez most Swinoujście) láttuk a császárt, II. Vilmost, aki jachtján Korfuból érkezett meg. Mi kirándulóhajóról bámultuk a császárt, a jachtot, mindent. A kirándulóhajó

erősen az oldalára feküdt, mert mindenki oda tódult, ahol látni lehetett a kacskakezű császárt, amint a tengerésztiszteket vállveregette. Joválisan, de teljes erőből. Mert kacskakezű volt.

Nos, ilyen előzmények és körülmények közt mentünk a Streit's Hotelból Sankt-Pauliba. Ez a városrész a mulatók, lebujok, kocsmák egész városa. Egy mulató fölött nagy reklámtábla:

Szegedy Gollásch
Ungarischer Volkstänzer

Ide persze minket, magyarokat, nem lehetett becsalogatni – amit ma már sajnálok. A többi szórakozóhely se igért többet, mint amit Pesten is megtalálhattunk a Ligetben. Egyre tovább mentünk, aranyláncos, bajuszos nagybácsim vezérlete alatt. Sankt-Pauli mélye felé. Míg egy jól megtermett rendőr meg nem állított bennünket:

– Tovább, uraim, ne menjenek. Mert arra – mutatta – nem felelek a testi épségükért.

Ez, kérem szépen, 1912-ben történt, II. Vilmos császár birodalmának legvirágzóbb idejében, a rendjéről híres Németországban, a világ egyik legnagyobb kikötővárosában. Mert éppen hogy kikötővárosban voltunk.

Itt Hamburgban láttam korán reggel egy matrózt, kinek biztosítótűkkel összekapcsolt londoni *Times* volt egész öltözéke. Így tért vissza a hajójára – mert

vagy nem figyelmeztette a rendőr, vagy nem hallgatott a rendőr figyelmeztetésére. Pedig Hamburg és Sankt-Pauli csak híres volt. A hírhedt, az Sanghaj volt – a matrózok elcipelése – sanghajing . . .

Nos, hagyjuk az emlékeket és a múltat. A sanghaji kikötőben a rakpartnál és bójákhoz kötve láttam néhány fekete angol kereskedőhajót, egy szép, hófehér, új jugoszlávot, egy rozsdamarta vén görögöt, mely valamikor talán zöld lehetett, néhány szovjet hajót, Sanghaj minden ország tengerjárói előtt nyitva van, kivéve a japánokat és amerikaiakat. Mellesleg épp ez időben jár egy japán halászati bizottság a kínai kikötőkben – talán már rövidesen változások várhatók.

Nos, a matróz, hosszú és fáradtságos útján Sanghajba érkezve éppen azt nem találja már itt, amiről valaha Sanghaj, az egész világon híres volt: – a lebujokat, bordélyokat, játékbarlangokat, ópiumtanyákat. Ha csak ezekre van kedve, akkor jobb, ha a hajója fedélzetén marad – bár cseppet sem gyönyörűség ez forró júliusban a bűzlő Vuszung folyón. No de ha az orra megszokta – mondjuk a tündéri Velence csatornáinak nyári bűzét – akkor ez is jobb, mint a be nem teljesülő remények.

Ellenben, ha egy kis italra van kedve, ezt a nemzetközi matrózklubban találhat. Egy nagyon elegáns, volt angol mulatóhely a mai matrózklub, ahol kiszolgálják a matrózokat – amíg nem tökrészegek. Vagyis addig a határig, míg a kormányzás nem mondja fel

a szolgálatot, s a hajó – azaz a matróz – egy kis oldaltdőléssel, imbolygással csellengve még haza tud sodródni hajójára. Vagy pedig engedelmesen felmegy a harmadik vagy a negyedik emeleten levő szobába – mert fenn vendégszobák is vannak.

Ha verekedés kezdődik – ami egyre ritkábban fordul elő, közli velünk a klub kínai vezetője –, akkor józan kínaiak szétválasztják a harcolókat; csak a legritkább esetben kell rendőrséget hívni. Aki biliárdozni akar, a biliárdszobába megy, aki olvasni, az a könyvtárterembe. Egy angol úri klub bőrfotelei várják. Vannak egyszerűbb mulatságok is: hinta, céllövölde. A céltárgyakat megvilágító villanykörtét egyik oldalról deszka védi, úgy látszik, a villanykörtét eltalálni néha érdekesebb, mint a víz tetején ugráló tojást . . .

De fontosabb, hogy ebben a klubban jól felszerelt üzlet is van, melyben a nap és éjszaka minden órájában vásárolhat a matróz. Csecsebecséken, dísztárgyakon, gazdag faragású és egyszerű matrózládákon kívül használati tárgyak is kaphatók. Egyszerű munkaruhák és finom szövetek, nagyszerű selymek. Igen mérsékelt, igen előnyös áron.

„Na ja. Ez mind nagyon szép. De a matróznak nők is kellenek" – ismétli majd valaki.

Hát nőt nem kap. Ezt a szükségletét vagy kielégítette Japánban vagy Hongkongban, Manilában vagy Macaóban, vagy kénytelen várni, amíg visszakerül nőügyekben bőkezűbb helyekre.

Sanghajban nincs nő – ezt csak itt Európában nem tudják, de minden matróz, aki kínai vizeken jár, tudja már – tehát nem is olyan veszélyes és cseppet se meglepő.

Merevség? Nos, ezt a merevséget Kína nem hajlandó megszüntetni. Prostituáltakkal Kína senkinek se szolgál. A klub fiatal és energikus vezetője – aki valószínűleg nem egy verekedésnél játszotta a békítő nem egészen veszélytelen szerepét – nagyon érthetően fogalmazza álláspontjukat: „Vagy a kapitalizmus erkölcse befolyásolna minket, vagy mi befolyásoljuk az idejövő idegent a mi erkölcsi felfogásunkkal." És nincs mese.

„Ha ilyen puritánság uralkodik, bizonyára virágzik a titkos prostitúció" – hangzik újra az ellenvetés. Aligha. Mert túl veszélyes. És én legkisebb jelét se láttam. De ha valahol zümmög még egy légy, és valahol kódorog még egy prostituált – száz légycsapó és önkéntes rendcsináló likvidálja ezt a maradékot.

Működik a sokemeletes szórakozóhely, melynek közepén pompás cirkuszt láttam, a több mint egy tucat teremben sokféle stílusú kínai színház játszik és csodálatosan tökéletes bábszínház. Mindegyik teremben hatszáz-hétszáz ember ülhet. A legfelső emeleten tetőterasz és vagy hétszáz személyt befogadó teremben európai hangszereken játszó szimfónikus zenekar. De van a folyosókon poffember is és erőmérő.

Ha a matrózoknak kedve van színházba menni, autóbuszt küldenek ingyen a kikötőhöz. Ha népi

kommunát akar meglátogatni, akkor autóbuszon viszik oda is. De nő – nincs, ópium nincs, részeg matrózra a kínaiak vigyáznak – akinek ez nem tetszik, unatkozzék!

A labdajátékos baszkok is eltűntek valahol – mert a labdajáték jó ugyan, de a baszkok hivatásos labdajátékosok; s itt Sanghajban ezek a játékok lóversenyszerű fogadásokkal voltak összekötve. Ezt az új Kína nem tűri. Nem volt időm kitudakolni, mi lett ezekkel a baszkokkal. Ellenben láttam egy agárfuttatás egykori versenypályáját, mely egy francia vállalkozó tulajdona volt. A fedett, de falak nélküli pálya most szabad színpad. A nézőtér tizenháromezer ember befogadására alkalmas, a színpadon ötszáz ember számára van hely. Az öltözők nemcsak kényelmesek, de finom ízlésességükkel különböznek európai színházak öltözőitől. A magyar népi együttes itt lépett fel, ebben az új színházban – ők lehetnek a tanúim – több színház öltözőjét látták, mint én.

Körülbelül száz évig volt Sanghaj a világ egyik legnagyobb és leghíresebb kikötője – 1842-ben, az első ópiumháború után Kanton, Amoy, Fucsou és Ningpóval együtt „nyílt kikötő", és az imperializmus kínai bázisa, századuknak majdnem feléig. A kínai kikötők közt Sanghaj még most is az első, és a folyamhajózásnak alig lehet nagyobb kikötője, mint ez a világ legnépesebb völgyében épült óriás. Igaz, hogy

Tiencsin, pontosabban az előtte, közvetlenül a tengernél újonnan épülő Sinkang és a Kína legdélibb részén a mesébe illő gazdagságú trópikus Hainan-sziget közelében épülő Csancsiang fejlődnek most legrohamosabban.

Goncsárov, akinek a *Pallada Fregatt*ját ma is érdemes elolvasni, 1853-ban többek közt így ír Sanghájról.

„Az angolok előtt megnyílt öt kikötő egyikének a vázlatos leírásából Ön aligha vonhatja le a következtetést, hogy Sanghaj milyen ragyogó szerepet játszik már ma, és fog még játszani. Kereskedelme méreteivel már most elhomályosította az itteni vizeken Hongkongot, Kantont és Sidney-t, és az első helyet foglalta el Kalkutta után. És mindezt az ópium tette. Érte a kínai odaadja teáját, selymét, fémeit, gyógynövényeit, festékét, verejtékét, vérét, erejét, eszét, egész életét. Az angolok és amerikaiak hidegvérrel elveszik mindezt, és pénzzé változtatják. És ugyanilyen hidegvérrel viselik el a régi, már el is némult szemrehányást az ópium miatt. Pirulás nélkül hallják, és egymásra tolják a felelősséget. Az angol kormány hallgat, mást nem is tehet, mert sok vezető államférfi maga is mákot termel indiai ültetvényein, és maga szerel fel hajókat, és küldi őket a Jangcehez. Tizenhat mérfölddel Sanghaj előtt, a Vuszungon, egész flotta áll úgynevezett ópiumhajókból. Itt rakják át a mérget. Más hajók hozzák, és rakják itt ki – ezek csak tovább adják a rakományt. Ezt a kereskedést a kínai

kormány tiltja, sőt átokkal is sújtja. De mi értelme van az átoknak – ha hiányzik az erő."

Erős pedig csak 1949-ben lett Kína, mikor népi hatalom vette kezébe Kína dolgait.

Öröm olvasni, hogy milyen jól látja Goncsárov már 1853-ban a kínait és imperialista kizsákmányolóját: „Nem tudom, hogy kettőjük közül ki tudná civilizálni a másikat: vajon nem-e a kínaiak az angolokat udvariasságukkal, szerénységükkel, sőt még kereskedői hozzáértésükkel is."

Goncsárov sokat ír az európaiak durvaságáról, gorombaságáról, hogy lökdösik, ütik-verik a kínait. Nem idézem, mert ez ismeretes. Ma, ebből – dialektikus ellentét – az európai, az amerikai iránti hideg lenézés és egy nehezen fékezhető japánellenesség maradt. Azt kell mondanom, hogy ez a ma pozitívum. Pozitívum, mert a népi hatalom azért a sovinizmusnak nem enged teret, a dolgozó népek nemzetköziségét állítja politikája vezérlő csillagául és vigyáz, hogy a dolgozó népet ne tévesszék össze az imperialista kormányokkal.

Goncsárov pontosan megjósolta Sanghaj jövőjét: „... Kanton és Hongkong szükségképpen vesztettek jelentőségükből attól az időtől kezdve, hogy a kereskedelem északon megindult. De egészen alaptalan az az aggodalom, hogy ebből a két város teljes hanyatlásának kell következni... Sanghaj fejlődését előnyös földrajzi fekvésének köszönheti. Óriási folyónál terül el, amely mellett feljebb néhány igen népes, ipa-

ros- és kereskedőváros fekszik, többek közt Nanking és Szu-csu-fu. Sanghaj önmagában véve, lakosságát tekintve, egész jelentéktelen hely, lakosainak száma mindössze háromszázezerre tehető, ami egy kínai városnál kevés. De Sanghaj egyben kereskedelmi előváros az említett városoknak és különösen azoknak a tartományoknak, ahol a legjobb selymet és teát termelik – ezt a két eddig legfontosabb cikket, amellyel Kína a gyapotért, gyapjúért és más európai és amerikai árukért fizetett. Csak az ópiumkereskedés bonyolódik le ércpénzben, éspedig legnagyobbrészt ezüstpénzben."

1853-tól, a *Pallada Fregatt* megírásától 1933-ig, a *China Geheim* megírásáig és 1949-ig, minden úgy történt, ahogy Goncsárov előre látta. Kanton lakosainak száma – melyet Goncsárov egymillióra becsült – a duplájára emelkedett. Sanghaj lakosainak száma meghússzorozódott hat millió lett. Sanghaj lakosainak száma azóta is emelkedik, és elérte a hétmilliót. De ez már nem újabb munkaerők beözönlése, hanem a járványoktól és gyermekhalandóságtól nem tizedelt természetes szaporulat. Sanghaj ma is nagy kikötő, de a legnagyobb kikötő Tiencsin. Ahogy Kanton elsőbbségét elfoglalta az északibb Sanghaj, úgy vette át bizonyos mértékben Sanghaj szerepét a főváros, Peking közelében levő Tiencsin, azaz Szukong.

Az elmúltnak, a nem levőnek felsorolása alaposan elhúzódott. De enélkül hogyan kezdhetném el felsorolni azt, ami van, hogyan tudnám megmutatni a mai Sanghajt?

Nem elég, ha most végre leírom: „Sanghajnak most is nagy textilipara van." Azt is hozzá kell tennem: „De nincsenek meg az Angliából importált alacsony textilgépek, melyek a gyerekek számára tették lehetővé – nem mondanám, hogy kényelmessé – a gépek kiszolgálását." Van és tovább fejlődik a textilipar. Van vasipar és gépgyártás. Textilgépek, liftek, nyomdai gépek Sanghajból jutnak az ország belsejébe. Gyártanak automobilt, a hajógyárban egyelőre 10 000 tonnás tengerjárókat gyártanak. Ám ezernyi dzsunka orrára még mindig nagy halszemeket festenek – noha Kína találta fel az iránytűt.

De a kínaiak mindezt – a 10 000 tonnás hajók gyártását is – természetesnek találják, és kezdetnek veszik. Vezetőink előbb egy másfajta üzemet akarnak megmutatni, ahol „a hangya megeszi az elefántot".

Pregnáns, szimbolikus jelentőségű mondatok viszik a nép közé a kínai párt és állam irányító szavát. Ilyen „Virágozzék százféle virág", mikor az irodalom és képzőművészet dolgairól van szó. Mellesleg szólva, a százféle virágot alaposan megválogatják . . . Ilyen jelszó a: „Két lábon kell járni" – ami azt jelenti, hogy az új nagyüzemek mellett a kis- és törpe-

üzemeket se szabad még elhanyagolni. A „kétlábon járásnak" egyik megjelenési formája az, amiről most beszámolok, az üzem, ahol „a hangyák megeszik az elefántot".

Az a fajta üzem ez, melyet kínai barátaink lehetőség szerint minden barátjuknak elsőként mutatnak meg, későbbre hagyva modern, nagy gyáraikat.

Amit mi láttunk, fémmegmunkáló üzem. 1956-ban jött létre, öt kis üzemből, öt kis vacak kócerájból. És ma sem más, mint kóceráj a felsőfokon. Kócerájok kócerája. Mindössze nyolcvan szerszámmegmunkáló gépe van, melyeknek 80%-a harminc évnél öregebb. És van egy híres és nagy esztergapadjuk, melyet „nagyapa" néven becéznek. Ez az öt és fél méteres „nagyapa" nyolcvanöt éves.

Az egész üzem egyetlen magas csarnokból áll – mely inkább hasonlít cirkuszi sátorhoz, mint szerszámgépgyárhoz – bambuszrudakból van összeszerkesztve. Most nyáron, jó szellős, de milyen – amikor Sanghajban olyan idő van, mint nálunk novemberben? Nehéz elképzelni.

Nos, 1958-ban ez az üzem is részt kért és részt kapott a „nagy ugrás" (íme, egy másik közérthető jelszó) végrehajtásából. Bessemer-kemencék tizennégy tonnás alkatrészének megmunkálása lett a feladata. A megmunkálandó tömb be se fért az üzem kapuján. Ki kellett dönteni a kaput – ami mellesleg nem lehetett nagy munka ennél a gyárnál, ahol a nagycsarnok is bambuszrudakból készült.

A lényeg, amit láttam, a következő. Egy óriási fogaskereket esztergálnak – ez az elefánt. A munkás a munkadarab közepén állva irányítja kis megmunkáló gépét – a hangyát. Az idén, 1960-ban kétezerötszáz tonna nyomású hidraulikus préseket készít ez a kócerájok kócerája.

Nem nagy gyár, és bizonyára drágábban termel, mint a világviszonylatok kívánnák. De még egy ilyen kóceráj-óriásra is szükség van ma, Kína iparosításának hőskorában.

A munkáslétszám 274 ember; az utóbbi három évben újabb munkást nem vettek fel, a régiek közül senki se hagyta el a gyárat. Egyetemet végzett mérnöke nincs az üzemnek – ilyen kis üzem nem kap mérnököt. 1960-ban, gyakorlati munkája alapján, két munkásuk kapott mérnöki oklevelet – mellesleg szólva, a „praktischer Ingenieur" diplomák Európában se ismeretlenek.

A termelés összértéke ebben az üzemben oly mértékben emelkedett, hogy az még a kínai viszonyokra se jellemző. E számok helyett, melyek nem jellemzők, inkább leírok egy kis vitát, mely útitársam és sofőrünk közt folyt, egyik sanghaji utunk alkalmával.

Egy nagy Plyouth-Savoy-jel járunk – legújabb modell. Ami egyrészt azt mutatja, hogy az amerikaiak nem is olyan nagyon tartják be a kereskedelmi bojkottot, másrészt pedig azt, hogy a kínaiak a lehető legjobban gondoskodnak barátaikról.

A vita azzal kezdődött, hogy én túl luxuriózusnak

tartottam ezt a gépet, míg útitársam – Budapesten egy kis Skoda boldog tulajdonosa – bebizonyította, hogy hat személy számára az efféle Plymouth-Savoy a célszerű gép, mert úgymond, csak tizennyolc liter benzint fogyaszt száz kilométernyi úton.

A vitába a tolmácsunk – a magyarul kitűnően beszélő Csej Pong-fej barátunk – útján bevonjuk a sofőrt is.

– Száz kilométerre tizenhárom liter benzin kell – mondja ez a sofőr, akit én öreg párttagnak nézek, és kétségtelenül tapasztalt sofőr.

Eleinte azt hisszük, hogy a fordító hibásan számította át a komplikált mértékegységeket. Ez néha megtörténik.

De nem volt tévedés. Az öreg sanghâji sofőr nagyon jól ismeri az európai és az amerikai és az egyéb mértékegységeket.

– Liter kell tizenhárom – erősíti. – Azaz aszerint: hogy kinek a számlájára vezetem az autót. Ha az autó gazdája nem mi volnánk, akkor húsz-huszonhárom liter kellene.

Csak ezután kezdtük észrevenni, hogy amint a legkisebb lehetőség adódik, kikapcsolja a motort.

Ha valaki sofőr, akkor így akarja és tudja a nép nagy ügyét szolgálni. Kínában, ahol a benzin és petróleum kevesebb, mint kellene, ez a tíz liter, amit minden száz kilométernél megtakarít a sofőrünk . . . de a világért se akarok szorozni és összeadni.

Ám számok nélkül mégse boldogulunk. Nyolcszázezer ember lakik új lakásban; téglából épült, közműves házakban. Ez, ha elgondoljuk, hogy a népi hatalom első tíz évében épült, bizony nem kevés. Az utóbbi években épült lakástelelepek jobbak és szebbek, mint az előző években épültek. Sok a fa, a kert, áruházak, mozik, sporttelepek, gyönyörű óvodák és bölcsődék. De ez csak nyolcszázezer ember lakásgondját oldotta meg egy olyan városban, ahol a lakosság több, mint kilenctizede élt európai fogalmak szerint elképzelhetetlen nyomortanyákon.

Sanghaj nyomortanyáit nem észrevenni senkinek se sikerült. De azért az Orvosságok utcája és mellékutcái körüli házakat aligha láthatta utazó. Itt nem is vályogházak voltak, hanem szalmakötelekre mázolt agyagból készült a fal, szalmatetővel. Esős időben a sár miatt volt szinte lehetetlen odajutni, nyáron a koleraveszély tartotta vissza az idegent. Mint a kínaiak mondják, csak egyben volt itt teljes szabadság, mindenki ott végezhette el szükségletét, ahol akarta. A riksakulik lakónegyede volt ez. Ma se dísze a városnak, a lakások ma is – teljes összkomforttalansággal „rendelkeznek". A Valéria-telep ehhez képes Rózsadomb. Tehát gyors nyelvű és lassú eszű európaiak szemében irtózatos putrik. A változás „mindössze" a következő:

1. A teljesen használhatatlan házakat igen primitív újakkal cserélték fel, a többit kitatarozták.
2. A szűk sikátorokat kikövezték.

3. Csatornázták az egész városnegyedet.
4. Negyvenkét utcai vízcsapot szereltek fel.

„Micsoda szegényes újítások!" mondja majd egy kispolgár. Különösen ha közöljük vele, hogy az Orvosságok utcájában és sikátoraiban 1300 négyzetméter területen 4300 család, 20 000 ember használja ezt a negyvenkét utcai vízcsapot. Nos, azelőtt a távoli folyótól hordták a vizet. Volt ezenkívül egy, egyetlenegy kút, melynek vizéért egy kínai gengszter szedte a vámot.

Ezek után talán érthetőbb lesz, mit jelent az, hogy most csatornázás van és kövezet és vízcsapok.

Az autót régen elhagytuk, ezekbe a sikátorokba nem tud behajtani autó. De jobb is így! Gyereksereg gyűrűjében megyünk – itt ritka az idegen. A gyerekek jól tápláltak, tiszták, fekete meggyszemük jókedvűen csillog.

Az utca szélén hüvelykujj vastag fák – nemrég ültethették őket. Itt az utcán, egy asztal körül, jó tucat idősebb férfi ül – most tanulják a betűvetést.

Az óvodába egyenesen az utcáról megyünk be; azelőtt valami nagyobb üzlethelyiség lehetett. A gyerekek üdvözlő szava betanult. De az a bizalom, ahogy hozzánk jönnek, kezet adnak – ez a nevelők munkáját dicséri.

Ennek a nyomornegyednek a rendbehozatala olyan hatással van az emberre, hogy az új lakótelepeket, a kertes – és körülbelül Magyarország vagy Kelet-Németország legjobb óvodáival egyenrangú óvodákat –

szinte természetesnek tartja az ember. A csodálatosat itt ezeken az egykori nyomortanyákon találja meg.

Egy másik volt nyomortanyán is jártunk, a „Kis vízpart" nevezetű negyedben. Ez közelebb fekszik a hajdani európai koncessziók területéhez, ezért a házak itt téglából készültek – nem úgy, mint az előbb leírt tűz- és koleraveszélyes utcában – de a lakosságon is érezhető volt ez a közelség. Itt rablókból, prostituáltakból, tolvajokból és alkalmi munkásokból állott a lakosság zöme. Éhség és munkanélküliség, rendőrök zsarolása és gengszterek uralma volt a legfőbb veszedelem.

De még egy Egon Ervin Kisch számára, aki oly ragyogóan írja le a gengsztervezér temetését – még egy Egon Ervin Kisch számára is újdonság lesz, amit itt hallottam: annak idején a temetés engedélyezéséért is fizetni kellett a gengszternek.

A „Kis vízpart" negyedet ezelőtt „A Csang család telkei"-nek nevezték. Vagy harminc szűk sikátorból áll, ahol csak gyalog lehet közlekedni. Mint említettem, a házak itt téglából épültek, ám a kövezet új. A gyerekek itt is szépek, drága kínai bambinók, tiszták, egészségesek. Mind hozzád rohan, kezet akar fogni, simogatást vár, és tiszta, ragyogó fekete szemmel néz rád, egy távoli világ nagyorrú, szürke szemű, ősz hajú követére.

Nem vagyok barátja az interjúknak, különösen, ha azok fordító közvetítésével történnek. Ezért olyan kellemes Jün Fin-linnel, a nőbizottság tagjával beszélni, aki megmutatja, hogyan él ez a városrész, és inkább nőtársairól beszél, mint magáról. Csak nagy nehezen tudom meg, hogy szövőgyári munkásnő volt. Egyébként kezein, ujjain meglátszik régi foglalkozása. Kicsi, erélyes, tiszta arcú, tiszta szemű. Tartózkodó viselkedését csak a mosolya, baráti kézfogása oldja fel szavaknál érthetőbben. Körülbelül harmincéves lehet. Mi mindent élhetett át egy kínai nő, aki most harmincéves.

Talán tízéves volt vagy nyolcéves, mikor elkezdett dolgozni a japán kapitalista gyárában, ahol mint Pesten:

A szövőgyárak ablakán
Kötegbe száll
a holdsugár,
a hold lágy fénye a fonál
a bordás szövőszékeken
s reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövik
a szövőnők omló álmait.

Húszéves volt, mikor végre embernek érezhette magát. És most az egész „Kis vízparti" negyed háromezerhetvenhat családjának, a 13 004 főnyi lakosságnak minden gondjában osztozik . . .

Csüről, egyik nőtársáról, a lakóbizottság tagjáról ez a kis Jün a következőt meséli:

„Csü azt gondolta, hogy szerencsétlenség volt nőnek születni. Mert mi vár rá? Házasság, gyerek, háztartás, kosárcipelés, főzés, a szennyesruha örökös mosása – mindhalálig. Még szerencse, hogy jó férjet kapott, nagy szerencse. Mégis mindig mozdulatlan volt az arca, mosolytalan. »Lélektábla« ez a név ragadt rá, mert olyan volt az arca, mint a halott emlékére készült tábla. Most részt vesz minden társadalmi munkában. Még sportol is. Néhány dalt is írt. Újabban »Szitakötő« lett a neve . . ."

A bölcsődék, óvodák, közös étkezdék lehetővé teszik, hogy az asszonyok és öregek is dolgozzanak, és keresetükkel hozzájáruljanak a család jövedelméhez. Varróműhelyen kívül van egy kis üzem, ahol telefonkészülékeket szerelnek össze. Egy másikban villámhárítókat csinálnak. Másutt hulladéklemezből csavar alá való karikákat vágnak – néhány régi lábhajtásos és néhány már villanyerővel dolgozó gépen.

Ezeknél is fontosabb a gyári dolgozók életét megkönnyítő szolgáltató szervezetek – az, amit mi Budapesten a második műszak likvidálásának neveznénk. Az étkezők és óvodák nem minden. Fillérekbe – azaz fen-ekbe – kerül a ruhamosás. Vállalják gyerekek fürdetését, öregek mosdatását. Analfabétáknak levélírással segítenek. Több mint százfajta szolgálatot vállalnak. A háziasszonyok munkaideje $6^1/_2 - 7$ óra. Ezt követi $1 - 1^1/_2$ óra tanulás.

Kínai testvér-barátaim megkérdezték véleményemet a látottakról. Nem volt könnyű felelni.

– Ha azt mondanám: „Minden nagyon jó és szép" – ezzel egy burzsuj véleményét nyilvánítanám, aki magában azt gondolja, hogy egy kínainak már az is túl jó, ami van. Ha kispolgár volnék – és látnám, hogy sok minden csak ennyit változott, és a riksa előtt futó kulit most a triciklit hajtó szervezett munkás váltotta fel – akkor könnyen elkiabálhatnám: „Borzasztó! Micsoda elmaradottság!" De én, úgy hiszem, hogy látom a megtett utat, és látom a továbbvezető utat. Mit mondhatnék egyebet, mint azt, hogy a kínai nép széles úton, biztos úton, megdöbbentő gyorsasággal és feltarthatatlanul halad előre.

Egon! Nem mulaszthattam el mindezt közölni veled. Ha lehet, gyere vissza megnézni a mai Kínát. Hiszen te sose szoktál szabályos útlevéllel és vízummal utazni . . .

A pekingi gyors napkeltekor érkezik Nanking közelébe, a Jangce folyó partjára. Húsz órát utaztunk, de mire Nankingba érünk, még eltelik vagy két óra. Nos, így is kevesebb mint fele annyi idő alatt tettük meg az utat, mint Egon Ervin Kisch 1927-ben.

A gyorsvonat szerelvényét, tizenkét pullmannt, három részre osztják, és egymás mellé állítva tolatják a kompra. Ha a mi kocsink középre kerül – semmit se látunk.

Szerencsénk van. A bal oldali sorban állunk. Látjuk a Jangcet.

Mindig félek, ha olyan pillanat következik, amikor valami óriásit, hatalmasat kell majd meglátni. Egy gyerekkori csalódás emléke kísért. A falusi kisfiú egyszer túl alacsonynak találta a sokat emlegetett Pest három-négy-ötemeletes házait . . .

De nem! A Jangce nem csalt meg. Engem se, aki már láttam óriás folyókat: a Jenyiszejt és az Obot.

A hajnali ködben a még veszteglő kompról nem látni a túlsó partot. Napfelkelte kis szellője fodrozza a vizet. Halászbárkák siklanak. És siklik már a mi kompunk is, a felkelő nap sugaraitól rőtes-sárgás vizen.

Nekünk, akik nézni jöttünk, nézelődni és szétnézni, a hosszadalmas átkelés, mely a szerelvények szétsze-

désével-összeállításával együtt másfél–két óráig tart, nagyon is kedvünkre való. De a „forgalom" nem tűrheti az ilyen késlekedést. Ki tudja, hány óra ez, ha egész évre összegezik, és megszorozzák a személy és teherkocsik számával. Ezért épül az új híd, melynek egyik pillére most tűnik fel a hajnali ködben. Ez a híd sokkal nagyobb kell legyen a már kész vuhani hídnál. Ez itt a folyó alsó folyása, ámbár még körülbelül hatszáz kilométerre van a torkolat. A folyó olyan mély, hogy a legnagyobb tengerjárók is feljöhetnek idáig, a tízezer tonnások még ezer kilométerrel feljebb is. Gigantikus híd kell ide, és lesz is itt . . . ahol ebben a pillanatban egy kis csónakból kinyúló csáklya kiránt egy kacsát . . .

Az egész művelet tíz másodperc, legfeljebb. Mi volt ez? Kinek a keze emeli, irányítja a csáklyát? Kié a kacsa, amit elkapott? Ki volt ez a furcsa halász tíz év előtt? Koldus? Király? Mit mondanak róla mások, és mit mondana ő? Az „igazat" és „valódit" megtudni elég volna-e rá egész életem? Csak megmagyarázni is beleférne-e tíz kötetbe? Véletlen, hogy éppen arrafelé néztem, ahol a csáklya kinyúlt. Hisz annyi itt a csónak és kis vitorlás most a hajnali halász-szerencse idején.

Nanking, helyesebben Nankin, azt jelenti: „Déli főváros". Másik neve: „A sárkány és tigris városa". A múlt század közepe felé a Tajping-felkelés szék-

helyeként „A mennyei birodalom fővárosa" volt a neve. Li Taj-po meg Csinlingnek nevezi, mert a Hat dinasztia idejére (220–587) emlékezik. Századunk első felében jó ideig a Csang Kaj-sek Kuomintangjának központja volt. Ma Csiangszu tartomány fővárosa, 1 200 000 lakossal. Kínában közepes nagyságú város ez, kicsit vidékies.

Szép kerteket látok . . . Bár nagyon messze van még Kína déli részétől, Nanking arról híres, hogy Kína egyik legforróbb „katlana". A másik kettő is a Jangce partján fekszik: Vuhan és Csungking.

Nos, az első katlant most kipróbáljuk, itt az öszkomfortos hotelban, mely gyarmatosítók, kínai generális-spekulánsok (ez a két foglalkozás a Kuomintangban szabály szerint egy személyben egyesült) számára épült, de még kondicionált levegő nélkül. Csak ventillátorok vannak és gőzfűtés. Jelenleg, júliusban, az előbbire van szükség; délelőtt tizenegykor az északra néző elfüggönyözött szobában 34 fok a hőmérséklet. Ám sietve autóba kell ülni, várost nézni – mielőtt az igazi, a délutáni hőség kezdődne . . .

Először a polgárháború mártírjainak emlékmúzeumába visznek bennünket. Az emléktárgyak és képek csak halványan emlékeztetnek – másképp nem is lehet – az 1927-től 1949-ig egyfolytában tartó harcra. De a park, melyet itt a városszéli kopár dombokon ültettek, a vesztőhelyen, ahol százezer embertől vették el az életet és a szép emlékmű, többet mond, mint a múzeum.

Virágcsokorral megyünk fel az emlékműhöz vezető lépcsőkön. Várni kell. Éppen egy úttörőcsoportot vesz le a fényképész, nagy fekete takaró alá bújva.

Innen a Tajping-felkelés múzeumába rohan velünk az autó. És itt is: egy óriási jelentőségű szabadságharc – és nagy gonddal-szeretettel összeállított néhány száz nyomtatvány, pecsét, kép. Sok minden és mégis majdnem semmi. Hisz a Tajping-felkelés, másfél évtizednél tovább (1850–66) tartott, a „Nagy Béke Mennyei Birodalmát" akarta megvalósítani, és az utópisztikus és keresztény eszmék egyesítésére törekedett.

Es már nem a feudális rendszer egyes fekélyeit akarta kioperálni, hanem az egész rendszer megszüntetéséért szállt harcba. Mi ez a pár kép és emlék és ágyú?

A múzeum egy régi hercegi palota különböző pavilonjaiban kapott helyet. A belső udvarokban kertek, tavak, grották, mesteri kompozíciójú átnézetekben, építészeti keretbe foglalt törpe tájképek, őserdők törpe fákból, törpe dzsungelek. Természet és építészet harmóniája, nagy művészet, *A vörös szoba álma* kíván eszembe jutni . . .

Tovább kell menni? Gyorsan?

Barátom elmosódott pillanatfelvetele örökít meg egy törpekert mellett – ahol *sietve meditálok* . . .

Nankingban már nemcsak zöld teával és cigarettával kínálják meg a vendéget, mint például Pekingben. A Tajping-múzeumban, az elmaradhatatlan teázás előtt, illatosított és forró vízbe mártott kis frottirtörülközőt is adnak, ami arcnak, orrnak, nyaknak, kéznek egyaránt kellemes. A hotelben az ágyakon, ahova ebéd után lefekszünk, a lepedő fölött gyékény, és frottirtakaróval takaródznánk, ha bírnánk. A forróságtól és a ventillátorok mérhetetlen használatától mindketten betegek vagyunk. A változatosság kedvéért ma Molnár Géza lázas, hőmérséklete 38-on felül. Nekem is maradt még egy kevés pekingi bronchitiszemből. A hőségtől kiütéses a testem.

Tolmácsunk – ifjú mentorunk, Pong Fei – ezt nem hagyhatja annyiban. Elcipel bennünket a hotel kis ambulatóriumába. S így azt se mondhatjuk, hogy messze van, nem megyünk, hogy pihenés a legjobb orvosság . . .

Az orvosnő, termetére, tizenhárom-tizennégy éves gyermeklányra hasonlít. Sovány, csúnyácska kis nő. Ez utóbbi, tudniillik a csúnyasága, különbözteti meg a gyerekektől, akik kicsi korukban elragadóan szépek, csudás kerek a pofikájuk és szemük ragyogó, elragadó, fekete cseresznye.

De jó kis orvos ez a kis orvosnő. Kínai orvosságokat ad, melyek enyhítik a köhögést, és a kámforos orvosság gyorsan meggyógyítja a kiütést.

Még mindig a „kötelező" nézniválóknál tartunk. Mikor a délutáni forróság „enyhül", a Szun Jat-szen-emlékműhöz hajtatunk.

E. E. Kisch könyvéből tudom, hogy tízmillió dollárba került. Már ő megírta, hogy a Kuomintang – mely Szun Jat-szen elveit elárulta – a reklám kedvéért emelt ilyen, Washingtonéhoz hasonló, de annál is nagyobb emlékművet. 390 lépcsőn kellene felmenni a még mindig 39 fokos hőségben.

Ez kicsit sok. Nem megyek fel, bár Szun Jat-szent nagyon tisztelem.

Ezzel be is fejeződött az obligát megnéznivalók sorozata, és az emlékműhöz tartozó parkon át, melyet a természet az elmúlt harminc év alatt gyönyörűre formált, pompás autóúton, mely felett az aránylag még fiatal platánok máris tökéletes boltozatot alkotnak, megyünk tovább, oda ahová már én akarok menni.

A Csiangszu tartomány hagyományos festészetének intézete.

A kitűnő autóutat makadámút váltja fel. Innen egy mellékútra térünk, melyet egészen felvert a fű. Az autó megáll. Jobbra már csak egy kis gyalogút látszik.

Ezen a gyalogúton megyünk.

Olyan itt minden, mint valami elhagyatottabb hű-

vösvölgyi úton. A fák is, a hegyoldal is, a levegő is; nincs olyan meleg, mint lent a városban.

Három ember jön velünk szembe. A festőiskolában tudják, hogy jövünk, hát persze, elibénk jöttek. Elöl egy égő szemű, gyors mozgású fiatalember. Mögötte két öreg, ősz szakállú, tiszteletre méltó mester. A fiatalember az igazgató helyettese, Ja-mi. Az egyik öreg – de mit írjam le hosszadalmasan, mikor úgy hasonlít Ho Si-Minhre a vietnami bölcs öregemberre, aki költő is... A mestert Csen Szun-jennek hívják. Kézfogása és mosolya azonnal barátságot teremt. A másik mester alacsony termetű, öregesen köpcös. Ez már a szomorú testesség... Neve: Tin Szö-csin. Zárkózottabb, vagy egyszerűen csak fáradtabb.

Mögöttük néhány tanítvány érkezik, tisztes távolban. A gyalogút, melyen most együtt megyünk, egy kis patak hídján át vezet az iskolához. Pavilonszerű kínai villa ez, valami gazdag emberé lehetett ebben a nankingi Hűvösvölgyben. A villa előtti térségről messze ellátni a várost körülfogó erdős hegyekre.

Belépünk a házba,

Piros lakk felületű oszlopok tartják a termet, melynek felső részén emeleti körfolyosó látszik. Leülünk egy fekete fából faragott ovális, szép intarziákkal díszített asztalhoz. Valamennyi tanítvány megjelenik; tiszteletteljesen körbeállnak.

A fiatal igazgató – zöld teát iszunk, és forróvizes frottirkendőkkel frissítjük magunkat – elmondja, hogy az intézetben milyen alkotómunka folyik. Negy-

ven tanítványuk van. Egyelőre nincs internátusuk, a városban élnek, autóbuszon jönnek az iskolába. De remélik, hogy hamarosan lesz lakótelepük is. A művészet feladatát abban látják, hogy minél közelebb kerüljön a néphez.

Csakhamar áttérünk a lényegre, azaz megnézzük a falon függő képeket és az albumot – az iskola legjobb munkáiból készült, mint egy száz reprodukciót. A színes reprodukciók nyomdatechnikailag is elsőrendűek. A művek közt nem kevés a remekmű. Ismétlem: remekmű, mely fenntartja és folytatja a kínai festészet legjobb tradícióit. Hagyományos témák: tájképek, madarak, magas hegyek közt megtorló felhők. De a mai élet jeleneteit is sok sikerült kép ábrázolja.

A legeslegszebbnek én azt a rajzot találtam, mely egy öszvért és egy öszvérhajcsárt ábrázol lejtős hegyi úton. Szembe velük, vihartól ferdén, felhőszakadás. És a vihar és élőlények akaratának küzdelmét látom és érzem egymásba szögellni. A cím: „Ércszállítás a hegyekben." Sokkal kevesebbet mond, mint a kép. Jó képeknél ez rendszerint így szokott lenni – rossz képeknél fordítva.

Eddig a fekete ovális asztalnál ültünk, teáztunk, forróvizes törülközőtől frissültünk, beszélgettünk. Most felszólítanak: üljek az ablak melletti asztal közelébe, ahol ajándékot fognak számomra készíteni.

A terem sarkában, két ablak összeszögellésénél, nagy asztal áll, melyre ágytakarószerű flanellt teri-

tettek. A tanítványok fehér, finom rizspapírt tesznek az asztalra, festéket, ecsettartó edényt, szilkéket, vizet. Egyetlen szék áll az asztal mellett, ahová engem ültetnek le. A tanítványok körénk gyülekeznek. A Ho Si-Minh arcú öreg mester odalép az asztalhoz, rám néz. Olyan érzésem van, mintha portrébа kezdene.

A mester gyors mozdulattal kiválaszt az ecsettartóból egy meglehetősen vastag ecsetet, és a vízszintesen fekvő papír bal felső sarkából energikus függőleges vonalat húz. Aztán párhuzamos vonal következik. Az erős fekete vonalat vízzel helyenként elszürkíti, majd más ecseteket vesz kézbe. Roppant gyorsasággal dolgozik. Néhány perc múltán egy fenyőfa körvonalait látom.

Csen Szun-jen váltogatja az ecseteket. Most az erdei fenyő dupla tűleveleit festi, ecsetének hirtelen két hegye lett – a két fenyőtű egy kézvonással kerül a papírra –, mint ahogy a természet is egyszerre alkotja őket.

Újra rám néz – véletlenül-e, vagy mert figyel?

Most a törzset és ágak rőtes sárgáját jelző színfoltok egészítik ki az erdei fenyő képét.

A fenyőfa kész. Ekkor Csen Szun-jen, a Ho Si Minh arcú mester, otthagyja az asztalt. Előlép a másik mester Tin Szö-csin. Keze öregesen remeg, mikor megmártja az ecsetet, és míg kikeveri a szükséges szürkés színt. De amint a papírhoz ért ecsete, ez a húsos kis nagypapakéz már nem remeg. Könnyedén fut a fenyőfa törzse alatt keresztben a Mei-virág ága.

Leheletszerűen illeszkednek rá a vadrózsa színére emlékeztető virágok . . . már kész is.

Most megint Csen Szun-jen mester lép a takaróval bevont asztalhoz, és a kép jobb felső sarkában hozzáfog a felírás elkészítéséhez. A felülről lefelé futó első sor értelme: „Örökké virágozzék barátságunk." A második sor: „Lengyel József elvtársnak szeretettel 1960 júliusában, a csiangszui festészeti intézet." A harmadik sor: „Tien Szö-csin festette e Mei-virágot, Csen Szun-jen festette a fenyőfát, és írta a jeleket." Amiből az is látható, hogy a kalligrafia önálló művészetnek számít . . .

A tanítványok most kemény alátétet helyeznek a papír alá, ahova piros festékkel ők nyomják a mesterek pecsétjét. A kép kész. Alig néhány percet kell még szárítani, hisz a rizspapíron átütő vízfestéket felitta a terítő.

A kép: én vagyok, azaz ahogy kínai mesterek hallomásból, a beszélgetésből, a rámnézésből – na és bizonyára főképp udvariasságból – elképzelnek. Én vagyok a büszke, sziklán nőtt öreg fenyő és a télen is, az élet telén is, virágzó Mei-virág.

Hát jó! Bár így lenne! Nagyon köszönöm!

Az öreg mesterek fiatalabbak, mint én. A Ho Si Minh arcú és energikus öreg fenyő hatvankét éves, a Mei-virág hatvanéves. Mert hiszen engem festve, gondolom, magukat is festették.

(Mikor elolvastam Obrazcov írását Csi Paj-sin-nál tett látogatásáról, akkor értettem meg csak, hogy

mennyi az ilyen ajándék-rajzban a humánusan konvencionális udvariasság, de mennyi a finoman választott egyéni megkülönböztetés is.)

A Szun Jat-szen emlékművet körülvevő park erdőben folytatódik, és az erdőben régi műalkotások és öreg parkok vannak. A Li-Ko kolostort és a pagodát körülfogó park a természet és építészet egyesült művészete.

A kolostor 1381-ben épült, és megdöbbentően hasonlít egy késő román bazilikára. Falai teljesen kopárak; már a mandzsu dinasztia seregeinek betörése idején kiégett, azonban mindmáig erősen állnak. Ez alkalmassá tette börtönépület céljára, ami – természetes – nem kerülte el a Kuomintang figyelmét. Csang Kai-sekék börtönnek használták.

A kolostortól lépcsők és teraszok vezetnek felfelé a hegyre, a „Lelkek völgyének pagodájá"-hoz. A pagoda kilenc emeletes, magassága hatvan méter. De mivel már a kolostortól kezdve felfelé megyünk, tulajdonképpen sokkal magasabb. Az odavezető dupla lépcső mindkét oldalán díszfák, a kertészet remekművei állnak és a két lépcső közötti lejtős területen kőbe vésett domborművek. Az egyik domborművön felül a kerek nap, alatta spirális felhők, lejjebb sziklafogú hegyek, a hegyek alatt víz hullámvonala.

Aki alulról jön, már messziről látja a ferdén fekvő képet a lépcsők között.

Nem messze innen, ezekben a hegyekben van az első Ming-császárnak a pagodával és kolostorral egykorú sírja is. A sírhoz vezető utat szobrok szegélyezik. Hosszú szoborallé. Párosával egymással szemközt, az út elején vadállatok. Aztán két elefánt, két teve, két ló. A lovak után a harcosok párjai, és a sor végén – azaz a halott császárhoz is közelebb – hivatalnokok. Az allétól jutunk az első kapuhoz és onnan a pagodához. Aztán a sír előkertje következik: újabb pagoda. Végül egy bejárat nélküli hosszú, nagyon magas fal előtt kell megállni, melynek másik oldala nincs. Mert az már maga a hegy és a hegyben valahol a sír.

A sír nincs feltárva. Állítólag roppant nehéz volna megtalálni a bejáratot – talán nem is itt a falból nyílik a bejárat. De lehet, hogy nemcsak ez a nehézség; hanem a kegyelet sem kívánja a sír feltárását.

Bizonyos, hogy babonás hit is fűződik a Ming-sírokhoz. Peking környékén, ahol a későbbi Ming-császárok sírjai vannak, egyet feltártak. Az archeológust, aki a feltárást vezette, nemsokára repülő-szerencsétlenség érte ... Ki nem mondottan arra célozgatnak némelyek, hogy életveszélyes háborgatni egy Ming-császár nyugvóhelyét. A kínai archeológusokat azonban ez a babona aligha tartja vissza. Csak idő kell a tanulmányozáshoz és pénz a feltárás költségének fedezésére.

A parkokban, különösen a pagoda és kolostor körül, rengeteg a madár. De itteni tolmácsom (a kitűnő

Pong-Fei beteg útitársamnál maradt) túlságosan városi ember. Az évszámakat jól tudja. De majdnem elhitette velem, hogy a nagy fehér madarak, melyek százával tanyáznak a pagoda körül – gólyák.

– Nem gólyák! – mondom.

– Akkor darvak.

– Nem is darvak – felelem. De hogy mik, azt én se tudom megmondani.

Az ujjnyi nagyságu cikádák, tücskök dolgában, melyek itt – mint a hotel kertjében is – napkeltétől napnyugtáig egyfolytában tartják koncertjüket – nem volt vita.

Amilyen közvetlen a képzőművészet és építészet megértése, amilyen egyszerűen alakul ki emberi kapcsolat öreg és ifjú festőkkel, annál nehezebb az írókkal szót érteni, pedig mindenütt ők voltak a vendéglátóink, és körülbelül egy tucat vacsorát adtak tiszteletünkre Kína különböző városaiban.

Mert hát mit tudtam én róluk? Azt, amit a bemutatásnál nevükhöz valaki hozzátett: „Kitűnő költő", „Ismert kritikus", „Jeles prózaíró". És mit tudtak ők rólam? Ugyanezt és ugyanennyit.

Igazán széles körben komolyan Kínában csak Petőfit és Petőfinek is a kínai vers jellegéhez közelálló hatsorosát: „Szabadság, szerelem" – ismerik. Nagyon jó névjegye ez irodalmunknak, de a magyar irodalom ismertetése szinte csak a kezdeténél tart.

Engem mindenütt mint „a régi harcost" üdvözöltek – ez náluk, úgy látszik, komolyabb dolog, mint Európában. Én viszont nemcsak hogy a kínai banketteket, de a savanyúkrumplit se szeretem régi babérokkal ízesíteni, és rendszerint az ifjú generációra tartottam pohárköszöntőt. Mondván, az ő dolguk az új témák megírása.

A beszélgetésben még így is felszínre került a kérdés: elnézhetjük-e a fiatal író művészi gyengeségét, ha tartalmilag helyes, amit ír? Úgy láttam, sokan szívesen megbocsátanák maguknak az ilyen gyengeséget, bár nagyon is jól tudják – nem volnának kínaiak, ha nem tudnák –, hogy forma és tartalom elválaszthatatlan egység. Én a selejttermelés ellen beszélek. „Nem szabad elszabott ruhát, rossz cipőt adni a vevőnek, de gyenge írást sem az olvasó kezébe. Ha kommunista csinál rossz cipőt vagy rossz verset, az kétszeres bűn. A szerkesztőnek kötelessége alaposan foglalkozni a kezdő íróval, akit rá kell szorítani a művészileg magas színvonalú munkára. Kötelesség az olvasóval és kötelesség az irodalommal szemben.

Amennyire megtudhattam, némelykor Kínában is azzal érvelnek a mai írások ellen, hogy művészileg gyengék. Hát ne legyünk művészileg se gyengék! Molnár Géza igen okosan támogat. A forradalom tízéves évfordulójára készült pekingi tíz nagy épület művészi nagyszerűségére hivatkozik. Azt hiszem, nankingi barátaink nem puszta udvariasságból helyeseltek.

A vacsora, a hotel különtermében bankettnek is beillett, és nagyon hasonlított a körülbelül egy tucat más bankettre, melyet Kína különböző városaiban, tiszteletünkre rendeztek. Mindenütt a helyi specialitásokat vonultatták fel, kivéve Pekingben (ebben is főváros), ahol a szecsuáni vendéglőben tartották a bankettet, melynek kulináriája – úgy mondják – a magyar konyhára emlékeztet. Nankingban egy erősen megpaprikázott valami, amit galuskának néztem, nagyon ízlett. Kiderült, hogy apró folyami rák. Felszolgáltak lótuszgyökérből készült salátát is. Én a tavakban virágzó lótusz látványát többre becsülöm, mint a gyökeréből készült salátát. (Jobb a lótusz magva is. Olyanféle, mint a még tejes, friss mogyoró.) A hal pedig rengeteg piritott hagymától borzasan került az asztalra, és felettébb ízletes volt. A többi fogást már nem tudom felsorolni, a „mindössze" tíztizenkét fogást – tekintettel, hogy szerény kis vacsoráról van szó.

Az ital rizsbor, vagy erős rizspálinka és valami aszúborszerű ital, de valószínűleg ez is rizsből készült.

A terítékek, a csészék, szilkék, tányérkák – és a bankett kezdetekor a szalvéták a pohárban – a felszolgált ételek színe és formája és persze a szakácsművészet is – csupa nagy tradíciójú műalkotás.

Az ételeket a vendéglátók rangidőse, a házigazda, szünet nélkül rakja a tányéromra. Az italt kecses mozdulatú leány tölti, egy nő képében megjelenő Ga-

nümedész, aki annyiban lehet életveszélyes, hogy rögtön észreveszi, ha egy csöppet is ittál a pohárból, és – újra tölt.

Az első tósztot a házigazda tartja, mégpedig a hideg ételek, saláták felszolgálása után, az első meleg étel előtt, melyre nekem, a meghívottak rangidősének, válaszolni kell az első meleg étel után. Lévén én: „az öreg harcos".

Azt, hogy én „öreg harcos" vagyok, ezt minden további nélkül érdemnek ismerik el.

Arra nem gondolnak, hogy hátha ez az öreg harcos az évek során konzervatív vén szamárrá vedlett?

Lehet, hogy gondolnak. De számukra elég, hogy az én országom írói engem küldtek, és az ő dolguk annyi, hogy már ezért is tiszteljenek. És ezt szívesen teszik. És ebben, hogy szívesen teszik, éppen ebben – kínaiak.

A nankingi rádiótechnikai intézet méretekben is lenyűgöző. Most háromezer hallgatója van a tanítók és instruktorok száma kilencszáz. Azért ilyen sok a tanító, mert az intézet tanulóinak számát hatezerre akarják emelni: ennek megfelelően már most képezik az oktató káderekt.

Ma is egész város már, saját konyháival, sporttelepeivel, diákszállóival, tanszemélyzeti lakásaival. Saját nyomdájuk is van, ahol a jegyzeteket sokszorosítják. A nyomda bérmunkát is vállal, ha marad kapacitás.

Az intézet saját márkájú rádiókat készít, melyeknek jó hírük van. Nemsokára saját készítményeikből szerzett bevétel fogja fenntartani az intézetet.

Sok laboratóriumot és műhelyt mutattak meg, amelyekről szakértelem hiányában, nem tudok véleményt mondani. A 80 000 kötetes könyvtárukban a legújabb angol, német, sőt magyar szakirodalom és a nehéz valutába kerülő külföldi szakfolyóiratok is meglelhetők. Ez a tény számomra is érthető.

A hallgatók egynegyede lány. A diákok eltartása havonta tíz juánba kerül. Kevés ez? Ha úgy számítjuk, hogy egy juán nyolc forint és negyven fillér, akkor fantasztikusan kevés. De ha az eredményt látjuk – a fiúk és lányok jól táplálták, vidámak, barátságosak, ha szabadok, örömmel üdvözlik a vendéget, ha dolgoznak vagy sportolnak, észre se veszik se az igazgatót, se a vendéget, akkor minden rendben van.

Az igazgató Csang Szü-tien. Nem rádiószakember. Egyike azoknak a polgárháborút megjárt kommunistáknak, akiket most más, még komplikáltabb munkára jelölt ki a párt. A megfelelő helyre állította.

Meggyőződésem, hogy Csang Szü-tien gondolkodás nélkül teljesíti a parancsot, ma a nevelést. Igen! Így! Csakhogy ez az ember a gondolkozás nélkülinek látszó fegyelemhez *gondolkodás útján, lázadás útján jutott.* Az iskolájáról úgy gondoskodik, mint egy ezredes a csapatáról. Legyen élelem és munició, legyen pihenő a harc után és a csapatának lelkesedése ne csökkenjen. Így oldja ő meg ezt a mai harcászati fel-

adatot: a fiatal rádiótechnikusok kiképzését, melyet a hadvezetőség, a párt, reá bízott.

Csang Szü-tien és a mai kínai párt és állam kádereinek milliói saját maguk elgondolása eredményeképp cselekszenek, egy végiggondolt folyamatot ültetnek át a gyakorlatba.

Csang Szü-tien azért volt lázadó a győzelmet megelőző években, hogy a mai Kínának annál hívebb katonája lehessen. Ez az ő „gondolkodás nélküli fegyelmé"-nek gondolkodással megszilárdított alapja. Azért beszélek erről, mert ez tipikus eset. Ilyen, polgárháborúban megedzett harcosokból állnak a mai Kína vezető- és középkáderei.

Vajon milyen lesz a következő generáció, mely már nem lázadóból lesz hű állampolgár, hűsége már nem forradalmi erény, hanem úgyszólván hivatalnoki pontosság? Világos, hogy az ilyenek közt sok olyan is lesz, aki akármilyen kormány hivatalnokaként pontos hivatalnok lenne. De kétségtelen, hogy ebben a második generációban is sokan, nagyon sokan, éppen hogy azért lesznek hívek, mert saját élettapasztalatuk a nép felemelkedése, mert a munkás-paraszt-katona állam alkotmánya az, amit gondolkodva is az egyedül elfogadhatónak ismernének el. A kínai nép forradalmi hagyományú nép. Történelmi múltja bizonyítja, hogy saját eszével ítéli meg az államhatalom intézkedéseinek helyességét.

Keletkezhetnek ebből a nagy fegyelemből bizonyos merevségek? Igen, keletkezhetnek. Elsősorban ab-

ból, hogy ők a kérdést mindig úgy állítják: vagy barát, vagy ellenség. És egy nagy nép, mely tizenegy év alatt óriásléptekkel haladt előre, bizony büszke, magabízó. De azért eléggé kínai a kínai, azaz bölcs és realista is, hogy ne veszítse el a józanságát saját eredményei okozta büszkeségében.

Jól mennek a dolgok a nankingi rádiótechnikai iskolában. Vannak rosszabb iskolák is? Bizonyára. De én Fótra vinném az idegent, aki gyermekotthont kívánna látni Magyarországon. Mert Fót egy már elért csúcs, a többi ehhez a csúcshoz kell, hogy igazodjék. És helytelen volna úgy nézni a kínai eredményeket, ha nem az ugrás rekordján mérnénk őket, hanem arra fordítanánk a figyelmet, hogy a rendszer egyszermásszor le is ütötte a mérce rúdját.

Kora hajnali órában hagyjuk el a várost. A város lakói még alszanak. Mégpedig az utcára kihozott, bambuszból készült fekhelyeken. A gyalogút felét ezek az ágyak és alvók foglalják el.

– És nem zavarja őket senki? – kérdem.

– Éjjel nincs lárma – feleli kínai barátom.

– Gyerekek, lányok, asszonyok – teszem fel pontosabban a kérdést – és senki se háborgatja őket? Huligánok, tolvajok, csintalankodók.

– Ilyen nálunk nincs. Így nem pajkoskodunk . . .

Később Kantonban és főképp Vuhanban, ahol nagyon nagy a hőség, láttam, hogy a város lakói sza-

bad ég alatt éjjeleznek. Vuhanban, ahol rengeteg a gyár és még kevés az energia, éjjel több órás áramszünet van, és ilyenkor a milliós város utcáit nem világítják. De mindenki nyugodtan alszik az utcán.

Csodálatos, nem rendőri, hanem emberi közbiztonság van a mai Kínában a nagyvárosi sötét utcákon . . .

Lám, micsoda egzotikum!

Mi lehetne kellemesebb, mint az Aihun Hotel kilencedik emeletén szieszẗázni, hanyatt fekve nézni, ahogy a déltengeri szél fátyoltáncban egyesül a nyitott ablak sárgás nyersselyem függönyével? A függöny felduzzad, mint a vitorla, és a mennyezetig emelkedik. Összecsavarodik, mintha láthatatlan szűz testét akarna befedni, libeg, kissé várakozik, meglendül... majd szinte megáll, újra hullámzik és felcsap... A ritmus komplikált, változatai végnélküliek. Órákig elnézi az ember – ha kicsit bántja is hülye lekiismerete, hogy ilyen jó dolga van.

„Ez most déli szünet, a munka később kezdődik, hűvösebb időben" nyugtatja meg az ember ezt a hülyét. Pedig a hülyének van igaza. Először is, mert az az esti „hűvösség" nem is olyan hűvös, ha az ember dolgozik, másodszor pedig most is dolgoznak... Csak ki kell nézni az ablakon, le a folyóra. A bárkák, dzsunkák, tehervivő csónakok most úsznak lefelé a folyón. Reggel, mikor felébredtem, valamennyi felfelé tartott. Az ár és apály változását használják ki: ezen a folyón még itt Kantonban is a tengeri ár- és apály szabályozza az időbeosztást – és semmi más.

Munka, munka és munka. A Gyöngy folyó szemben levő partján sok uszály hordja a követ. Most, apály idején, jól látni: új rakpartot építenek. Sok

uszály, dzsunka és lejjebb egy gép: úszódaru. Ha magam sohase dolgoztam volna, könnyebben megnyugtatnám magamat. Körülbelül így: „Nekem nehéz volna, de nekik nem. Megszokták a meleget."

– Miért hazudsz! – feleli a nem felejtő. – A meleget nem lehet csak úgy „megszokni". Nehéz munkától, mikor fákat döntöttél, harmincfokos hidegben is kiizzadtál. A melledről izzadság folyt, mikor a lábad fagyott. De ha megálltál, egy perc múlva egész testedben dideregtél . . . Pedig a hideg ellen könnyebb védekezni.

Dehogy könnyű, dehogyis könnyű, dehogyis lehet megszokni a nehéz munkát nagy melegben. A nehéz munkát csak kibírni lehet. Hajcsárja – az éhség. Vagy hajtóereje – a kötelességtudás.

Kantonban nincs éhség, éhhalál senkit se fenyeget: munkanélküliség sincs. A nagy erő Kantonban tehát a kötelességtudás, mely lelkesedéssé erősödött. Mi is ismerjük ezt az erőt, értjük és értékeljük. A csodálatra méltó az, hogy itt már jó egy évtizede tart, szakadatlanul . . .

Ezen gondolkozom az Aihun Hotel kilencedik emeletén (mint később kiderült a kilencedik emelet, a pompás kilátáson kívül egyéb figyelmesség jele is volt), mikor a déltengeri szél játszik a függönnyel, és lent, alattunk, öreg kis gőzösök pöfögnek asztmásan, és a sárgásbarna folyó tele van narancssziny és sárga és foltozott vitorlájú fekete–vörös, vörös–fehér, kék–fekete dzsunkákkal, a partmenti deszkából

ácsolt kikötőhidacskák mellett sűrűn, több sorban áll ezernyi dzsunka, ötvenezer vagy még több olyan embernek állandó és egyetlen lakóhelye, akik még csak ezután kapnak talpalatnyi földet a földön . . .

Tizenhét emeletes hotel az Aihun. A felső emeleteken vannak az éttermek. Jó szálloda, még központi fűtése is van (itt, ahol sose esik hó), de a sangháji szállodákhoz képest mégis szegényes. Például nem minden szobának van fürdőszobája, nem minden szobának van telefonja (ez persze nem az én szobámra vonatkozik), és nem feltétlenül a pincér nyitja ki a szobádat. (Sanghajban a folyosó kiszolgálója jön, és kitárja előtted az ajtót.) A folyosó, nevezetesen a telefonfülke környéke, lármás. Kínai és külföldi vendégek együtt laknak ebben a szállodában a japán delegációval, mely halászati kérdésekről tárgyal és egy dán hajó matrózaival, akik talán Hongkongból ruccantak át pár napra . . . Levélpapírt vagy tintát akkor hoznak, ha külön kérem. De akkor gyorsan, és a kötelezőnél kedvesebb mosollyal. A liftes egyetlen magyar szót is tud, és valahányszor feljövünk a szobáinkba (vagy magasabbra emelkedünk az étterembe), világért se mulasztaná el ezt az egy magyar szót használni: „Szerbusz." Rendes magyarok járhattak itt előttünk . . .

A szállodát egyébként (nem úgy, mint Sanghajban), kínai kapitalisták részvénytársasága építette. Kantonban azelőtt se a külföldi milliomos cégek főnökei laktak, hanem csak ügynökeik, szakembereik, előadóik,

bevásárlóik. De ők is szívesebben tartózkodtak a közeli brit koronagyarmaton, Hongkongban, és szívesen rándultak ki a közeli portugál gyarmatra, Macaoba – ott jobban érezték magukat.

Hongkong egyébként alig egy óra járás vasúton vagy autón . . .

Igen, ilyen közel vannak „ők", és ezért is kell erről és Kanton történetéről néhány szót mondani.

1842-ig Kanton volt Kína egyetlen nyílt kikötője. Külföldi hajók csak Kantonba jöhettek. Történelmi adatok tanúsítják, hogy már a VIII–IX. században eljutottak ide arabok; az arab kikötőkkel és Indiával Kanton tartotta a kapcsolatot. A XVI. században portugálok jöttek a Gyöngy folyó torkolatához, és máig is ott vannak Macaóban. A folyó másik partját az angolok foglalták el az első ópiumháború után, 1842-ben. Ugyanakkor a nankingi békekötésben Kantonon kívül még négy kínai kikötő megnyitását is kierőszakolták.

Hongkong milliós város, ma is nagy kikötő, mely abból az előnyből él, hogy a Gyöngy folyó nagy óceánjárók számára nem hajózható. Sok áru kerül innét Kínába, melyet itt átraknak a tengerjárókból vasúti kocsikba vagy folyami hajókba. Az angol import Kantonban szembetűnő. Angol autók járnak, melyeken a vezető ülése – mint Angliában – a kocsi jobb oldalán van. Könnyebb és – bár ehhez nem sokat ér-

tek – jobb kocsik, mint az amerikaiak. Angliának – tekintettel az USA-ra, a szövetségesre – követe ugyan nincs a Kínai Népköztársaságban, de itt és Pekingben is van állandó kereskedelmi kirendeltsége. Amennyire csak lehet, igyekszik magának piacot biztosítani, és – felismervén saját helyzetét – ma már nem nagyon hangoskodik a Kína elleni provokációkban. Akármilyen „keményfejű" konzervatívak ülnek is Anglia kormányában, az amerikai fejvesztettségbe igyekeznek nem belekeveredni. Amire sok nyomós okuk van; Hongkong közelsége csak egyike ezeknek az okoknak.

Macao már 1557 óta portugál kézen van. Jelentősége ma már úgyszólván semmi. Világszerte ismert nevét az erről a gyarmatról származó, itt feltalált szerencsejátéknak köszönheti – a „makaó"-nak. Kereskedelme: leánykereskedés. A mai Kína felől azonban már efféle árut nem kap, és ilyen árut oda nem szállíthat. A másik üzletág helyi jellegű: játékbarlangok. A harmadik: kábítószerek. Ebben is megszűnt a Kína felé irányuló forgalom. Egyrészt, mert felette veszélyes volna kábítószert csempészni, másrészt, mert Kína kábítóan józan. Óriási jövője tündérképeit látja – és ehhez nem kell se ópium, se kokain, se heroin, semmi, amit Macao tudna szállítani . . .

A gyarmatosító imperialistát ott gyúlólik a legjobban, ahol közelről ismerik. Ez az eset Kantonban, de

Hongkongban is. Először Hongkongban 1925-ben, a nagy sztrájk idején, izzadt terhek alatt a hódító, mikor nem akadt munkás, aki a holmiját, akár a kofferjét is, kézbe vette volna. Először Kantonban futamítottak meg angol tengerészgyalogságot kínai felkelők. Itt élt és működött Szun Jat-szen, a nagy államférfi, kinek élete végén Lenin lett a példaképe. Ő alapított itt egyetemet 1924-ben. És itt nyílt meg ugyanezen évben a parasztmozgalom vezetőinek tanfolyama. És itt volt 1927. december 11-e hajnalától december 13-a délutánjáig az *első kínai tanácsköztársaság* . . .

Goncsárov, aki 1853-ban járt Kínában, már akkor kiállította Kantonról a bizonyítványt, mely a mi szemünkben Kantont legékesebben dicséri. Miután elmondja véleményét, miszerint nincs békésebb, engedelmesebb, türelmesebb, udvariasabb nép, mint a kínai, Goncsárov így folytatja: „. . . kivéve a kantoniakat. Ezek, mint általában a nagyvárosi köznép, gorombák és háborgók."

Ez is eszébe jut az embernek az Aihun szálloda kilencedik emeletén, ebben a déli fekvésű szobában, mely érdekes módon hűvösebb, kellemesebb, mint a más égtájra nyíló ablakú szobák. Mert Kantonban a folyóról jövő déli szél uralkodik, és ez többet ér, mint akármilyen ventillátor. És talán azért is hűvösebb a szoba, mert délben itt oly magasan áll a nap, hogy nem süt be az ablakon. Délután hatkor a szálló hajók füstjétől megfeketedett kőépületének nagy árnyéka

már átfekszik a folyó egész szélességén, és eléri a túlpartot. Délen vagyunk, hirtelen sötétedik.

A városkép, szinte azt mondanám, kissé olaszos. Túlzás? Nos, annyi bizonyos, hogy inkább hasonlít olasz városhoz, mint Pekinghez.

Pekingben az 1949 előtt épült lakóházak szinte kivétel nélkül földszintesek, és az utca felől magas szürke fal látszik, egyetlen ablak nélkül. Csak a kapubejáratok szakítják meg a falat, de az udvarba belátni onnan se lehet; a kapubejárattól szemben, mintegy másfél méterre a kaputól, fal áll, és csak jobbra vagy balra fordulva lehet bejutni az udvarra. Kanton, különösen a belváros, sokemeletes, sokablakos, sokszínű. Feltűnő, hogy a házak felső emeletén is vasrács van az ablakon. – Miért? – kérdem.

– Mert a felszabadulás előtt sok volt a betörő – felel az egyik kísérőnk.

– Azért, hogy a gyerekek ki ne potyogjanak – feleli a másik. – Azt hiszem, mindkét magyarázat helytálló.

A főútvonalak árkádosak. Az árkádok napsütés ellen védenek, de még inkább a felhőszakadás, zivatarok, tájfunok ellen. Éjjel itt alusznak a fülledt lakásból menekülő emberek. Nankingban az ágyukat is kiteszik az utcára, itt lesöprik az árkádok alatt a köveket, a kőre gyékényt tesznek, és arra ágyaznak.

Délvidéki nép él itt, hangos, élénk, jókedvű, szenvedélyes. Szívesen van az utcán. A nők színesen öl-

tözködnek, vagy tiszta feketében, mint Olaszország egyes vidékein. Termetre a kantoni kisebb, mint az észak-kínai, különösen a nők, akik sokszor már a vietnami nőkre hasonlítanak. Kedves arcúak, gyengéd testalkatúak. A férfiak közt azonban nem ritka az atlétatermetű, izmos testű. Halászó, evező, tengerjáró nép ez, Kínának egykor legnagyobb kikötőjében. Merészek, függetlenek. Az elnyomás nem alázatosságra tanította őket. Most, többek közt – hja, modern idők – arra is büszkék, hogy Kantonból kerülnek ki Kína legjobb úszói . . .

Az utcák este a legforgalmasabbak. Aki csak teheti, este megy bevásárolni vagy sétálni. A kultúrpark tele néppel. A mama a hátán viszi a szopóst, a kissé nagyobb a papa nyakában lovagol, és járni tudó kettő-három topog még körülöttük . . . Évente hét és félmillió ember látogatja ezt a nem is nagy szórakozóhelyet, melyben persze van színház és ping-pong, panoptikum és görkorcsolyázás, egészségügyi kiállítás, vízinövény kiállítás, cirkusz és – Kantonban vagyunk – déltengeri halak gyűjteménye. És még sok egyéb. A park múltjáról és jövőjéről – ahogy már Kínában szokás – az igazgató informál egy pompásan berendezett teremben. És amint szokás, közben finom zöld teát iszogatunk. A különbség annyi, hogy a kislány (a hivatalsegéd, aki másutt szerényen ült a terem sarkában nagy termoszpalackjai mellett, és csak újabb teák töltésekor közeledett az asztalhoz), itt Kantonban velünk együtt ül le az asztalhoz.

A kultúrpark múltjáról csak annyit, hogy 1938-ban a japánok lebombázták az ittlevő, főképp angol raktárakat, és az így keletkezett pusztaságon épült a mai kultúrpark.

Egyébként a város centrumát többé-kevésbé megkímélte a háború. A Gyöngy folyó partján álló kisebbfajta felhőkarcolókat nem érte baj. Mert az intervenció azt hitte, hogy az övé lesz még újra Kanton, a forradalom pedig nem rombolt, mert jól tudta, hogy Kanton és Kína ezután már csak az övé lehet.

„A piros virágok halmán", csodálatos délszaki park közepén áll a katonai felkelés emlékműve. 1957-ben készült el, a felkelés harmincadik évfordulójára.

Még emlékszem, amit a felkelés egyik szemtanúja (talán részvevője) a felkeléssel kapcsolatban valamikor elmondott. A legfájóbb sértés, az elesettek meggyalázása – és a barátok és hozzátartozók bánata – az volt, hogy a bosszúállásban tobzódó ellenség nem engedte eltemetni az utcán szanaszét heverő holtakat. Az emlékmű tehát nem is sírhely felett áll, hanem, ami itt nagyon fontos, ezt a gyalázatot megszüntető szimbólum. Így hát ez az emlékmű, ez a park, azt hiszem, a kínai ember számára még sokkal drágább, mint a mi számunkra lehetne.

Efelől is kérdeztem itteni kísérőnket. Ő csak annyit tud, hogy nem sírhely felett áll az emlékmű.

„Több mint ötezerhétszáz" elesettről beszél. A szemtanú negyvenezret mondott.

De nemcsak a számszerű adatok különböznek. A felkelés egész története se világos előttünk, s a *Kína rövid története*, mely 1960-ban magyarul is megjelent, ezen hiányt cseppet se pótolja.

(Furcsa könyv ez különben is. Talán nincs egy fogalom se, melynek akkora szerepe volna e könyvben, mint a földterület mértékegységének, a mu-nak. Ez érthető. De szerzők nem mondják meg, hogy mennyi egy mu, hanem csillag alatt jegyzik meg: „Az ebben a könyvben használt mértékegységek a különböző dinasztiáktól függően változóak. A mai mértékegységhez való viszonyukat még nem tisztázták pontosan." (22. old.) Aztán még több mint százszor beszélnek erről a mértékegységről, újabb kori viszonylatban is, de nem teszik hozzá: kb. 1/15 hektár, majdnem 700 négyzetméter. Ezt más forrásból kellett megállapítanom.)

A kantoni kommuna emlékmúzeuma sok érdekes képet gyűjtött össze. Egy nem kínai arcképet is látni. Borogyin óriási, fekete szakállú arcát, azonban az egész felkelés képe ettől se lesz világosabb.

Szívesen hivatkozom Goncsárov 1853-ban írt útinaplójára. A *Pallada fregatt* írója sok mindent nagyon élesen látott. Különösen az angol imperializmus arcát. Goncsárovnak szemét ez irányban az tette

élessé, hogy épp akkor érezni lehetett a krími háború előszelét. Nos, akármi volt is az ok – igazmondása tiszteletre méltó.

Amit Goncsárov Kínával kapcsolatban az állameszme hiányáról ír, már sokkal kevésbé helytálló. De ez is érthető: 1853-ban a Mandzsui-dinasztia és uralkodási rendszere már a legnagyobb fokú züllés állapotában van. Ebből Goncsárov 1853-ban olyan általánosító következtetéseket vont le, melyek a régebbi korra nem voltak helytállók, ma pedig pont az ellenkezőjét látjuk és érezzük.

A kínai nép ma a materializmusban gyökerező szocialista állameszme heroikus korszakát éli. Ha a polgárháború idejét is ideszámítjuk, már nagyon hosszú idő óta. És ami a legfigyelemreméltóbb, hogy úgyszólván népének minden egyes emberében.

Ezt megérteni nekünk se nehéz, mi is ismerjük a nagy népi megmozdulások roppant erejét. Az egyéni élet is számos példát mutat: hány kiváló ember szentelte egész életét, élete minden pillanatát egy nagy cél elérésére. Ami egészen kínai: az az egyéni hősiességnek *mindennaposság és általánosság.* A hősök ugyanazok a papák és mamák, akik esti levegőzéskor a hátukon, a nyakukba és kézen fogva viszik és vezetik a gyerekeiket, akik megtöltik a színházakat, önkéntesen írtják a patkányt és legyet, és ha kell, önként mennek az első hívó szóra, fegyverrel harcolni szocialista hazájukért. Áldozatkészségük nem kivételes, hanem köznapi jelenség és nem ellentéte a köz-

napi egyszerű életüknek. Ez a kínai áldozatkészség és köznapi élet nem váltogatja egymást, az egyik nem gátolja a másikat – az egész élet morális-heroikus, egyszerű és magától értetődő.

És ha ez a kínai életszemlélet nem is új, új az, hogy mi, nem-kínaiak is látjuk és értjük. Persze nem mindenki, és a polgárok helytelenül látják a lényeget. Némelyek még ma se jutottak túl Goncsárovon, aki szerint Kínában állítólag hiányzik az állameszme. Mások meglepődve és ijedten látják a változást, és erre, a másik végletbe esve rögtön „sárga veszedelem"-ről kezdenek beszélni. Mert nem értik, vagy nem akarják érteni, hogy a kínai ember *nemzeti öntudata* egy új, magasabb alapzaton épül: a *szocialista nemzetközösségen.*

Ettől persze a polgári világ baja ugyan nem kevesebb, de az emberi haladás, a humánum számára ez a fontos. Nem fenyeget a sovinizmus veszélye, mely bizony fenyegetne, ha a mai Kína nem szocialista volna, és következésképp a hazafiság se volna az egész nép ügye. Ez esetben a hazafiság és nemzeti érzés olyan veszélyes formákat ölthetne, amilyennek példáját Japán mutatta századunk első felében, s melynek veszélye Japánban és az Egyesült Államok jóvoltából, ma se múlt el. A kínai, a népi Kína úgy és annyira hazafi, ahogy a felszabadult népnek a szocializmus forradalmi építésének korában kell természetesen hazafinak és szocialistának lennie.

Nagy feladatok megoldását követelik az idők. Előítéletek felszámolását, az osztályon belüli ellentétek feloldását. Mert volt ez is bőviben, még itt Kantonban is, ebben a felvilágosult, haladó városban...

Tíz évvel ezelőtt a Gyöngy folyón és a belétorkolló folyókon és csatornákon hatvanezer ember lakott dzsunkákban. Ezekből ötezer család, húszezer ember már átköltözött (néha nem is szívesen) új, modern, szárazföldi lakásba. Maradt – nem negyvenezer – hanem ötvenegyezer-háromszázötvenhét ember, tízezer-nyolcszázhatvanhét család a dzsunkákban. Mire ezek a sorok napvilágot látnak, újra hatvanezerre emelkedne a számuk, ha a lakásépítés tempóját nem fokoznák. De fokozzák és fokozni kell, mert az azelőtti ötven százalékos gyermekhalandóság csökkent, nincs kolerajárvány, nincs tífusz és vérhas, és nincs – ami járványoknál is kínzóbb volt és veszélyesebb – munkanélküliség. A népesség erősen szaporodik.

A mai dzsunkalakók egy része szárazföldön dolgozik, műhelyekben, gyárakban – s már ez is új jelenség. A legfőbb foglalkozás persze a hajózás, szállítás. A szállítást szövetkezeti alapon szervezték meg; a dzsunka továbbra is magántulajdonban maradt.

Mikor keletkezett ez a dzsunkaváros a Gyöngy folyón? Senki se tudja. Feltehetőleg árvizek, szárazság és más szerencsétlenségek hajtották a népet erre a vidékre, ahol három aratást ad évente a föld.

De a föld nem fogadta be a jövevényeket, a föld urai nem engedték őket letelepedni a szárazföldön.

Csak a folyón volt számukra hely. Dzsunkát kellett építeni, venni, vagy rabolni a jövevényeknek, akik aztán a dzsunkán éltek, születtek, utódokat hagytak, meghaltak és nemzedékek végtelen során át dzsunkalakók maradtak.

Szárazföldi és dzsunkalakó egymással házasságot nem köthetett. Dzsunkalakónak, ha talán valahogy pénzhez jutott is, nem volt joga földet vásárolni. Alacsonyabb rendű népként kezelték őket. „Tojásnépség" volt a gúnynevük. A tojás, a szétlöttyenő, vékony héjú, megbüdösödő tojás – Kínában alja-embert jelent és arculcsapó szidalom.

Senki se fogadta be őket, embervoltukkal senki se törődött, de annál inkább törődött velük mindenféle hatalom embertelen céllal. A férfiakat erőszakkal cipelték katonának. De sokszor elég volt az éhség, és maguktól is ráadták a fejüket a zsoldoskatona megvetett mesterségére. A munkanélküliség nem változtatott az adózás kötelességén. A vízhasználati, horgonyzási és fejadót – nem kérdezték, honnan veszik – meg kellett fizetni. Az adóhivatalnokon kívül számon tartotta őket a rendőrség is. A rendőrség megkövetelte, hogy megvesztegessék. A már megadóztatott, a rendőrségtől külön kibérelt kikötőhely tényleges használatáért, a gengszterek erős szervezetei is beszedték a harmadik adót; hiszen az ezernyi dzsunka felett ők voltak az igazi, a tényleges hatalom. A közigazgatást és rendőrséget is ezek a nagyarányú, jól szervezett és gazdag vállalkozókkal szövetkezett

gengszterek tartották a kezükben, és ez szinte nem is volt titok. Ez a harmadik adó volt fontosságát és összegét tekintve is az első. Nem volt se munka, se kikötőhely, se személyes biztonság a dzsunkán, míg a gengszter nem kapta meg azt, amit és amennyit követelt.

Ha a népi állam csak a rendőr és gengszter zsarolást szüntette volna meg, már ez is sorsdöntő változás lett volna. De ezenkívül a régebbi, kilencvenöt százalékos analfabetizmust is jelentékenyen lecsökkentették. Már sok felnőtt el tud olvasni egyszerű nyomtatványt vagy plakátot. A gyerekek közül pedig nem mind, de már nyolcezer jár a kilenc osztályos általános iskolába. Száz gyerek gimnáziumban és – a felszabadulás tizenegyedik évében vagyunk csak – néhányan az egyetem első évfolyamán tanulnak. Nem volt olyan könnyű idáig jutni. A városiak megvetették a dzsunkalakót, a dzsunkalakók gyűlölték a városiak gőgjét, és féltek a csúfolódóktól. Nem akartak közeledni azokhoz, akik „tojásnépség"-nek nevezték őket. Gyerekeiket is féltették a gonosz csúfolkodástól. No és az öt-hatéves gyerek már munkaerő volt a dzsunkán, szóval pozitív tétel. Ezért se adták szívesen iskolába a gyereküket. A kezdet kezdete (milyen egyszerű, mikor már rájöttek) a bölcsőde volt és az óvoda. Az egyéves, kétéves gyereket az anyja főzés, evezés és minden munkája közben is, szakadatlanul a hátán hordta. Hisz különben egy perc nyugalma nem lett volna, a gyerek akármikor a vízbe

pottyanhatott. Az ilyen, csak terhet jelentő apróságot szívesen adták bölcsődébe, onnan óvodába. Aztán az ilyen óvodás már maga kéretődzött az iskolába. S közben a dzsunkalakók maguk is belátták, hogy az iskola, az iskoláztatás, az jó.

Vezetőinkkel meglátogattunk egy dzsunkát, mely persze kissé kilakkozta a valóságot – tudniillik a dzsunka berendezése valóságban is lakkfestékkel volt bevonva. Olyan szép és tiszta kis hajó, hogy ha ilyen weekend dzsunkám volna a Balatonon, sose mennék az Írók Alkotóházába.

Sikerült megállapítanom, hogy ez a dzsunka, melynek padlója olyan, hogy cipőben súlyos illetlenség tiszta deszkáira, szépművű gyékényére lépni – szálloda. Átutazók bérlik, körülbelül napi másfél juánt fizetnek, ami nem kis pénz itt.

Azt is sikerült kérdéseimmel és keresztkérdéseimmel megállapítani, hogy miben látja helyzete javulását a dzsunka tulajdonosnője, egy idős és kevés szavú özvegyasszony.

Az első, s számára a legfontosabb:

– Nem kell kiállni a partra és a vendéget hívogatni.

– Miért nem kell hívogatni?

– Ezt most a lakáselosztó hivatal végzi, szervezetten.

– Hát még mi a jó?

– Az, hogy a parti vízvezetékből most igyen kapok vizet teavíznek, főzéshez.

– Azelőtt nem így volt?

– A tiszta vízért fizetni kellett, csak a folyó vizét használhattuk.

A látogató erre nem is gondolt. Azt hitte, hogy a partról a kikötőhídra és onnan a dzsunkába vezetett villanyvilágítást fogják dicsérni. De a villanyvilágítás, úgy látszik, természetesebb, vagy kevésbé fontos, mint az ingyenes tiszta víz.

A kisebb, igen tisztán tartott, és állandó kikötőhelyükről nem mozduló dzsunkákon kívül vannak nagyobb dzsunkák, ahol a lakás a hajó orrában van, a többi helyet szállítás céljára használják. Ezeken jön Kantonba a főzelék és nagy bambuszketrecekben a baromfi, ezekben jön a fa, a homok jó része, a rakpartépítéshez a kő – szóval a kétmilliós város szükségleteinek tetemes része.

Nézem, ahogy a szorosan egymás mellett fekvő dzsunkák közül egyik indulni készül. Ketten vannak rajta. A férfi csáklyával dolgozik és bambuszrúddal. Az asszony a kormánylapátnál áll. A mellettük levő kisebb dzsunkán most úgy látszik, csak egy százesztendősnek látszó öreganyó maradt. Az öreg néni is manővríroz. Utat szorít az induló dzsunkának. Sikerül: a két vén teknő egy karcolást se ejt egymáson. Ügyesség kell ehhez, tapasztalat, de ez se volna elég, emberség is kell hozzá.

A népi kormány egyik legelső intézkedése volt, hogy eltiltotta a „Tojásnép" csúfnevet. A csúfnevet kipusztították. A dalaikat viszont, melyeket senki se

ismert, melyek sajátságosak és különlegesek, nem hagyják kipusztulni, gyűjtik, megőrzik.

És egyszer, persze nem holnap, eszébe fog jutni egyik-másik kantoninak, ami nékem is eszembe jutott: ezt a szép kis dzsunkát, szépművű, ügyes, viharálló, gyors hajót – másra úgyse kell már – még mindig egész jó volna weekend-hajónak használni. Sőt, ilyen célra érdemes volna újakat is építeni . . .

Akármennyire él is még a dzsunkaváros, azért ez már mégiscsak a múlt. De múlt, bizonyos értelemben a város központja is, a sokemeletes üzletházak, hotelek, noha új, pompás kiállítási csarnokot is építettek, mert Kantonban mutatják meg a külföldi kereskedőnek az új Kína termékeit. Az új Kanton mégis a külvárosokban épül, ahol új gyárak emelkednek, és munkások költöznek új lakásba. A volt dzsunkalakók is idejönnek.

Kertek közt szép, színes, levegős házak. A kínaiak régtől fogva mesterei a tájkép és építészet egységbe foglalt művészetének. Ennek, itt Kantonban a legszebb, régi példája az 1380-ban emelt csodálatos épület, mely „A tenger meghódítása" nevet viseli. Négyemeletes, piros falú, zöld tetejű; minden emeletnek zöld a párkánya és örökzöld dombon áll, hegyek előterében.

Újak a pompás stadionok. S ami fő, újak a lakótelepek és a modern gyárak. Vagy a kommuna-emlék-

művet körülfogó parkban például egy fedett terasz. Ennek a szép terasznak a szép parkban az a különös érdeme, hogy pontosan ott építették, ahol mindig hűvös szellő teszi kellemessé a tartózkodást. Kőasztalok és színes fajanszból készült ülőalkalmatosságok várnak az emlékmű látogatóira, akik itt megpihennek és a diákokra, akik itt tanulnak. Gyerekek játszanak a közelben. A hangos Kanton itt csendes. A látogatók a csendet éppúgy óvják, mint a virágot. Kik, melyik város lakói, tudnák ezt utánuk csinálni.

A mindenütt megismétlődő bankettet itt egy újonnan épült vendéglőben rendezik, újonnan ültetett park közelében. Az épület uralkodó színe: kék. Kék fajansz és kék üveg. Az ajtók és falborítás barna és arany. A vendéglő udvarán kis tó. Lótuszvirágok, grották. A természetes sziklák fantasztikus formájúak. Rajtuk törpefák egész erdeje. Elragadóan szép, annyira szép, hogy engem elfog az ellentmondás ördöge. – Nem lett volna jobb tíz egyszerű vendéglőt építeni?

Molnár Géza barátom nem ért egyet ezzel és velem.

– Ez L. elvtárs különvéleménye. A proletariátus, az uralkodó osztály, ünnepi alkalmakkor megengedheti magának az ilyen luxust.

Vendéglátóink diplomatikusan kitérnek e vita elől. Személyük szerint ők nagyon puritánok. Az egyik pár nap előtt tért vissza a faluból, ahol egy teljes évet töltött paraszti munkában.

Az ételek a híres kantoni szakácsművészet reme-

kei. Folyami és tengeri rákokat, zöldtök belsejében feltálalt csodaételt, különböző ragukat eszünk, mit tudom én mit. Tekintettel a nyári melegre – ez a szerencsénk –, nem kapunk a híres kantoni ételből, a főnix, sárkány és tigrisből, melytől már a nankingi írók (rosszmájú népség az író), óvtak bennünket. Magyarán szólva a főnix: az csirke, a sárkány: az kígyó és a tigris: macska – és együtt valami kantoni szakácsművészeti költemény. Én viszont a kulináriákban az egyszerű prózát szeretem.

Az ételeket egy pincér hozza a teremnek is beillő különszobába. A pincértől egy kis pincérnő veszi át a tálat, és ő osztja az új fogást tányérainkra kecses, jól megtanult, finom mozdulatokkal és mosollyal.

Már szinte megbántam, hogy kifogásoltam ezt a fényűzést, mely bevallom, jóleső. Oly szép minden, oly harmonikus és talán a legkedvesebb az összes hivatalos vacsorák közül.

A Kantonban élő magyarok közt „régi" ismerőseink is voltak. Két fiatal mérnök és az egyiknek a felesége. Együtt utaztunk Moszkvából Pekingig, és jól összebarátkoztunk. Elmegyünk hozzájuk.

Kotédzsszerű házakban, gyönyörű délszaki parkban laknak a külföldi mérnökök. Magyar, német és más demokratikus országok küldöttjei. Ehhez hasonló külföldi kolóniákat 1930 körül láttam a Szovjetunióban. De micsoda különbség! Oda akkor, a nyugati

országokból jöttek a specialisták. Nagyszerű és lelkes emberek is, de nem mind az. Voltak barátok, és volt sok afféle szedett-vedett ember, svindler és svihák. Például emlékszem Krematorszkba két amerikai „mérnök" érkezett, és hónapokig „terveztek" valami „egészen rendkívüli". Míg aztán nagy nehezen rájöttek, ott a helyszínen, hogy a két amerikai „szakembernek" fogalma sincs gépekről, vasművekről. De ez még nem volt elég. Csak mikor már felsőbb helyen is meggyőződtek róla, hogy két sarlatánt etetnek és fizetnek nehéz valutával, akkor küldték őket haza. Kiderült, hogy ez a két „mérnök" facér borbélysegéd volt Amerikában, és a borotván kívül más acéltárggyal csak igen felületes ismeretségben vannak. Efféle melléfogásról Kínában már szó se lehet, helyettük a Szovjetunió megfizette már az egész tandíjat...

A külföldi mérnökök szellős lakásai, a gyönyörű park, a kínai barátok figyelmességét tanúsítja. Sajnos, banánon és pálmákon kívül a parkban viperák is vannak, sőt állítólag valaki kobrát is látott. Nos, kobramarás egy se volt. Ez talán inkább fantázia. Sokkal reálisabb a szúnyogmarás. Az újonnan érkezett fiatal asszonyka lábát bizony dagadtra csípték a szúnyogok. Nyilván nyugtalanul aludt, és a lába kikerült a megmentő szúnyogháló alól. Mire felébredt, megvolt a baj. (Most értettem csak, hogy miért a hotel kilencedik emeletén helyeztek el bennünket, ott nincs szükség szúnyoghálóra. És most értem, hogy a magasépítkezésnek itt ilyen előnye is van.) No de az

újonnan jövők megtanulnak szúnyogháló alatt aludni, kantoni viszonyok közt élni, ahogy megtanulta ezt az a magyar mérnök és felesége is, akiket ők most leváltanak.

Az elutazó rendkívül okos és rokonszenves házaspár nem győzi mesélni, milyen gyorsasággal épülnek egész utcasorok, új utak. Azt is elmondják, hogy tavaly még utcán és középületben egyaránt, mindenütt köpködtek. Ekkor egy határozat felülről, népi jóváhagyás alulról – és a köpködés megszűnt. Egyik napról a másikra.

– Akkor se köpködnek, ha senki se látja?

– A parancs semmi, a végrehajtás akarata a döntő.

– Hát igen . . . Nálunk még az utcai szemetelést se tudják megakadályozni . . .

Elmesélik barátaink, hogy tavaly, árvíz következtében, nagy nehézségek voltak. (Erről a Kanton melletti népi kommunában is hallottunk.) A lakosság naponta egyszer kapott egy tányér rizst. Így éltek két hétig. Kína többi tartománya segélyt ajánlott, de ők a segélyt nem fogadták el. A maguk erejéből lábaltak ki a bajból. Két hét múlva már megduplázhatták a rizsadagot, és nemsokára minden rendbe jött.

– És mennyi áldozata volt a makacsságnak?

– Egyetlen ember se halt éhen. Ha a tartomány vezetősége odáig hagyja menni a dolgot, hogy akár csak egy ember is éhen hal, akkor a tartomány vezetőségét egészében leváltották volna. Azonfelül, hogy a közvetlen bűnöst külön is megbüntetnék. Ez itt szigorú

szabály, és ezt mindenki tudja. A nadrágszíjat néha meg kell szorítani, de éhhalál – ami itt nemrég még a világ legközönségesebb dolgának számított –, az nem lesz, és nem lehet. Ebben – pestiesen szólva – nincs mese!

– Ezt nyilván tudja a nép.

– Tudja, és minden intézkedést szentnek tart. Tíz, tizenegy év óta csak jó tapasztalataik voltak. Itt Kantonban és a kantoni tartományban ma is az első vezető garnitúra dolgozik, már tizenegyedik éve. Senkit se váltottak le.

Ezt a hazakészülő mérnökházaspár mondta el. Természetesen a magyar mérnökök gyakorlati és kísérleti munkája továbbra is folytatódik. Híradástechnikai berendezéseinket kísérletezik ki trópusi körülmények között.

Az újonnan jöttek is kezdik magukat jól érezni a kínaiak között. A fiatalasszony már sok szép kínai csecsebecsét vásárolt. A két fiatal mérnök elégedett munkájával. Sőt – igaz, soká kellett keresni – találtak egy cipészszövetkezetet, ahol negyvenhatos kaptafa is akadt, szóval lesz szandálja is ennek a két óriásfinak. Történetesen mindegyikük úgy 190 centiméter magas lehet. Ehhez képest nem is élnek nagylábon.

Az Elefántcsont-faragóknak egész utcája van Kantonban. Persze, megnézzük, hogyan készülnek egy

darabból a híres golyók, melyeknek belsejében kilenc-tizenhat, sőt huszonhat golyó forog, teli finom, apró figurával és díszítéssel.

Az egyik szövetkezeti műhely vezetője megmutatja és elmagyarázza a csodatárgyak készítését. Először gömbölyűre esztergályozzák az elefántcsontot, aztán tizennégy lyukat fúrnak beléje. Ezeken a lyukakon át, különböző kis vésők segítségével, hatolnak egyre mélyebbre, míg a többi oldalról induló vésések összeérnek, és a golyó belsejében levő golyók forgathatók lesznek. Ezután – de részben egy időben – készítik a belső golyók csipkeszerű díszítését és a burokgolyó domborműveit. A golyót aztán, éppily díszes és szintén elefántcsontból készült állványra függesztik. Körülbelül két hónapi munkába kerül egy ilyen dísztárgy elkészítése. Külföldiek szívesen vásárolják, keresett exportcikk.

A golyók és egyéb faragványok, szobrocskák, az elefántagyar egész hajlatát kihasználó legrészletesebben kifaragott dzsunkák és egyebek a csontfaragók ügyességét dicsérik. Exportcikkek. Ám ezeknél is érdekesebb munka volt egy tengeri rákok fogását ábrázoló elefántcsont-faragás. A halászkosár vízinövények közt áll, rákok nyüzsögnek a kosárban és a kosár körül. Ifjú mesterével nem sikerült találkozni, mert – és ez igen jellemző – éppen Pekingben volt a művészek (írók, képzőművészek, színészek) kongresszusán.

Csodálatos virágok illatoznak kinn a parkban. Nappal jó őket látni, éjjel érezni. Pálmák, magnóliák, sose látott gyümölcsök. Az egyiket „Sárkányszemnek" hívják, és nem tudom, mihez hasonlítsam. A másik fán termő dinnye. Aztán banán. Az ananász úgy terem, mint nálunk a káposzta. Sajnos, a legtöbb virágnak és növénynek a nevét se tudom, de a fordító se tudja . . . Egyébként az se segítene, ha tudná a kínai nevét, mert magyar neve úgyse lehet. Sajnos, aminek nem tudjuk a nevét, az elkallódik emlékezetünk raktárában. Nincs gyökere, és legfeljebb úgy marad ott, mint a poétikus dilettáns negyedéig teleírt „Emlékkönyv"-ében a kifakult préselt virág . . . Aminek nem tudunk nevet adni, az elveszett.

A térképen, körzővel és vonalzóval kimérve az ázsiai földrész közepe Kizil, a Jenyiszej felső folyásánál, az autonom tuvai köztársaság tízezer lakost számláló fővárosa, a szovjet–mongol határ közelében. Oszlop is hirdeti: itt van Ázsia közepe.

Ha Kína közepét keresnők körzővel és vonalzóval, azt valahol kopár és lakatlan hegyek közt találnók, ahol még ennyi lakos sincs. Kína igazi közepe azonban sokkal keletebbre fekszik, közelebb a tengerhez. A Sárga folyó és a Jangce völgye körül kell keresni, a legtermékenyebb föld, a legsűrűbb népesség vidékén.

Ámbár az is kétségtelen, hogy Kína nyugati része: a kopár fennsíkok és hegyek – Tibet, a Himalája északi lejtői – és az északnyugati sivatagok, ezek a ma gyéren lakott óriási területek is növekedni fognak jelentőségükben, ha feltárják és kiaknázzák e vidékek ma még a földben rejtőzdő kincseit, ha felépülnek a nagy vízierőművek és víztárolók.

Ma azonban, úgy látszik, Vuhan a középpont, ez a három város egyesüléséből alakult közel kétmilliós város, ahol a Hansuj folyó a Jangceba torkollik. Vuhanig, bár ezer mérföldre van a folyó torkolatától, a tízezer tonnás tengerjárók még a legszárazabb évszakban is feljöhetnek. A folyami hajók további más-

félezer kilométerre juthatnak el a nyugati nagy hegyek közé.

Hosszát tekintve a Jangce a világ ötödik folyója, de legelső, ha azt számoljuk, hogy mennyi embert éltet a Jangce völgye. Vuhan, azaz a három város, melyet ezen a néven egyesítettek, Hankou, Hanjan és Ucsan már régtől fogva kilenc tartomány középpontja. Ezt a helyzetét most acélkapocsként erősítette meg a Jangce fölé épült híd.

Az újságok sokszor ismertették a híd történetét vagy adatait, mégis nekünk, magyaroknak, egy folyóparti fővárosú ország lakosainak, Budapest hídjait szerető embereknek érdemes meg is jegyezni néhány adatot. Már csak az összehasonlítás kedvéért is.

A híd 1670 méter hosszú. Víz fölötti része, a két főpillér közt 1156 méter. A folyóban nyolc pillér áll egymástól 128 méter távolságban. Magassága a víz színétől, az eddig ismert legmagasabb vízállás idején is tizennyolc méter, tehát a tízezertonnás hajók átbocsájtására alkalmas. Kétvágányos vasúti híd ez a Kanton–Peking fővonalon. A vasúti híd felett van egy huszonkét és fél méter széles felső híd is a kocsiforgalom és a gyalogjárók számára.

A hídfő nyolcemeletes ház magasságú, és kis pagodaszerű építmény tetőzi be. Ebben a hídfőben hangtalan liften emelkedünk a magasba: itt van a híd karbantartási irodája. Nagyon kedves és nagyon finom fiatalember, egy kínai mérnök mondta el a fentebb ismertetett és még számos adatokat.

A lift zöld, a falak zöld–fehérek, a karosszékeken fehér huzat. A karosszékek fája barna – Jangce színű. Zöld üvegpoharakba töltik a barnás teát, a poharakon maratásos fehér képecskék; gyengéd tájak: házikók, pálmák. A kínai fogadószobák, bizonyos konvencionális egyformaság mellett, a helynek megfelelő külön szín- és formaharmóniát mutatnak. Itt a Jangce hídfő belsejében: zöld és fehér. Nem porcelán, hanem üveg, az egyetlen hely, ahol üvegpohárban kapjuk a teát.

A fiatal mérnök büszke a hídra: 172 millió juán helyett csak 138 millióba került; 1955 szeptemberében kezdték építeni és 1957 októberére, a tervezettnél tizenöt hónappal előbb készült el. Szeretettel emlékezik a huszonnyolc szovjet mérnökre, akik esőben-szélben együtt dolgoztak a kínai munkásokkal, és nemcsak ezt a hidat építették, hanem egyben kiképeztek egy kínai hídépítő munkás- és mérnökgárdát, ami éppolyan fontos volt, mint ez az első híd.

Azt is elmondja, hogy igen fejlett technikai megoldásokat alkalmaztak. Nem a szokott módon, víz alatti keszonokban építették a pilléreket, hanem huszonnégy-huszonöt csőből álló köteget fúrtak e meder alatti sziklába, és ezekbe a csövekbe öntötték a vasbetont.

A rozsdabarna folyók partján épült város lakóterülete a felszabadulás óta megkétszereződött. Vörös,

vakolatlan téglaházak: szoba, konyha, vízvezetékkel – ez volt a lakásépítés első sorozata.

Csak aki látta az új házak közelében álló, a most már mindinkább eltűnőben levő viskók tömkelegét – a korhadt deszkafalú házakat, ahol a lyukak gyékénnyel vannak befoltozva – csak az értheti meg, hogy a lakosság rengeteg önkéntes munkával, a legnagyobb készséggel segíti a lakásépítkezést. A saját házaikat építik – és ezentúl az egész nagy országot.

Vuhan – ez is ide tartozik – nyáron Kína egyik legforróbb városa. Most, a nyári forróságban az emberek az utcán alusznak, nyugodtan, békésen. De télen mínusz 15° hideg se ritkaság. Szinte elképzelhetetlen, mi lehet itt télen. A kantoni dzsunkalakók a vuhaniakhoz képest paradicsomi örömök közt élnek; Kantonban a leghidegebb hónap középhőmérséklete plusz 15°. Érthető, hogy a népi hatalom Vuhanban költi a legtöbbet lakásépítésre. A második sorozatban épült házak balkonosak, falaik vakoltak. Már magasabb a lakáskultúrájuk, de persze még nem „összkomfortosak". Aki nem érti meg, hogy ma Vuhanban még nem lehet összkomforttal építeni, az jobb, ha leteszi ezt a könyvet. De itt is hozzáteszem: nem arról van szó, hogy a kínainak ez is elég jó, ahogy a burzsuj gondolná, hanem arról, hogy a legsürgősebben kell egymillió embernek nem luxust, de emberséges lakást biztosítani.

Vuhan központi jellegét az is fokozza, hogy itt épült és épül tovább Kína egyik legnagyobb nehézipari központja. A vasércet és kokszolható szenet a közeli hegyekből kapják. A vuhani kohókról, martinkemencékről, gépgyárról szóló sok számadatot nyugton hagyom jegyzetfüzetemben pihenni. De egy „személyes" természetű örömemet nem tudom nem elmondani.

1932-ben a dnyeperi erőmű megnyitásáról és a Don-medence nagy gyárvárosáról, Krematorszkról írtam az itt olvashatókhoz hasonló jelentéseket. Az egyiknek a címe „Krematorszk, a gigászok anyja" volt. Arról szólt, hogy a krematorszki nagy kovácsműhely fogja felszereléssel ellátni a Szovjetunió épülő vasműveit. Itt, most Vuhánban, láttam, hogy a Szovjetunióra vonatkozó jóslatom – „túlteljesült". Az egyik martinkemencéhez tartozó, 250 tonnás portáldarun ezt a felírást olvastam: „Készült 1959-ben, Krematorszkban"...

De az ipar, közlekedés, építkezés ez nem az egész Vuhan. Reggel hétkor látom, hogy szemben a szállodai szobám ablakával, az erkélyen két fiú hegedül. Az utcai lárma elnyel minden hangot – csak a furcsa pantomimot látom. De tudom: nem néma ez a két hegedű.

A filmszínházak színes plakátja a Dosztojevszkij *Félkegyelmű*jéből készült színes filmet hirdeti. Be-

szélik, a filmnek sikere van. A szálloda, ahol lakunk, a Szung-család tulajdona volt. Övék volt az egész utca és ki tudná felsorolni, mi minden egyéb. A Szungok a négy „nagy család" egyike volt. Egy másik nagykapitalista kínai családra a Csangokra egy nagy bankpalota emlékeztet. Sokemeletes, piros épület, a földszintje fekete márvány. Csang Kai-sek személyes tulajdona volt . . .

De térjünk vissza a szállodába. Összkomfortos ugyan, csak meglehetős öregecske. Van hideg és meleg vize, de arra már nem gondoltak, hogy az éjjeliszekrényen is legyen lámpa, vagy hogy a villanyt az ágyból is el lehessen oltani.

Viszont az étteremben minden a legízletesebb, a legtisztább. A kiszolgálás – mely Kínában mindenütt nagyszerű – minden eddigit felülmúl. És ez nem a Szungok érdeme, bár az étterem vezetője, Jü, már a régi időkben is itt dolgozott. Néhány kérdést teszek fel Jünek, akit tiszteletből Jü-laónak, öreg Jünek neveznek.

– Mivel magyarázza, hogy az ön által vezetett étteremben az abroszok tisztábbak, mint bárhol, ahol eddig jártunk?

– Mi, a személyzet, megállapodtunk, hogy háromszor takarítunk: hatkor, tizenegykor és délután négykor. Ebből kettő nagytakarítás. Ennél többet nem tudunk tenni. Kevés a jó kiszolgálószemélyzet, mert tavaly vidékre helyezték a már tapasztalt pincéreket. A mostaniak tanulók. Csak fél éve vannak itt.

– Én úgy látom, minden rendben van. Miért itt a legízletesebbek az ételek?

– Ismerjük a vendégek szokásait és ízlését. Tapasztalatcserére küldjük dolgozóinkat, és hát én is sok éve dolgozom a szakmában.

– Ez még nem elég magyarázat.

– Más helyen is jól dolgoznak. De talán azért tetszik önnek, mert minálunk már sok magyar mérnök étkezett, és megfigyeltük: mit szeretnek. Tengeri halat, rákot csak akkor szolgálunk fel, ha a magyar vendég külön kér ilyesfélét.

– Látom, az étlapon angol és oroszon kívül magyar szöveg is van.

– Ezt egyik vendégünk szívességének köszönhetjük.

– Említette, hogy új, tapasztalatlan személyzettel dolgozik. Én meg azt látom, hogy a fiatal lányok nagyon ügyesek, gyorsak, kedvesek, szerények, és nincs jobb szó, finom modorúak.

– Tanulnak. Az alapismereteket: tálalást, terítést és hogy melyik oldalról kell az ételt a vendég elé tenni. Próbákat tartunk, a fiatalok kiszolgálják az öreg pincéreket. Ezenkívül nyelveket is tanulnak. Hetenként két órát angolul, két órát oroszul és két órában a pekingi irodalmi nyelvet.

– Családja van, tiszteletre méltó Jü-lao?

– Feleségem meghalt. A fiam a Jangce folyami kikötőben dolgozik. Néhány év előtt befejezte a közlekedési technikumot. A leányom üzemben dolgozik.

– On, tiszteletre méltó Jü-lao párttag?

– Nem.

– Mit kíván az élettől, mit szeretne még elérni?

– Fiam és lányom már önálló. Jól akarom végezni a munkámat és nevelni a fiatalokat.

Nemcsak az olvasót, engem se elégít ki ez az interjú. De az interjúnál többet mond az a gárda, melyet Jü nevelt.

A lányok világoskék vászonruhát hordanak s fehér köténvt. Pontosan olyat, mint a budapesti kórházak ápolónői. Mind fiatal, tiszta. Különösen szép nincs közöttük, ilyeneket Kantonban láttam, de figyelmességükben egytől egyig bájosak. A tányérok, ételek pillanatnyi pontossággal kerülnek eléd, a poharak rögtön megtöltődnek, de ez Kínában mindenütt így van. A többlet: hogy például mikor épp áramszünet van Vuhánban, és az asztalon gyertyák égnek, mikor rá akarsz gyújtani, a tenyerükkel védik az imbolygó lángot.

És kedvességükből hiányzik minden kokettéria, pincérnői kacérság. Borravaló-várásról szó sem lehet. Saját, privát gondjaik nem jutnak felszínre, nem gondolom, hogy nincsenek, de nem látszanak. Mintha az egész életük értelme csak a munka lehető legjobb elvégzése volna.

Persze, van hivatástudat Európában is. Operáló sebészeknél gyakori és rendszeres. Az élet többi ágaiban is megtaláljuk, kertészeknél, állatgondozóknál, de hivatalnokoknál, sőt íróknál is. Ha nem így volna,

ha Európában a hivatástudat ismeretlen, akkor semmi mód se volna megérteni ezeket a húsz-huszonkét éves lányokat.

Az interjú után megkérdeztem Pong-fej barátomat.
– Miért voltak egy ilyen érdekes ember feleletei ilyen kevesetmondók?

– A kínai – felelte Pong-fej – olyan, mint a termoszpalack. Kívül hideg, belül forró.

A hasonlat jó. Mert a kínai termoszok valóban ilyenek.

Még sokat írhatnék Vuhanról. A gyönyörű tavakról, a kedves emberekről, akik vuhani tartózkodásunk utolsó napján egy tóparti üdülőbe vittek bennünket, lótusz borította tavak közé. A lótusznak itt eszik a gyökerét, magját, virágát, de európai értelemben vett mindent felejtő „lótoszevőket" nem találtam. Ki tudna itt a világ gondját mások vállára rakva, nyugodtan pihenni? Az is nagyszerű, hogy hajnalban madárdalra ébredhettem. Csakhogy itt áll már a szoba közepén a bepakolt, ugrásra kész koffer, a nyugtalan élet tigrise, hibáim és nemhibáim szimbóluma... Tovább kell menni, mert hátha nem is Vuhan Kína közepe.

A holnap: Csengcsou

1960. július 29-én egy kis csöndes eső szitálgatott Csengcsou felett. Milyen jó! – gondoltam, aztán megtudtam, hogy kerek egy év után, nemrég, már esett itt egy kis eső. Utána újabb szárazság jött – és a Kínai Népköztársaság kénytelen volt nagy mennyiségű gabonát vásárolni, többek közt Kanadától.

A nyugati „szabad világ" agitációja számára jó falat, ha azt hiszik, hogy a népi demokráciának nincs betevő falatja. Azt megírják, hogy a kínai kormány kénytelen külföldön gabonát vásárolni, de arról hallgatnak, hogy ez – már volt alkalom erről beszélni –, merőben új jelenség, hogy azelőtt a kínai császárok és a Kuomintang nyugodtan hagyta, hogy milliók éhen haljanak, most pedig minden anyagi eszközt arra használnak fel, hogy a szárazság sújtotta vidéket ellássák élelemmel.

De ez bizony édeskevés volna. Csak a Hoangho (nálunk Sárga folyó) szabályozása oldhatja meg Kína élelmezésének problémáját. Olyan évben, mikor szárazság van és olyan évben is, mikor ez a folyó „Kína öröme és gondja" (így nevezik) – elárasztja a beláthatatlan szántóföldeket. A legmagasabb és legalacsonyabb vízállás közt huszonkét méter a szintkülönbség. A folyó 4000 év alatt kétszer változtatta folyásirányát. 1852-ig, például 600 kilométerrel délebbre

torkollt a tengerbe, mint ma; a kínai történelem feljegyzései szerint 1600 nagy árvízkatasztrófát okozott, és valószínűleg a szárazságok évei se kevesebbek.

Ma körülbelül egymillió hektáron van a Hoangho vízrendszerében öntözéses földművelés, egymillió hektáron 1960-ban is volt termés. De ezt a területet duplájára lehet és kell emelni. A folyó szabályozásával, a víztárolók megépítésével, már 1967-ben egymillió KW energiát ad a folyó, melynek energiatartaléka körülbelül 27 millió KW.

És ekkor talán azt mondhatjuk, hogy Csengcsou, Honan tartomány fővárosa Kína közepe – vagy egyik közepe.

Ma Csengcsou kisváros. 1959 végén mindössze 600 ezer lakosa volt. Jóllehet, a felszabadulás előttinek négyszerese, ez még a kezdet kezdete. Hisz ez a város a 167 ezer négyzetkilométernyi területű, 45 millió lakosú Honan tartomány fővárosa. Itt keresztezi egymást az észak-déli Peking–Vuhan–Kanton fővonal és a kelet-nyugati Lienjünkang–Lojang vonal, mely a tengerpartról a Nagy Fal középső részéig halad, amelyet a Nagy Falon túl a Szibéria–Turkesztán vonalig építenek tovább.

Csengcsouban már felépült Kínának egy új textilközpontja, óriási, modern gyárak, melyek a Honan gyapotját dolgozzák fel.

Csengcsounak szinte előnye, hogy nemrég még isten háta mögötti, elfelejtett vén város volt, könnyebben épül új várossá. Új és ugyanakkor ősi város, Cseng-

csou, Kajfeng és a Hoangho parti városok háromnégyezer éves múltra tekintenek vissza: itt fejlődött ki először Kína ősi kultúrája. És itt éled majd újra, nagyszabásúan és ragyogóan. Az „Aranyvíz sugárút" most épült és épül tovább; itt lesznek egy leendő központ tudományos intézetei, egyetemei, kiállítási palotái. Egy pompás új szálloda már kész, s még két sokkal nagyobb is épül. Épül a hagyományos kínai gyógymód egyeteme, az európai rendszerű orvosegyetem már áll. De a legnagyobb és legfontosabb a Sárga folyó szabályozási munkálatainak központja. Itt dolgozzák ki a folyószabályozás részletes terveit, innen irányítják a munkát, melynek eredménye már néhány év múlva az lesz, hogy a Sárga folyó megszűnik „Kína bánata" lenni, és itt lesz Kína örömének központja, az ősi és új egyesül majd itt.

A régi Csengcsou és az egykori főváros, Kajfeng történetét belepte a por. Nemrég még arról szólt a vers:

Van út – de járni rajt nehéz
A villany ég – de alig pislog
Elég egy tuvallat – nem is kell szélvész,
Hogy az egész port felkavarja.

Ma Csengcsou fantasztikus méretekben építkezik. A kisváros egy óriás lépéssel a legnagyobb városok közé fog emelkedni – a legmodernebb város lesz és ugyanakkor a legősibb kultúra városa. A régi kultúra

emlékei még állnak, egy kitűnő színháza (melyről más helyütt lesz szó) él. S ami mindent meg fog oldani: a nagy folyó szabályozása. Ezen dolgoznak kint a gáton és az Aranyvíz sugárút nagy intézetében.

Egyébként a birodalom éghajlati viszonyait tekintve, Kína közepe nem a két nagy folyó partján van, hanem a két folyó közti vízválasztón. A Csinglingsan-hegység alkotja az észak és dél közötti határt.

Csakhogy nem földrajzilag és nem is egy fontos városban találjuk meg egy olyan birodalom közepét, mely történelme folyamán gyakran nevezte magát „Központi Birodalomnak", hanem államszervezetében. Mert Kína egész történetét a népi hatalom győzelméig a központi hatalom és a feudális feldarabolási törekvés állandóan hullámzó harca jellemezte.

A központi, császári hatalom a földet csak haszonelvezetre adta hivatalnokai kezébe, a birtoklók a maguk tulajdonául szerezték meg a földet. Ez a harc, mely Európában a középkorban dúlt. Kínában csak nemrég fejeződött be. Mindkét fél igénybe vette a paraszti tömegek elégedetlenségét. A parasztok hol a császári hivatalnoksereg ellen lázadtak – és kerültek a feudális kizsákmányolók markába –, majd a feudális kizsákmányolók ellen indultak harcba, kiket, ha legyőztek, a császári hivatalnokok határtalanul mohó zsarolásának lettek áldozatai.

Mikor a terjeszkedő és piacokat kereső kapitalizmus a XIX. században egyre inkább érdeklődött Kína iránt, az európaiak, kik nem történelmi kategóriákban mérték e jelenséget, egy, a feudalizmusban megmerevedett országot láttak itt, ahol pedig állandó volt a hullámzás. Ezenkívül megrekedt kultúrát láttak, és megfigyelésüket visszafelémenően is érvényesnek tekintették. Az a tény is megerősíteni látszott elképzelésüket, hogy évszázados és évezredes műkincseket találtak, melyek még romjaikban is azt látszottak bizonyítani, hogy a kínai kultúra nemcsak hogy nem fejlődik, de valamikor sokkal fejlettebb volt, mint a Csing, a mandzsu dinasztia uralkodásának utolsó századában.

Valóban Kína még soha olyan mélyre nem süllyedt, mint mikor az imperializmus is belenyúlt dolgaiba és az eddigi erők, feudalizmus – császári önkény, közé ők is és a kínai komprádor burzsoázia is beleékelődött. Ekkor lett hatalmas az a kínai négy nagy család, melyek egyikéhez, a Csang-okhoz tartozik Csang-Kai-sek.

Az állandó hullámzás, a feudalizmus és császári egyeduralom közti harc, melyben mindig a dolgozók, a parasztok fizettek forradalmi elszántságukban vérrel, pénzzel, utolsó falat kenyerükkel és rizsükkel, napjainkban, a proletárforradalmak korában dialektikusan megoldódott. Nem a feudalizmus győzött a kapitalizmussal a császári hatalommal szemben, és nem a kapitalizmus likvidálta a feudalizmust. Annak,

akinek a vérét eddig a kizsákmányoló erők kihasználták, a dolgozó népnek győzelme a két ellentmondást új szintézisében oldotta meg. A forradalom győzött, mikor a dolgozó százmilliók nem az egyik vagy másik kizsákmányoló oldalára álltak, hanem mindkettő ellen harcolva, és a külföldi, japán és más imperializmust kiűzve, a maguk céljáért, saját győzelmükért a maguk harcát vívták. Az államhatalom, a központi vezetés a népi forradalom győzelmével szintézishez érkezett, egyetlen erővé egyesült. Megszűntek az ellentétek, melyek a népet széthúzták. Ami megmaradt, az népen belüli ellentmondás, mely a népen belül oldódik is meg.

Kína, melynek évezredes filozófiája szakadatlanul a kormányzásnak bölcs útját kereste, filozófiailag és gyakorlatilag egységhez érkezett. Kormányzók és kormányzottak egységessé váltak személyben és gondolkozásban.

A kínai filozófia a nép aktív segítségével megoldotta saját évezredes problémáját.

Olyan országban járunk, melynek nyelvét nem ismerjük. Ilyenkor a szemünk a legtevékenyebb: figyeljük az utcát, az embereket az utcán, figyeljük az embereket munkahelyükön, nézzük az épületeket, a képzőművészet és építészet alkotásait. Irodalmi ismereteinket közvetlenül csak a színházban gyarapíthatjuk. Annál is inkább, mert a színházban a látvány nem a felület, hanem a lényeg.

1960 színházi évadának talán legnagyobb sikere, a *Női hadvezérek* című darab, melyet a legfiatalabb, a *negyedik* pekingi „opera"-együttes mutatott be. Egy régi, tradicionális színmű új feldolgozása ez – egyébként Kínában az is a tradíciók közé tartozik, hogy a régi darabokat felújított formában adják elő – tradicionális stílusban.

A darab a X. századba viszi a nézőt, az első felvonás a Jan család házába, ahol a család egyetlen felnőtt férfitagjának, a hadban levő tábornoknak ötvenedik születésnapját készülnek megünnepelni. A házat nők népesítik be. Nagynénik, sógornők, nővérek, a tábornok felesége, anyja, nagyanyja. Mert csak asszonyok maradtak ebben a házban és a tábornok fia, még alig serdülő gyermek. A családfő: a tábornok nagyanyja, több mint százéves öregasszony.

Ebbe a soközvegyes házba, a születésnapi ün-

nepség előkészületeinek kellős közepén, érkezik meg a seregből két alvezér. A két alvezér nehéz szívvel vallja be a feleségnek és az anyának, hogy a tábornok, a Jan család utolsó férfitagja is elesett a legutóbbi csatában.

Ez a két nő – és a nézők is – tudják, hogy mi történt. De a család többi tagja és a százéves öregasszony mit sem sejtenek, és készülnek az ünnepre.

Megkezdődik az ünnepség. A gyenge öregasszonyt két menye vezeti fel gyengéden a magas díszhelyre, és mindenki feltűzi hajába a hosszú élet jelét, a piros virágot. A tábornok fia bort tölt a serlegekbe: mindenki apja egészségére igyék. Az anya rettenetes lelki kínok közt üríti ki poharát. A feleség is megkísérli, de nem képes lenyelni az italt. Elájul. Fia kivezeti a teremből. És a két alvezér se tud inni.

A nagyanya gyanút fog. Mért lett rosszul a menye? Mért nincs itt az unokája? És ha a tábornokot visszatartja a háború, miképp jöhettek el alvezérei? És miért szabadkoznak itt remegve, mikor íme, a hős Jan egészségére kellene serleget emelni? A kis öregasszony feleletet követel. A marcona hadfiak végre is sírva mondják el a szomorú hírt, és bocsánatot kérnek, hogy eddig titkolták.

A nagyanya keze-teste remeg, arca eltorzul, a néző aggódik: ott a szeme előtt halhat meg a gyenge öregasszony. De ő, nehezen bár, de leküzdi fájdalma jeleit, és íme, már nem remeg. Poharát, melyet unokája hosszú életére akart kiinni, a hős emlékére üríti.

A második felvonás első képe a császári palotába vezeti a nézőt, ahol éppen két miniszter vitatkozik. Az egyik azt ajánlja, hogy kérjenek békét, békét kényre-kegyre. A másik miniszter a harc továbbfolytatását tartja szükségesnek, és felszólítja (a nézők felé fordulva) a császári palota udvarán álló tábornokokat, hogy vonuljanak seregeikkel a tangutok ellen. De hiába a felszólítás. Nincs vezér, aki vállalkoznék a háború folytatására.

Megjelenik a császár.. A miniszterek ellentétes véleménye őt is megzavarja, mert az első miniszter a tábornokokra mutat: lám, nem vállalják a további háború kockázatát. A másik miniszter ekkor azt indítványozza: kérdezzék meg a Jan család asszonyait. Ők bátrabbak és tapasztaltabbak is, mint a császári udvarban, a palota udvarán lebzselő tábornokok.

A következő kép újra a Jan család házába vezet, ahol épp gyászszertartásra készülnek, mikor a császár minisztereivel és kíséretével megjelenik.

Élénk vita kezdődik az első, a megalkuvó miniszter és a hajthatatlan asszonyok közt. A császár az asszonyok érveire hallgat, és a második miniszter javaslatára az elesett tábornok százéves nagyanyjára bízza a fővezéri tisztséget. Az ellenvetésre, hogy ő egyedül nem vezethet egész hadsereget, felvonul a család valamennyi nőtagja és az egyetlen férfi, a tábornok fia. Az első miniszter újabb érvet dob a vitába: „Nem elég, bosszúvágyból harcba indulni." Mire az egyik özvegy így felel: „Nem érti a haza-

szeretet lényegét, aki a mi harci készségünkben csak bosszúvágyat lát."

Ezután a hadgyakorlatok képét látjuk. A Jan család női már harci díszben, négy zászlóval a vállukon (minden zászló egy ezredet jelent) hosszú fácántollas sisakban a nagyanya előtt gyakorolják a harci fogásokat.

A kisfiú, a dédunoka is hadba akar vonulni. De a dédanya csak avval a feltétellel adja beleegyezését, ha a fiú már olyan ügyes, hogy a harci tornában édesanyját képes legyőzni.

Megkezdődik a párbaj. A fiú viaskodás közben kéri az anyját, hogy csaljon egy kicsit, engedje át a győzelmet. A dédmama észreveszi, hogy párbaj közben alkudoznak, s tisztességes viadalt követel.

A nagynéni – aki harci mesterségre tanította a fiút – viadal közben utasításokat ad neki. De ez se hozna győzelmet, ha végül az anya nem enged fia könyörgésének: a harmadik menetben leroskad, s így lehetővé teszi, hogy a gyermek Jan is elinduljon a hadjáratba.

A harmadik felvonás első képében a tangut királyt látjuk. Gúnyolódik: íme, a császár már csak fehérnépeket tud ellene mozgósítani. De megkezdődik az ütközet és a király fiával együtt csak futással tud menekülni a Jan család asszonyainak szilaj támadása elől.

A tangutok királya most hadicselre készül. Egy völgykatlanban akarják becsalni az utolsó Jan férfit, a tapasztalatlan gyermeket, ahol majd a királyfi

párviadalban megöli. És, ha a Jan család és serege követi a fiút, ők elállják a völgykatlan egyetlen bejáratát, és az egész sereg ott pusztul a hegyek közt.

Ez a terv. De a százéves hadvezérnő tudja, hogy unokája, a tábornok, már járt ebben a völgyben, és ki is jött onnan. Tehát valahol még egy kijáratnak kell lenni, s így a csel kivédhető. A sereg benyomul a völgybe. A kis Jan fiú apja lován ül, a ló ismeri az utat. És apja hű lovásza kíséri. De még ezzel a segítséggel se tudnának kijutni a völgykatlanból, ha nem találkoznak egy paraszttal, aki – miután megtudja, hogy ezek a hadvezérnők a hős és igazságos Janok családjából valók – felhagy a tettetett tudatlanságával, némaságával, és a titkos úton kivezeti őket.

Most aztán a női hadvezérek szorítják a hegyekbe ellenségeiket. A felgyújtott erdő, mellyel őket akarták megsemmisíteni, az ellenséget semmisíti meg. Aki élve megmenekült, azt szemünk láttára kaszabolja le a Jan család hadserege. Az ütközet végén újra megjelenik a császár és két minisztere.

Az ellenség előtt behódolni kész intrikus fejéről a Jan fiú harcias nénje, a fiú mestere, rántja le a miniszteri tisztséget jelző fejdíszt.

Nem kell hosszasan fejtegetni, mi teszi ezt a darabot aktuálissá a mai Kínában – melyet az ENSZ nem hajlandó felvenni tagjai közé, s melynek felségvizeit állandóan háborgatják.

A darab dramaturgiai felépítése kiváló. A feszültséget állandóan fokozza, hogy a néző sokszor többet ismer a tényleges helyzetből, mint az egyes szereplők. Nem új módszer ez, de minden esetben hatásos.

De nem felesleges feltenni a kérdést: miért mennek az emberek – ahelyett hogy a fentiekhez hasonló „műsorismertetés"-sel megelégednének – színházba? Miért vonz az ezernyi színház minden este sok milliónyi nézőt?

A kínai színház komplex művészet. Epikus és drámai, beszéd, ének és zene; stilizált beszéd, stilizált ének, látványos akrobatika, pantomim – és egyben események és lelki átélések finom megmutatása.

Az európaiak talán akkor kezdtek felfigyelni a kínai színházra, amikor Európában Wagner zenedrámáinak „Gesammtkunst"-ja került az érdeklődés középpontjába. Feltehető, hogy ilyenképp jutott az európai nyelv közhasználatába a kínai zenés dráma megjelölésére, az „opera" szó, és a legismertebb alapján a „Pekingi opera" elnevezés. Pontatlan megjelölés ez, de pontosabb megjelölés túl hosszú volna. Zenei-prózai-pantomim dráma? Ehhez is hozzá kellene tenni „jelképes-realisztikus". És még mindig volna hozzátenni való: „szintetikus". Vagy inkább: „integráló" . . .

Minden mozdulat, hang, ruhaviselés és ruhák színe a játékstílus által meghatározott és Kínában közismert hagyománytól függ. Ha az anya és fiú fehér ruhát viselnek – az a gyász jele. Ha a gyászhírt hozó alvezér keze remeg – az ugyanazt jelenti, mint nálunk. De érzelmet fejez ki az is, ha a ruha hosszú ujja egészen beborítja a kezet és megint más érzelmet, mikor néhány mozdulattal újra felfedik a kezeket. Tiszteletadás, ha a jobb kéz átfogja a bal kéz csuklóját. A feltartott hüvelykujj megelégedés jele. De az a néző is megérti a pantomim értelmét, aki nincs „beavatva" az egyes mozdulatok jelentőségébe. A harcok: felülmúlhatatlan gyorsaságú, akrobatikus pantomimviharok. Ezek a harci pantomimok – és a színdús selyembrokát ruhák – ragadják meg mindenekelőtt az európai nézőt. Aki tovább akar haladni a megértésben, annak fel kell fedeznie azt is, hogy mikor a jobb láb felhúzódik a térdhez, és a kézben bojtos lovaglópálca van, ez lóra ülést jelent. A lovaglás: roppant gyors, apró lépésekből keletkező hullámzó mozgás . . .

Ám nemcsak a lovaglást, kocsijárást, folyón való átkelést és más hasonlót ábrázol jelképesen a kínai színház, hanem olyasmit is, amit könnyű volna eredetiben a színpadon bemutatni. A színésznő, aki varr vagy hímez, sohasem tart tűt és cérnát a kezében, hanem megjátssza a varrás vagy hímzés pantomim *lényegét.* (Obrazcov kitűnő könyve, azt hiszem, e helyen téved, mikor a vándorszínészek szűkös körül-

ményeivel magyarázza, hogy pl. nincs díszlet-ajtó. Hisz nincs és nem volt díszlet-ajtó a privilegizált pekingi udvar színház gazdag színpadán se.)

A kínai színház művészeinek minden mozdulata: az egyszer és mindenkorra megkeresett és megtalált lényeg. Innen a mozdulatok, mondjuk a példának felhozott varrás, rendkívül kifejező pontossága és ugyanakkor a *naturalizmus tudatos kerülése.* Ezt sematizálásnak nevezni hibás leegyszerűsítés volna. Mert a nevetésnek a kínai színpadon pontosan megállapított, de körülbelül (a számért nem állok jót) hatvan változata van, pszichológiailag igen differenciált, a néző számára azonban rögtön érthető változata. Ugyanennyi lehet a harag, bánat, öröm, meglepetés jelzéseinek skálája, amit ezenkívül a megfelelő kézmozdulat és testmozdulat is fokoz.

Mindez – erősítik színészek és rendezők – nem jelenti, hogy a színész nem rögtönözhet. Sőt, néha a szövegben is rögtönöz. A színész egyéni képességeinek széles tere marad. Ha nem így volna, honnan lenne olyan nagy híre – nemcsak Kínában, hanem az egész világon is – a női szerepeket játszó színésznek Mej-Lan-fangnak, akit e sorok írója már negyedszázaddal ezelőtt látott a színpadon, és aki mindmáig, öregkorában is, az érzelmes női szerepek legnagyobb mestere.

Persze minden színésznek rengeteg kéz- és lábmozdulatot kell ismernie, és már az érthetőség okából is, igen pontosan megjátszania. A színre való belépés

(mely ha szobáról van szó, már az ajtónyitás pantomimjából érthető) különböző fajait, a színről való távozást, lépcsőn felmenést, lépcsőn lemenést, hegymászást, hosszú gyaloglást, lovaglást, oldallépést – ki tudná valamennyit felsorolni – sajátos mozdulatok fejeznek ki. Csak annyit még a lépésekről, hogy van kísértetlépés is – úgy hogy a néző nyomban felismeri: íme, kísértet.

A kézmozdulatokról egész tanulmányt lehetne írni – valószínű, hogy vannak is ilyen tanulmányok a kínai színházművészet irodalmában. De még jobb volna verset, verseket írni a színésznők (és Mej Lan-fangok) kezéről. Nem kétlem, hogy ezeket a verseket már megírták, és biztosra veszem, hogy még sok verset írnak kínai színésznők kezéről.

A kínai zenés dráma beszéd és énekhangja „nemtermészetes", és a külföldi néző számára nemcsak értelmi szempontból, hanem a hangszínezés szempontjából is, meglehetősen idegen. Sokat kérdeztem efelől kínai barátaimat, színészeket, rendezőket. Magam azt találtam ki, hogy a különös hanghordozás onnan származik, hogy a pekingi udvari színházban, a mandzsu dinasztia (1644–1911) idejében csak férfiak szerepelhettek; férfiak játszották a női szerepeket is. Más együttesekben meg kizárólag női szereplők játszottak. Kínai barátaim magyarázata másképp hangzik. A „díszített hang" – ahogy ők nevezik –

azért kell, mert a női hang túl magas, a férfihang túl mély volna.

El kell fogadni ezt a magyarázatot. De ez sem lehet az egyetlen ok, és a lényeget valahol ott és abban kell keresni, hogy a kínai művészet kerüli a naturalizmust. Mépedig úgy kerüli, mint a kínai festészet: a részletek pontosságával, az emóció-értékek felfokozásával. Mert az se véletlen, hogy Kínában olajfestésű, európai naturalizmusú képeket csak múzeumok falán vagy illusztrációként lehet látni.

Díszlet, berendezés nagyon kevés van a színpadon, de amit a színpadra tesznek, az nem „háttér," az mindig dramaturgiailag szükséges, „játszik" a darabban. A színészek öltözéke hallatlanul színpompás, és a legdrágább anyagokból készült. Régebben a színész kénytelen volt kosztümjét saját pénzén csináltatni, most erről, persze, a színház gondoskodik. A ruha maga is megmutatja, ki áll előttünk – ez, mellesleg nem kínai specifikum. Az arc festése a szemöldök, homlok, arcszín, rendszerint erős felfokozása a természetesnek. De vannak arcfestések, melyek nem fokozások, mert szinte semmi közük a valósághoz. A vonalak, körök, pontok s gyakran a színezés is az arcon jellembeli tulajdonságokat jeleznek. A komikus figura arcán és orrán fehér foltok teszik felismerhetővé a később megmutatkozó jellemét. A számtalan darabban fellépő igazságos bíró, akinek alakjával a magyar olvasó Li Hszung-tao *Krétakör* című darabjában ismerkedhetett meg – mindig kávébarnára fes-

tett, vastagon feketére csíkozott arccal jelenik meg.

A pontosan meghatározott színű ruhák, mozdulatok és arcfestés korántsem jelent feltétlen kötöttséget. Mert például egy generális mindig marconára kifestett arccal, harciasan magasra emelt lábbal lép be. De ha túlozza ezeket a lépteket, és hangját túlságosan dörögteti, evvel már megmutatja ostobaságát, gyengeségét. Egyéni jellemzésre, ellenpontozásra – nagy színészegyéniségek kialakulására, minden hagyományos kötöttség mellett is, szabad a tér.

A pekingi stílusú színjátszás zenéjéről Rewi Alley *„Pekingi Opera"* című könyvében következőket írja:

„Minthogy a pekingi opera lényege az operai tartalom, egy színész se juthat elsőrangú szerep eljátszásához, ha nem tud énekelni, igen jól énekelni. A külföldi nézőnek időre van szüksége, míg – a pekingi közönséggel azonos módon lesz képes az egyes énekszámok értékelésére. De ha figyelmesen hallgatja a zenét, felfogja majd az előadás finomságait, és végül azon fog csodálkozni, hogy kezdetben miért nem a zenei előadás értékének adta az elsőséget".

– Élő színészek vagyunk, nem gépek. A színészi sajátságok szerint változnak a gesztusok – mondja a pekingi negyedik színház rendezője és tanítója, akivel alkalmunk volt beszélni. A színészek kosztüm nélkül ismételték meg előttük a darab egyes jelene-

teit, a rendező az asztalon kopogtatta ki a szükséges taktust.

A negyedik együttes, mely a „Jang család női hadvezéreit" bemutatta, a pekingi stílusú zenés drámai színház új, már a felszabadulás után kiképzett csoportja.

A színészek átlagos életkora huszonkét év. A régi művet Fan-Csung-hung és Lü Zsuj-min drámaírók, a dramaturgiai osztály munkatársai dolgozták át.

Az új, a negyedik és a régibb együttesek közt nincs stílusbeli eltérés, bár vannak új darabjaik, melyek nem olyan szabályosak, mint a Jang család. A művészekkel való beszélgetésből kiderült, hogy ők kizárólag a pekingi stílus folytatásában látják hivatásukat. Stíluskeveredést nemcsak hogy kívánatosnak, de lehetségesnek se tartanak. Nyugati darabot nem játszanak, és nem vesznek részt a realista kínai filmművészet munkájában.

Ezek a tények. Így kell ennek lenni vagy maradni? Ennek eldöntésére e sorok írója nem vállalkozik.

Kérdésemre a főszerepet játszó huszonegy éves lány – megbocsájthatatlan könnyelműség, hogy a nevét nem találom meg jegyzeteimben – eljátssza a jelenetet, amikor unokája születésnapját ünnepli, azt a pillanatot, mikor az alvezér megvallja, hogy unokája elesett. A színésznő most nem a nagyszerű selyembrokátban áll előttünk, hanem kék nadrágban, fehér

blúzban. Egy huszonegy éves kínai lány arca még szinte gyermekarc . . .

De íme, itt előttünk, hirtelen megöregszik. Az arca ráncos lesz, mozdulatai köszvényesek. *Megvénült kezei* remegni kezdenek. Először a kisujja, aztán a gyűrűsujja, a hüvelykujja és már az egész keze . . .

Fang Tun-hsziao, az a miniszter, aki a harc folytatását kívánja, és Ko Csung-hua, a defetista miniszter megszemélyesítője előadják vitájukat . . .

Vang Ven-su, aki az elesett hős édesanyját játssza, most előttünk, maszk nélkül, ismétli meg a születésnapra való készülődést, és a pillanatot, mikor meglátja a közeledő alvezéreket.

Megdöbbentő, hogy ezek a fiatal színészek, maszk nélkül és alakjukat megnagyító kosztüm nélkül is, milyen valódi, pszichológiailag elmélyült alakításra – nem is alakításra, megtestesítésre – képesek.

1951-től 1958-ig voltak a pekingi stílusú színészképző iskola növendékei, tíz-tizenegy éves korban kezdtek általános és színészi oktatásban részesülni. Egyelőre még csak gyakornoki fizetést kapnak. Ők maguk se tartják művészi kiképzésüket tökéletesnek – amivel – a látottak alapján – e sorok írója nem tud egyetérteni.

Manapság mindenki tudja már, hogy a kínai írás nagyon bonyolult. Írástudó – különösen a felszabadulás előtt – nagyon kevés volt. Nos, ez nagy hátrá-

nya a kínai írásnak. De van előnye is. Az, hogy bármily dialektus szerint mondják is ki az írott szót, az írás egyértelmű, minden olvasó számára érthető. Nem mondhatjuk ugyanezt a kínai nyelvjárásokról. A beszélt nyelv egymástól igen különböző dialektusokra oszlik. A sanghaji ember a pekingi nyelvjárásnak csak kis hányadát érti, a kantoni még kevesebbet. Sanghaji és kantoni is – nemegyszer figyeltem meg – beszélgetés közben egyszerre csak jeleket rajzol mutatóujjával –, az írásjel segítségével tisztázza a fogalmakat.

A pekingi dialektus a legelterjedtebb és egyben a hivatalos államnyelv, de mégis az a furcsa helyzet, hogy az egyetemes érvényű kínai nyelv egyelőre csak az írásjegyekben él.

Már csak ezért is fontosak a „helyi", tartományi, városi színházak, melyeket naponta milliók látogatnak. Kínában mintegy négyszáz állami zenés drámai színtársulatot tartanak számon; a műkedvelő csoportok száma beláthatatlan, és művészi hatásuk egyre jelentősebb. A színház, mely az illető város vagy tartomány minden lakosa számára érthető, így a nép legszélesebb írni-olvasni nem tudó rétegeihez is szól, akárcsak a mesemondók, énekmondók. Mellesleg a patriarkális helyhezkötöttség megszűnte szükségessé, az írni- és olvasni tudó rétegek szélesedése pedig lehetővé tette, hogy írással is magyarázzák a színpadon lejátszódó eseményeket. A nagyvárosok színházaiban (ahol feltehető, hogy különböző

vidékekről származó nézők ülnek) a színpadtól jobbra és balra két táblára vetítik a szükséges magyarázó szöveget. Ez segítőeszköz a megértéshez. De a legfontosabb, és a kínai néző ezt megszokta és meg is kívánja – hogy a szereplőket már belépésük pillanatában felismerje ruházatáról, maszkjáról és a mozdulatok jelképeiből (melyeket jól ismer), és akkor is megértse a cselekményt, ha a szavak egy részét nem értené, ha a nyelv klasszikusan ódon is.

Mindezek betetőzése, felsőfoka a színészi játék realitásból eredő közérthetősége. Én, aki nagyon kevés jelképes mozdulat értelmét ismertem, követni tudtam a darab menetét. Sőt sok jelenet megértéséhez elég lett volna a színész vagy színésznő kezére figyelni: a kínai színész keze egész tragédiát tud érthetővé tenni. Mivel pedig díszlet alig van, a figyelem erősebben összpontosul a színészre, mint a szokványos európai színházban. A pantomimikus mozdulatok, a felfokozott „díszített" szó, a zene mely nemcsak kísér, de figyelmeztet és jelez is, az öltözet és maszk megsokszorozza az érthetőséget és túl az érthetőségen az átélést.

Átélést és kielégülést. A néző a jó győzelmét, a rosszak büntetését kapja ajándékba. Nevezzük ezt happy-endnek, erkölcsi normák győzelmének, a művészet nevelő hatásának, az élet értelmében való hit erősítésének, az igazi életértékek mérlegének, vagy a népmesék költői igazságszolgáltatásának. A népmesék költő igazságszolgáltatása – ez lesz a leghe-

lyesebb kifejezés, mert a kínai színház legősibb, legmélyebb gyökereire mutat, melyek mélyebbek és ősibbek egyes stílusok sok száz éves tradícióinál is.

Sematikusság? Nos, igen, ha a sematikusságon nem leegyszerűsítést, nem elszegényesítést, nem szabványosítást értünk, hanem a *komplikált valóság érvényes végeredményét, lényegét, kánonját.* A kínai színház tökéletességre törekvése, ez a mindenütt érezhető törekvés: a kánon varázsa és a rossz értelemben vett séma taszítása.

Következzenek most újra tartalmi ismertetések, noha ma már a magyar olvasó is sok kínai színmű tartalmát ismerheti Obrazcov kitűnő könyvéből.

A kantoni színházi fesztiválon – mely az 1960. júliusi összkínai fesztivál egy része volt – két darabot láttam egy vidéki színház előadásában. Az elsőnek címe, melyből egy részletet mutattak be *Csao Cun megírja a kérvényt.* Tipikusan tradicionális darab; a régi Kína hivatalnok-világát viszi színre.

Egy kerület újonnan kinevezett bírójának, Csao Cunnak, szép ifjú felesége megtudja, hogy apját hamis vád alapján börtönbe vetették, és éppen az ő férje kerületéhez tartozó börtön foglya. A bíró hosszas kérés után beleegyezik, hogy megvizsgálja az ügyet, és hacsak lehet, kiszabadítja apósát.

Elhozatja az iratokat, melyekből kiderült, hogy elődje már halálos ítéletet hozott ez ügyben. Megdöb-

benve állapítja meg, hogy a minisztérium is jóváhagyta már az ítéletet. Erre megtagadja felesége kérését. Nem mer ellenszegülni a minisztérium végzésének.

De abba nagy nehezen beleegyezik – bár még ez is kompromittálhatná –, hogy felesége férfinak öltözzék, és megkeresse a császár vidéki körúton járó küldöttjét, kinek majd átadja a kérvényét. A kérvény megírását is vállalja. A felesége már keveri a tust, midőn a férj megint megtorpan. Hisz ez is veszélyes. Mert mi lesz, ha megtudják, hogy a kérvényező az ő felesége, sőt megtudják, hogy az ő keze írása a kérvény. De a szépasszony addig kéri, erőszakolja, követeli a kérvény megírását, míg Csao Cun rettenetes izgalom, félelem, remegés ellenére is, teljesíti felesége kívánságát.

Ez a részlet így leírva, és különösen e sok történettel együtt, amit a feleség (mint narrátor), a színpadon elmond leánykori életéről, családja viszontagságairól – igen tipikus, de nem túl érdekes és meglehetősen „epikus" volna –, ha nem lenne a színészi előadás. Pompás a férjet játszó színész, Je Csin-fej, mikor felesége már tusba mártotta, és ő kézbe vette az ecsetet, de mégse bírja leírni az első betűt. A keze remeg, teste izzad, nem és nem bír belefogni az írásba. (A már elmondottak után szinte feleslegesnek tartom megjegyezni, hogy se a tus keverése, se az ecset bemártása satöbbi nem naturalisztikusan történik.) A feleség alakítója: Du Miau-huj, térden csú-

szik a férj felé: át az egész színpadon, hihetetlenül gyors mozdulatokkal. Olyan artistateljesítmény ez, mely önmagában is csodálatra méltó. De ezek részletek: a zene, a szó, a mozdulatok olyan tökéletesek és egymást fokozók, hogy elegendő az alaphelyzet némi ismerete, és minden lélekrezdülést megértünk. Szebb kezeket, pontosabban kifejezőbb kezeket és mozdulatokat elképzelni is nehéz. És erre – mint már jeleztem – a kínai nézőnek is nagy szüksége van –, hisz olyan nézők előtt játszik az együttes, mely szavaikat nem mindig érti.

Ugyanez az együttes modern tárgyú darabot is bemutatott, címe: *A kincsfa.* Ez egy 1947-ben megtörtént esemény színházi feldolgozása.

A kincsfát – ritka, a babona szerint szerencsehozó fácskát, egy koldusgyereknek öltözött partizánfiúcska hozza, a gazdag földesúr házába. A fa eladásának ürügyével akarja kicsalni házából a földesurat, a helyi ellenforradalom vezérét. Ugyanakkor a többi partizán – az újévi ünnepségek ürügyén – maszkokba öltözve a faluban tartózkodik, és így készül a kellő pillanatban az őröktől körülvett ellenség házába jutni.

A partizánfiút a földesúr testőrei elfogják. A szobalány menti meg, akit valaha éhező szülei adtak el a földesúrnak. (Itt, meg kell jegyezni, hogy ez teljesen reális, tipikus életrajzi adat; az éhező gyerek megmentésének egy módja volt.) A fiú a testőröknek azt vallja, hogy a leány testvérnénje; és a, persze nem

testvér, szobalány megerősíti ezt a vallomást. Végre kicsalják a földesurat a ház udvarára, ahol a partizánfiú agyonlövi. Ekkor megjelennek a maszkokba öltözött partizánok, és persze elbánnak az ellenforradalmárokkal.

Noha a darab tények alapján íródott, itt bizony erősen érezhető bizonyos sematikus leegyszerűsítés. Különösen erős ez az ellenforradalmár földesúr monológjában, aki nem mulasztja el összes gaztetteinek tüzetes felsorolását, még az ópium csempészést se fejti ki.

De a színészek ebből a darabból is darabot csinálnak! Pompásan játszik a földesúr: Sö Csung-sen, a szobalány: Ling Szi-lung és a testőrbanditák is. Megjegyzendő: a testőrbanditák már-már realista pantomimjátékán látszik, hogy kísérleti darab ez, átmenet a hagyományosból egy modernebb színjátszó stílushoz, ami – ha az alapvázat szerencsésebb kéz írja – tökéletesebben sikerül. Ez a vidéki színház nem talált olyan segítőtársra, mint a pekingi negyedik operaegyüttes. A hagyományos darab megmaradt a hagyományoknál, az új téma nem bírta, azaz csak külsőségeiben vette át a hagyományt. Pedig a színészek képessége ezt a helyi operát is nagy feladatok megoldására tennék alkalmassá.

Csengcsouban, Honan tartomány fővárosában, a honani helyi „opera" előadását láttam. A darab címe:

A fővárosba! Ez a darab legtipikusabb, számos változatban ismert cselekményt dolgoz fel.

Egy ügyes leány, aki gyönyörűen tud hímezni, szegényen, de feddhetetlen tisztességgel él apjával. Ő hímezte egy gazdag kisasszony nyolc díszruháját, a kisasszony hozományát, és átadja őket a menyasszonynak. Ez a szegény lány magának is hímzett ugyanilyen nyolc ruhát, hisz ő is menyasszony: vőlegénye egy fiatal tudós, nagyon rendes, de szegény ifjú. Azon az éjjelen, mikor a gazdag kisasszony megkapta hozományát, két rabló – az egyik polgári foglalkozása szerint törvényszéki szolga és egyben nyomozó, a másik egy félszemű mészáros (félszemű sárkány) – elrabolják a gyönyörű ruhákat, és meggyilkolják a kisasszony szobalányát. A két rabló egy elhagyott szentélyben osztozkodik a zsákmányon. Nem veszik észre, hogy egy koldus húzódik meg a szentély mögött, aki itt akart éjjelre pihenőt találni. Az osztozkodásból verekedés támad, a verekedésből gyilkosság; a törvényszéki szolga megöli cinkostársát. De mikor észreveszi a szentély mögül felbukkanó koldust, azt hiszi, hogy szellemek üldözik, otthagyja zsákmányát, és menekül.

A szegényember házában – látjuk – a leány átadja magahímezte díszruháit vőlegényének avval, hogy tegye zálogba a ruhákat, és az így kapott pénzen utazzon a fővárosba. Mert az ifjúnak a messzi fővárosba kell utazni, a háromévenként ismétlődő tudományos vizsgán kell megjelennie. A fiatalember el-

fogadja a lány áldozatát, de nem tudja, hogy a lány – mert erről gyengédségből szó nem esik – egy hímzett zacskóban pénzt is rejtett a ruha közé.

A gyilkosság ügyében megkezdődik a nyomozás, melyet maga a gyilkos, a törvényszéki nyomozó vezet. Kiderül, hogy egy ifjú betett a zálogházba nyolc olyan ruhát, amilyent elraboltak. A nyomozó összebeszél a zálogház tulajdonosával és a gazdag lány apjával, és így könnyű a gyanút a fiatal tudósra hárítani. A járási kormányzó pedig anélkül, hogy az ügyet alaposan kivizsgálná, megelégszik azzal a bizonyítékkal, hogy a fiatalember nem tudott a ruha közé rejtett pénzről.

Hiába tanúskodik most mellette a szegény lány és az apja. Sőt az öregembert és a fiatal tudóst kínzással kényszerítik vallomásra. A fiatal vőlegény végre beismerő vallomást tesz, hogy így megmentse a kínzásoktól menyasszonya apját.

De a lány és az apja most elindulnak a városba panaszt tenni. És mi látjuk (!) a hosszú gyaloglás minden fáradalmát. Végső erejüket megfeszítve érkeznek meg a fővárosba, ahol sikerül az igazságosságáról híres Pao főbíró (kit a *Krétakör*ből ismerhet már a magyar olvasó) színe elé kerülni. Elmondják néki a zálogba tett nyolc ruha igaz történetét. Pao a fővárosba idézi az összes érdekelteket, maga pedig álruhába öltözve elindul kinyomozni az esetet. Az álruhás Pao találkozik a koldussal, aki éppen a városba igyekszik, hogy letétbe helyezze a rablók eldobta holmit.

Pao tehát már most megállapítja, hogy valóban két egyforma hozomány létezik.

De a teljes igazság – melyet a néző elejétől fogva *ismert*, s így elejétől fogva *izgul* érte – a színpadon csak itt, a törvény előtt derül ki. Hisz a gyilkos személyét csak itt ismeri fel és leplezi le a koldus. Pao pedig nemcsak a derék ifjút adja vissza az életnek, nemcsak a rablógyilkost ítéli halálra, de megbünteti a zálogházast is, és megfosztja tisztségétől a felületes, gondatlan járási kormányzót.

A darab minden szereplője megérdemelné, hogy kimerítően méltassuk művészetét. Ehelyett azonban csak a darab két szereplőjével és a színház igazgatójával folytatott másnapi beszélgetés lényegét szeretném itt leírni.

Teng Hua-jüvel, az igazgatóval, a koldus szerepét játszó Kau Ta-vanggal és a derékig érő szakállú kerületi kormányzót alakító Szö Feng-jün asszonnyal sikerült találkoznom. A többi színész épp egy kaszárnyában adott elő jeleneteket; nem tudtak eljönni a baráti találkozóra.

Kau Ta-vang elmondotta, hogy negyvenöt éves, harmincöt éve színész. Már a színházban észrevettem, hogy ő a közönség kedvence. Minden mozdulata komikus, éneke mulatságos és tökéletes akrobata. Nemhiába ijedt meg tőle, tartja földöntúli lénynek a rabló. De a magyar közönségnek ennél is érthetőbb és pon-

tosabb leírást adhatok róla. Ő a kínai Latabár Kálmán. Bájában, naiv ügyességében és a közönségre kacsintó ravaszkodásában egyaránt emlékeztet rá.

Szö Feng-jünnél már nehezebb a dolog. Magyar megfelelőjét hiába keresném. Húsz éve színésznő, harminc-harmincöt évesnek látszik, középtermetű, és egyszerű fehér blúzában, kék nadrágjában nem hasonlít a színházi monumentális és ugyanakkor szép férfialakra, amelyről mégis rögtön érezzük, hogy nő.

Megkérdezzük Szö Feng-jünt (neve fordításban azt jelenti: Főnixfelhő), hogy szeret-e férfiszerepeket játszani, és csak férfiszerepeket játszik-e?

– Igen – feleli Főnixfelhő. – Mikor a színtársulathoz kerültem, női szerepek tanulására fogtak. Saját kérésemre kaptam férfiszerepeket. Fiatal férfi-értelmiségi szerepét szoktam játszani. a hszano-szeng típust. De íme, idősebb, szakállas férfit is játszom, mely közel áll a lao-szeng típushoz. Modern darabokban középkorú asszony szerepét játszom.

Kérdésünkre elmondja, hogy azelőtt a hagyományos darab színészei modern művekben nem léptek fel. Most a színészek kombinálják a két irányzatot – melynek egységét ő így látja: – Igazi lelki konfliktusokat akarunk kifejezni.

Az igazgató, Teng Hua-jü a két irányzat múltját és jelenét magyarázza. A keleti irányzat közel áll a pekingi játékstílushoz; a hang itt is „fordított", azaz „díszített", a mozdulatokat szigorú előírás állapítja meg. Ezek *indulatos* darabok (ami alatt, úgy látszik,

heroikus darabokat ért). A másik irányzat a nyugati (persze kínai-nyugati és a huj nemzetiség által befolyásolt) *lírai*. Ezekben a hang és a mimika is realisztikusabb. Különösen líraibb zenéjében tér el a pekingi iskolától.

Ehhez Kau Ta-vang, a komikus színész igazán színészi megjegyzést fűz. – Mindig a szerepadta szükségességből indulunk ki. Ez dönti el, hogy milyen hangon énekelünk.

Az igazgató is megerősíti ezt, és elmondja, hogy a honani színháznál régebben se tartották magukat a mandzsu szabályhoz, hogy csak férfiak lehettek színészek. Az, hogy Főnixfelhő férfialakításokat kedvel, azért nagyon jó, mert fiatal férfiak hangját igen szépen érzékelteti.

Főnixfelhő ehhez hozzáteszi, hogy ő alaposan tanulmányozza a férfimozdulatokat. A színházi férfilépést és a valóságosat is egyaránt. Szavainál is meggyőzőbb, ahogy mindjárt el is játszik egy fiatalembert, aki először lát meg egy szép leányt, megjátszva az első beszélgetésüket, az örömet, a kérelmet, mindent.

Kérdésünkre, hogy hányféleképp tud örömet vagy egyebet kifejezni, természetesen nem tud számokkal felelni – ez a kérdező részéről is csak – higgyék el – ravasz fogás volt.

És elmondja Főnixfelhő, hogy régebben a színészek a társadalmi ranglista legalacsonyabb fokán álltak. „Belőled már csak színész lehet" – mondták a szülők

a rossz gyereknek. Színészi fizetésből a régi világban csak kevés színész tudott megélni. Mindenféle más munkát is kellett vállalni. Az impresszáriók kizsákmányolták a színészeket, őket meg a gengszterek fosztogatták, akik még „tiszteletbeli", ingyen előadást is követeltek . . .

Ma ő (a színház egyik főerőssége) háromszáz jüan fizetést kap. Sokat dolgoznak, falura, kaszárnyákba, népi kommunákba járnak vendégszerepelni.

– Ezért külön fizetnek? – kérdezi a „haknihoz", „pendlizéshez" szokott európai.

– Dehogy! Így is dupláját keressük egy gyárigazgató fizetésének – mondja elpirulva Főnixfelhő.

A beszélgetés még folytatódott. De azt hiszem, már alig tudnék sok érdekeset közölni az olvasóval. Azaz hogy nagyon is bonyolult kérdések következnének. A commedia dell'arte és kínai típusok lényegbeli különbségéről, kínai szereptípusokról, a kínai szindarabok mondai és regénybeli gyökereiről, a kínai színművek forrásairól, a két legnépszerűbb klasszikus darabról a *Fehér kígyó, kék kígyó*ról és a *Majomkirály*ról, a komplex színházról, a kínai narrátorról – sok, egy általános ismertetés kereteit szétfeszítő dologról.

Mindezek helyett egy kívánsággal zárom beszámolómat: bár mielőbb láthatná a magyar közönség a honani tartomány együttesét, a pekingi negyedik együttest és még sok kínai színház előadását. Egy nagy nép nagy tradíciójú és nagyon élő művészetével ismerkedne meg. A sikerért ezennel kezeskedem.

Mezőgazdaság és paraszti élet — vonatablakból nézve

Tizenöt éve hordok magammal egy képet, egy élményt, melyről, Kínába készülve, az volt az érzésem: az lesz a kulcs a mai Kína megértéséhez. Előzmények nélkül mondom el, és az előzményekkel kapcsolatban csak Solohovot idézem: „Ne siettessenek, kérem, annak is eljön az ideje."

Úgy emlékszem, Vangnak hívták azt a kínai parasztot. Mi kettőnknek kellett veteményes kertté tenni egy feltöretlen földdarabot, ásónyom mélyre megforgatni a gyepet, állatoktól, embertől, géptől megtaposott sose szántott talajt, a füvek és gyomok gyökerei közül kirázni a jó földet, s a gyomokat az út szélére dobni. És lazítani, aprítani a hantokat, hogy sárgarépa, saláta, dohány teremjen már az első évben.

Tudtam, mit kell csinálni, hogyne tudtam volna, mikor azt is tudom, miképp kell földet rigolérozni új szőlő alá: három ásónyom mélyre. De hát nem éreztem semmi közömet ehhez a munkához, ehhez a földhöz, és mit bánta ez a föld, ez a volt legelő, hogy miért hullik rá az én verejtékem? Norma szerint, hozzá helytelen norma szerint kaptuk, amit kaptunk és kész. Ez minden. Így hát, mi tagadás, ha nem néztek a kezemre, én csak feléig nyomtam az ásó vasát

ebbe a földbe. A nagy, aprítatlan hantokat gereblyével betakargattam, a felszínt elegyengettem. Gyorsabb és könnyebb mára. Holnapom nem volt . . .

Arra persze vigyáztam – a ma miatt –, hogy az, akinek kötelessége lett volna a kezemre nézni, ne vegye észre mesterkedésemet. Ám amit a felvigyázó elmulasztott, azt észrevette Vang, aki nem messze tőlem, a neki kimért helyen a saját normájáért dolgozott.

Odajött hozzám, megállt mellettem.

– Nem lenni jó! – mutatott a begereblyézett hantokra.

– Jó! – feleltem. – Norma lenni!

Vang sovány, sárgás arca kipirult a haragtól. Szó nélkül visszament a saját területére, áthozta gereblyéjét, és további szó nélkül elkezdte kirángatni a bozontos göröngyöket, szétverte őket, újra elegyengette a földet. Mikor elvégezte, se ment el. Ottmaradt és nézte, hogyan fogok dolgozni.

Én persze a magam igazát védtem. Csak azért is, továbbra is feléig nyomtam a földbe az ásó vasát.

– Nem lenni jó! – kikapta kezemből a szerszámot. – Nem jó! – és egy egész sort ásott, minden hantot szétvert. – Ez jó. – A szerszám vasa – mutatta – egészen el kell hogy tűnjön a földben. – Ez jó!

– Nem jó norma, nem jó ásni – feleltem dühösen.

– Ehh! – méltatlankodott Vang, és tovább ásott.

Ekkor jött felénk a felügyelő – amit egyébként Vang vett észre elsőnek. Felegyenesedett, cigarettát

sodort, és úgy tett, mintha éppen csak tüzet kérni jött volna ide, hozzám. A saját acéljával a saját kovakövén csiholt tüzet, a saját vattáját tartotta a szikrához, rágyújtott. Aztán, mintha tőlem kérte volna, kezembe adta a szerszámokat, és átballagott munkahelyére. Szótlanul dolgozott ebédig, többet felém se nézett.

Én, amint csak lehetett, megint fele mélyre ástam, csak azért is.

Dühös voltam az egész világra. Vangra is! De az ellene való haragom délidőre már elpárolgott. Hiszen tagadhatatlan, hogy ez a kínai nagyon vigyázott, hogy senki se tudjon a köztünk lefolyt vitáról – mert hisz vita volt ez, elvi vita.

Én megnyugodtam, de Vang még délben is haragudott. Külön ült ebédelni, ette az ebédlevest. Pedig mikor pár nappal ezelőtt együtt hordtuk a zsákot, jó barátok voltunk. Egymást nem csaltuk, és egy csajkából kanalaztuk délben a levest, este a kását . . . Ebédkor visszaadtam a tűzszerszámját. Mellesleg nekem is volt kovám, acélom és hamus vízben kifőzött, napon szárított taplóm . . .

Nos, én még ma is ökölre mennék, ha valaki azt merné mondani, hogy nem volt igazam. Legfeljebb azt ismerem el, hogy az én igazságom a kisebbik igazság volt, a kínaié a nagyobb, a mélyebb.

Nehezen, nem egyhamar, de aztán rájöttem, hogy ez a Vang csak egyféleképp tud dolgozni: jól. Még ott se tud ezen változtatni, ahol testi gyomrunkba a norma bokszolt és lelkünk plexusába az igazságtalan

megalázás. Ennek a kínainak, úgy látszik, szent volt a föld, melyet keze érint és áldás a termés, mely mégiscsak az egész világé. Így magyarázgattam magamnak később ezt az esetet.

Nos, ezt a Vangot akartam én most látni a saját-közös földön, szülőhazájában, szabadon.

– Persze azt találta, amit előítéletének megfelelően találni akart – mondják majd, nem is kevesen.

– Igen, azt találtam – felelem. – De előítéletem, jól van, legyen előítélet, egy tapasztalaton alapult. Ehhez a tapasztalathoz itt Kínában, nagyon egyszerű és szemmel látott érvek járultak: Kínában nem lehetne élni, ha rosszul művelnék a földet. Az ország nagyobbik, a nyugati része szinte csupa hegység és pusztaság és jóformán lakatlan, a keleti, kisebb részén, a termékeny völgyekben pedig százmilliók laknak. Ez tette kérlelhetetlen szükséggé és emelte vallássá a földművelő gondosságát.

Ez így van, de azt is hozzá kell tenni, hogy ez az ősi és örökölt szorgalom és földszeretet nem olyan egyszerű és feltétlen, és nem az a fajta „ősi ösztön", amivé (éppen az európaiak) szívesen miszticizálnák, misztifikálnák, mitologizálnák. A kínai történelemre vetett futó pillantás is megmutatja, hogy gonosz uralkodói rendszerek idején – legutóbb a Kuomintang uralma alatt – csökkent a megművelt föld területe. Viszont alkotó periódusok idején a megművelt terü-

let nagyobbodik. A kínai ember szorgalma és földszeretete tehát történelmi kategóriák között lesz érthetővé.

Ha valaki elfogultság vádjával illetne, ha azt hinné, hogy én önkényesen látni akarok bizonyos tulajdonságokat, akkor hadd hozzam fel szemtanúnak Goncsárovot, aki érzelmeiben a polgárságnak is csak a határán állt, feudális, cári hivatalnok, de igen realista szemű író volt. Goncsárov írja 1853-ban:

„A kínaiak – eleven és dolgos nép: munka nélkül jóformán senkit se látsz."

. . . „Minden parasztember és parasztasszony tisztán van öltözve" . . .

„. . . Elég egy pillantás, és azonnal látjuk, hogy földművelő országban vagyunk, és megvan az oka annak, hogy a bogdihán (a kínai császár) évenként egyszer kezével megérinti az ekét, mint az ország legfőbb és legfontosabb szerszámát. Minden tárgyat meggondoltan, nem akárhogy, használnak fel munkájuk közben. Minden kidolgozott és befejezett itt. Sehol se látni hanyagul vagy nem a maga helyére lerakott szalmát, nem látsz ledőlt kerítést, vetések között kóborló kecskéket vagy teheneket. Sehol se hempereg hanyagul otthagyott és haszontalanul korhadó gerenda vagy akármilyen efféle, valamire használható tárgy. Itt, úgy tűnik, minden forgácsnak, kavicsnak, szemétnek megvan a maga rendeltetése, és felhasználják . . ."

„A talaj természeténél fogva mocsaras, de mocsár-

nak nyoma sincs, és egy rőfnyi föld sincs, amit ne szántottak volna fel. Az egyik sor és barázda sose szélesebb vagy keskenyebb, mint a másik. A házikók is, bármily szegényesek és kopottak, de ésszerűen épültek; mindent számításba vettek építésükkor, minden a maga helyén van és minden a lehető legjobb rendben."

Elég az emlékekből és régi tanúságtételekből! Megpróbálom leírni, amit magam láttam. Repülőgépről, vonatablakból nézve, vagy a Peking környéki a Kínai–Magyar barátságról elnevezett népi kommunában tett látogatáskor, a Kanton közelében meglátogatott kommunában, ahol saját termesztésű ananásszal kínáltak és banánnal és olyan gyümölccsel is, melynek nevét ott hallottam először. Mindezt együtt így nevezem: „vonatablakból nézve." Azért így, mert nem több.

Említettem, hogy Kína nagyobbik része kopár hegyóriásokból, zord fennsíkokból és sivatagokból áll. Ebből a gyér lakosságú óriási területből a Gobi-sivatagot láttuk, repülőgépről, tízezer, tizennégyezer méter magasból. Júliusban, odafelé menet, teljesen száraz és kopár volt, és a folyók medre száraz. Hazafelé jövet, augusztusban, helyenként víz is látszott a folyók medrében és néhol gyér legelők.

Utunk, amelyen a kínai földművelésre rápillanthattunk, valójában Pekingben kezdődött. Pekingből

vonaton mentünk Nankingba. Nankingból vasúton Sanghajba és Sanghajból vasúton Hangcsouba. Hangcsouból repülőgépen – de helyi járatú (alacsonyabban szálló) gépen – Kantonba, Kantonból vasúton Vuhanba, Vuhanból repülőgépen a Csengcsouba és Csengcsouból megint vasúton, de éjjel, vissza Pekingbe.

És most átadom a szót a vonatban írt jegyzeteimnek, melyeket csak zárójelben kommentálok . . .

Indulás, Peking 8.55, Tiencsin 9.55. Négymilliós város. (Nyilván téves. Lexikon adatai szerint 1953-ban 2 690 000 lakosa volt.) Óriási, új üzemek. Minden hulladék, vas, fadarabkák, gondosan halomba gyűjtve. Új nagy házak és kis vityillók. Némelyik négy négyzetméternél aligha nagyobb! Rengeteg gyerek az utcán, a házak udvarán. Állomáson indulóütemű zene, hangszóróból.

A vonat simán gördül, a fülke négy személyes, kényelmes, ahogy lenni kell hosszútávú gyorsvonaton. Még papucsot is adnak. És természetesen, nagy termoszt forró vízzel, csészéket, teát. Ami azonban meghat, az a fülke asztalkán álló cserépedény és benne persze nem középre ültetve, hanem asszimetrikusan egy csöppnyi növény. Miniatür fácska, mohába ágyazva. A cserépen felírás: (Pong-Fej barátunkat megkérem, és ő lefordítja:) „Szép edény, tiszta víz". . .

Síkság, öntözéses gazdálkodás. Ez itt a fő. Ahol nincs öntözés, ott bizony látszik a kukoricán, hogy az idén nagy szárazság lehetett.

Traktort látunk. Majd egy csöpp ekét, csacsi húzza. Aztán egy nagyobb eke, előtte egy ökör. Vagy egy bivaly. De a legfontosabb eszköz a kapa, a kínai paraszt dolgos, szent (így írtam naplómba, maradjon így) kezében.

Egész Kína területéből 1,6 milliárd mu a szántóterület. Lexikon!!! (Ezt a napló tanácsolja, tehát itt egy felszólításnak teszek eleget, és megnézem a lexikont: „1 mu 1/15 hektár, közel hétszáz négyzetméter. Egész Kína területe kb. 9,6, más adatok szerint 9,9 millió négyzetkilométer, tehát majdnem akkora, mint egész Európa, mely 10,1 millió négyzetkilométer. Lakosainak száma viszont nagyobb, és ezeknek több mint kilenctizede itt a szántóföldeken lakik, Kína területének alig több mint egytizedén." De valójában 1,6 milliárd mu 100 millió hektár a megművelhető föld; kellő agrotechnikai berendezések, vízművek stb. segítségével ez a terület háromszorosára lesz emelhető a jövőben . . .

1918-ban csak 82,1 millió

1928-ban csak 75,5 millió

hektárt műveltek meg, és a Kuomintang idejében 1937–42 közt a vetésterület még 1/2 millióval csökkent, és csökkent a termésátlag is, mert az öntözőművek sok helyütt elpusztultak.)

Hopei tartományon száguld át vonatunk. Itt, ahol nincs csatorna a szikes földön, csak tamariszkbokrok szűkölködnek. A csatornák kiszáradtak. Hónapok óta nem volt eső . . .

De íme, újra nagy zöld területek, itt megint van víz a csatornákban.

Házak agyagból. Ahogy Szibéria faország, ez itt agyagország. Ott alig van más, mint faház, itt minden fadarabka érték. Öntözött ország ez, míg Szibéria esőország és a hó és harmat élteti a földet. De ott a folyók a kietlen északra folynak, a Jeges-tengerbe, itt meg mind keletnek, termékeny meleg völgyekben.

A lapályból most egyszerre sziklacsoportok meredeznek. A sziklák falán nagy fehér betűk, felírások. A számomra érthetetlen írást fordító nélkül is megmagyarázza a sziklafalra festett Picasso galamb . . .

A sziklák után azonnal a Sárga folyó, a Hoangho. Egyharmadára apadt. Csak a meder közepén folyik a víz, mely ma, július 12-én nem szélesebb, mint Szolnoknál a Tisza.

A három kilométeres vasúti hídon át Csengcsouba érkezünk, Honan tartomány fővárosába. Messziről nagy gyárak tömege látszik, közvetlenül a vonat mellett vályogtéglából épült házikók tömkelege. Tovább robogva apró síremlékek a földeken. Tehát nem igaz, hogy a kínaiak egy év múlva beszántják a sírokat – ahogy valahol olvastam.

Folyók, hegyek – teraszos földművelés. A vízmosásokban víztárolók, minden tenyérnyi helyet kihasználnak.

Hegyek, Szentgyörgyhegy? Tapolcai völgyvonulat? Ez most Gulács . . . Most Csobánc – még vár is van a tetején . . . Ha nem vár, akkor talán fénytávíró?

Az édeskrumplit (batába) most ültetik, a kukoricát kapálják. A teraszokon mi van? Tea?

Egy újabb Badacsony kéklik... Molnár Géza éppen Prenn Ferencet olvassa (nagyon udvarias fiú) – ami máskor, és szerintem – talán nem, de most kár...

Órák óta megyünk ezen az áldott földön; a vonat keresztbeszeli a termékeny, nyugatról keletre húzódó völgyeket. Halványzöld mezők közt fekete ciprusok. Sárgásbarna föld, kékruhás parasztok. Helyenként narancssárga a föld, helyenként barna. Kékruhás parasztok. A közeli hegyek zöldek, a távoliak kék-feketék. A legsziklásabb hegyoldalt is, ameddig csak lehet, megművelhető teraszokra lépcsősítették.

Néhány tehén. Tehénpásztor. Esik az eső. Végre! A pásztor sásból, vagy inkább kukoricahéncsból (?) való, derékig érő körgallérban áll.

Tehenek. Itt a pásztor körgallérja sárga viaszosvászon. Egy harmadik nyáj. A pásztoron kék esőköpeny, gyári termék – amennyire ez a vonatablakból megítélhető.

Eső és nagy esőzések nyoma. A felhők alacsonyan lógnak. A legtöbb emberen sárga viaszosvászon körgallér. Itt az eső még megmenti a termést... A vasúti fülkében most is harminc fokot mutat a hőmérő.

Körülbelül három órai út – 180–200 kilométer – után a táj megint lapos. Palántákat ültetnek, csak én nem tudom, hogy mifélét...

Kúp alakú kis sírhalmok, néha hat-nyolc sír egy-

más mellett. A dombocskáknál megszakad a palánták szinte léniával húzott sora, néhány fa is áll a síroknál. Van temető, ahol talán hetven-nyolcvan sírhalom is van, szintén a földeken, fák között.

Ez már Anhuj tartomány. Itt nagy esőzések voltak; most is csöpörög az eső. A rizsföldek barázdáiban szépen áll a víz. A sárga körgallérok – mint megtudtam – olajozott vászonból valók.

A folyók színültig, vizük sárga. Mélyzöldek a mezők. Így tehát a szárazság verte vidéken se lesz éhhalál. Mégpedig kizárólag azért nem lesz, mert szocializmus van. Különben lenne!

Délután 5.30. Tehát körülbelül 650–700 kilométerre vagyunk Pekingtől.

Hegyek. Derékig felhőben, talpig ködben.

Újabb Szentgyörgyhegyek, Csobáncok, Badacsonyok, Gulácsok. Ahol a nagyapám hajtott kis kocsiján a szőlőbe.

A kedves Pong-Fej városi fiú, hétmilliós város fia, sanghaji. Csak a ricinust ismeri fel, a kukoricát és a rizst. Így sokszor nem tudom, mit látok.

Azaz, azt látom, hogy itt már főképp rizsföldek vannak. Megkérdem. – Ez gazdag vidék?

Mire Pong-Fej barátom, aki két és fél évig élt Magyarországon, így felel: – Közepes. Olyan, mint Heves megye.

Csakhogy én, magyar író, nem nagyon tudom, hogy milyen Heves megye. Csak azt tudom, hogyan él „Marci Hevesen". Jól . . . (Kicsit többet kellene tud-

nom, és akkor jobban érteném az összehasonlítást. Egyébként barátom kitűnően tud magyarul. „Embere válogatja" – mondja egyszer, olyan kifejezés ez, melyet nem minden pesti használ . . .)

Messziről egy szép pagoda látszik. „Innen száz kilométerre van Kon-fu-cse vagy helyesebben Kunze (nálunk Konfucius) szülőhelye."

Este hétkor egy harmadik Gulácsot látok, Szigligettel együtt.

Besötétedett.

Sok száz sötétvörös tűz sűrűn egymás mellett. Primitív szénkokszolás – világosít fel Pong-Fej. Kokszolókályháktól, kohóktól vöröslik az ég alja minden város körül. Még olyan városok körül is, ahol a gyorsvonat meg se áll.

– A törpe népi kohókból, melyek 1958-ban keletkeztek, errefelé már alig működik egy-kettő. De a kiskohók még működnek, az ő idejük még nem járt le.

A vasúti kocsi folyosóján panaszkönyv, mely egyben vélemények és javaslatok könyve. Bejegyzés nincs egy se.

(Idáig tartanak feljegyzéseim a Peking–Nanking-i útról. És mivel az út további részét s a Nanking–Sanghái-i utat más helyütt írom le, az elbeszélés színhelyét most áttesszük a Sanghaj–Hangcsou-i vonatba . . .)

Itt a rizstermelés a fődolog. A tengerközeli lagunás tájon sok a mocsár, tele fehér és piros lótuszvirággal. A lótuszgyökér, a lótuszrügy, a lótuszmag élelmiszer. Ami nem zavarja, hogy szimbolikus jelentősége is legyen. A buddhista templomok udvarán lótuszvirág nyílik kőedényekben, a templomok ornamentikájában is lótuszvirág – „mely iszaphoz nő, és mégis tiszta" . . .

Hangcsou környékén már sok a teaültetvény és bambuszliget. Ez már dél, szubtrópikus vidék.

A Hangcsou–Kanton-i helyijáratú repülőgép nem száll olyan nagy magasságban, mint a modern lökhajtásos gépek. Számunkra előny, hogy jobban látjuk a földet. Éles, fűrészfogszerű hegyláncok felett repülünk. A dél-kínai hegyvidék. Kopár, meredek, még fű is alig nő rajta. A völgyekben a szántóföldek zöldek, szürkék, lilák, vörösek egész a cinóberig. Íme, ez a termékeny vörösföld. A folyók, a tavak kékek, zöldek, szürkék, barnássárgák. Tájképfestő szeretnék lenni.

Mindenütt teraszos földművelés. A vízcsatornák innen felülről: pillangószárnyak erezete.

Már Hangcsouba menet és a repülőgépen is, ezen gondolkozom, hogy mit csinálna itt a traktor? Csak keskeny gyalogutak vannak és vízgazdálkodás. A pa-

raszt legjobb segítőtársa a körbe-körbe járó, a csatorna vizét emelő bivaly. Ezen a vidéken minden megművelt föld öntözéses, még a kenderföld is.

Gondolom, a szállítóeszközök modernizálásával kellene kezdeni. A vasútvonal mentén ezt látjuk is: Csepel-teherautó hordja a követ. De a legtöbb követ még bambuszrúdra akasztott kosárban hordja két-két ember. Az útépítés a feladat eleje és bizonyára a nehezebb fele. De a második fele se lesz könnyű, és már ma is sok gondot okoz az üzemanyag. Az olajlelőhelyek – az eddig ismertek – a belsőmongóliai sivatagban – oly messzire vannak a népes keleti országrésztől, hogy nagyméretű kiaknázásukhoz feltétlenül olajvezeték kell. Kell, és ha kell, meg is lesz majd, de ma Kína lakosságának mintegy negyven százaléka foglalkozik szállítással és a szállítással kapcsolatos munkákkal. Tibetbe, Mongóliába természetesen nagy autóutak kellenek; sok már meg is épült. De itt, ezen a vidéken, és fel egész Pekingig az ősrégi közlekedési módnak, a csatornákon való hajózásnak van talán a legnagyobb jövője. A lassúbb, de legolcsóbb, a nagy terfogatok és súlyok szállítására alkalmas víziútnak.

A folyók mind nyugat-kelet irányban folynak. Eszakot és délt a tengeri hajózás köti össze és az ország belsejét csatornák. A Nagy csatorna, mely 1700 kilométer hosszú, és éppen Hangcsoutól vezet Pekingig, részben már időszámításunk előtti időkben épült. A 14. vagy 15. században kétségtelen, hogy kész volt teljesen. Ezelőtt száz évvel eliszaposodott, ez a nagy

csatorna, sok helyen használhatatlanná vált. Most, a folyók szabályozásával párhuzamosan újítják fel ezt az óriási művet. A közlekedés, az öntözéses földművelés, plusz víztárolók és gátak (melyek hossza egy, már azóta tán elavult adat szerint is negyvenkétezer kilométer) ez volt, és ez lesz megint Kína vérkeringése.

Kínai tartózkodásunk elején Peking közelében a „Kínai–Magyar barátság" nevét viselő népi kommunába mentünk, melyet minden magyar, szinte kötelességszerűen, meglátogat. Több órát töltöttünk a kommunában. Voltunk a központban, megnéztük a földeket, a sertéstenyésztést, a kertészetet – de én ezt is a „vonatablakból látottak" közé sorolom. Mivel, magyarázni se kell, alig több ennél.

Hasonló a véleményem a saját hazánkban elkövetett író-kiruccanásokról is, még ha az napokra vagy hetekre (ha jó idő van), elhúzódó „tanulmányozás" lenne is. Nem ritkán olyan képek születnek így, mint egy ügyetlen fényképész műtermében, ahol a vőlegény és menyasszony egymás kezét fogva, bambára fagyott arccal néz a gépbe. És a képhez olyan szöveg íródik, mint mikor a fürdővendég érdeklődik „a nép egyszerű gyermekének" élete felől... Ha pedig ez így van idehaza, mennyivel inkább így lesz ez egy távoli országban, ahol – igen jó, de mégiscsak közbevágó fordítás is – nehezíti a helyzetet.

Tehát csak a két szememre hagyatkozom, melynek, sajnos se mikroszkóp, se más eszköz nem segít.

Mennyire megbízható a szem? Régen, mikor a kínaiak nem segítettek látni az utazónak, bizony nem volt megbízható. Nemcsak a „keleti misztikát" keresők tévedhettek, de az olyan utazók is, akik, gazdasági előnyöket kutató kémszemlélettel nézték ezt a földet. Még néhány évtized előtt is az volt a nézet: „Kínában nincs nagybirtok". S ezt nem íróasztalnál spekuláló tudósok állították, hanem igen fürge szemű gazdasági szakemberek. Arra a megfigyelésre alapozták, hogy sehol se láttak nagy, összefüggő nagybirtokot, nagyüzemi földművelést.

De a kisparaszti földművelés árendába vett földeken történt, nagybirtokon és a föld magántulajdonban volt. Éppen akkor, mikor az imperialisták behatoltak Kínába, és a kínai föld egyre jobban érdekelte őket. Éppen ez időben, a Mandzsu dinasztia legmélyebb süllyedésének idején lett feudálisok és kínai „nagycsaládok" tulajdona a föld. Mint már annyiszor a kínai történelemben, a földtulajdonra törekvő feudalizmus és a központi császári uralom (mely minden földet a magáénak tekintett) közti vetélkedésben épp az előbbi volt ekkor túlsúlyban. Míg, végre, annyi évszázad után, az államhatalmat elfoglaló dolgozó népé lett minden.

Több falu egyesüléséből alakult ez a tipikusan városközeli kommuna. A huszonhatezer főnyi lakosból tizenegyezer dolgozik itt.

Termőföldje ötvenkétezer mu, melynek körülbelül négyötöde öntözéses. Ez sok földön két termés betakarítását teszi lehetővé. Az öntözött föld kilencven százalékát elektromos hajtású szivattyúk látják el vízzel, kilencszáz kútból. Tizenkét traktorjuk van, ötszáz kétkerekű (gumikerekű) taligájuk, négy teherautójuk (köztük egy a magyar kormánydelegáció ajándéka), szerszámjavító műhelyük, téglagyáruk, zöldségfeldolgozó üzemük.

A családok évi bevétele, önmagában semmitmondó szám – melyet jegyzetfüzetemből kimásolni felesleges volna. Mint ahogy nem írom ide az iskolalátogatás, ambulatóriumok és kultúrintézmények számbeli adatait se. Burzsoá-országból jött látogatónak ez érdekes volna. Én azt találnám meglepőnek, ha nem volnának iskolák, nem járnának kommuna-tagok gyerekei egyetemre, és nem volnának szülőotthonok.

Látom: az emberek normálisan tápláltak, ami a már évek óta ittélő honfitársaink szavait erősíti: éhínség nincs, és nem lehet a népi Kínában – még ha árvíz vagy szárazság sújtja is (mert a csatornázás és a gátak sok helyütt még nem készek) az ország egyes részeit. A szocialista országban ebből nem lesz, és nem lehet éhínség. – A kommuna lakossága naponta kétszer jóllakásig ehet a közös konyha főztéből. Kevés ez – mondják odaát gúnyolódva? Ajánlom, hogy

erre vonatkozólag kérdezzenek meg egy dél-ázsiai parasztot. Vagy akár egy dél-olaszországit. De nem mulaszthatom el hangsúlyozni, hogy ez nekünk kevés. „A rendkívül szerény igényű" kínai, aki „egy marék rizzsel megelégszik" – ez gőgös, idejétmúlt, burzsoá vélemény. Ma a kínai nép megtette a legnagyobb ugrást – az éhhaláltól a relatíve kielégítő táplálkozásig. Ez itt az új, ez ma a döntő. Ezután jön a többi, az aránylag könnyebb. Kell, hogy jöjjön.

„A kínai–magyar barátság" kommunárok vidékén a volt földesurak egyike se volt parasztgyilkos ellenforradalmár. Ezért ma is itt élhetnek, dolgozhatnak, s élnek is, és dolgoznak. Ötévi tisztességes munka után „leveszik róluk a sapkát", ami azt jelenti, hogy dolgozóknak tekintik őket. Van köztük egy-kettő, aki már párttag. A legtöbbjük a kommuna tagja. De van, aki még „tömeg-ellenőrzés alatt" dolgozik, és van még néhány, aki adminisztratív ellenőrzés alatt áll. Fizetés, juttatás tekintetében nincs különbség. A vezetőségbe, legalábbis ma még, nem választják be őket.

És a vezetők? A hétfőt és a keddi napot adminisztrációs munkában töltik, a többi napon, akár a többi tagok, részt vesznek a kommuna termelési munkájában.

A kertészet, a növénytermelés nagy szeretetről és hozzáértésről tanúskodik. Sok ezernyi melegágy, háromezer üvegház van a kommunában, és mi tetszésünk szerint mentünk be hol az egyikbe, hol a má-

sikba. Pompásak a dísznövényeik, különösen a sajátos módszerrel formált, sokéves, csodálatra méltó törpefáik, melyeket egy ilyen városközeli kommuna kitűnően értékesíthet. Sok zöldséget visznek be Peking ellátására, gyümölcsből főleg granátalmát.

Az itteni kertészektől, növénytermelőktől volna mit tanulnunk. Mesterségbelit is, mást is. Azt, amiből valamikor Vang adta nékem az első, leckét.

Most, mikor a Vangok a saját-közös hazai földön dolgoznak, és a kínai császár nem érinti meg egy évben egyszer és jelképesen az ekét (jelképesen a Habsburg császárok is megmosták egyszer évente a szegények lábát), hanem minden párttag (akármilyen funkciót is tölt be) minden író, minden hivatalnok, évente több hónapot – és esetenként egész évet – tölt falun nagyon reális fizikai munkában –, a kínai paraszti élet még inkább megtelt magasztos erkölcsi értelemmel. Erősíti milliónyi Vangot a biztonság, hogy elenyészett az éhhaláltól való félelem. Erősíti a megbecsülés, mely az erkölcsi kötelesség teljesítésért, jó munka végzésért, kijár. Jó munka, a morális magaslatba emelt kötelességtudás – ebben látom a kínai élet „titkát" –, melyet babonák már alig, vallási problémák pedig régtől fogva se nyugtalanítanak.

Mindezt a földműveléssel kapcsolatban mondhattam, és a gyári, iparosi munkával kapcsolatban ismételhetném.

Állattenyésztés dolgában a kommuna messze elmarad a magyar – hogy más példákat ne hozzak – szín-

vonal mögött. Nem jó szándékban van hiány, hanem lehetőségekben és valószínűleg hozzáértésben is. A kacsafarmot és a vízgyűjtő medencékben újonnan létrehozott halgazdaságot ugyan nem láttam, és azok talán kitűnőek. De megnéztem a disznóhizlaldájukat, és az bizony nemigen érdemel dicséretet.

Sovány süldőket, vaddisznó kicsinyeire emlékeztető sávos, apró malacokat láttam, noha a kanok félelmetes pofájú, óriási, fekete szörnyetegek. A jófajta tenyészállatok, melyeket Európa még Darwin idejében kezdett kinevelni, hiányoznak; tenyészállatok beszerzése kellene. De ez csak a második lépés lehetne, mikor sáros ólak helyett már modern, betonfürdős hizlaldát építettek. Az etetés se olyan, mint kellene. Úgy látszik, csak zöldséghulladékokon és konyhai moslékon tartják az állatokat. Hetvenöt kilós súlyban adják át a sertéseket az államnak, nagy, csontos, sovány állatokat. Pedig körös-körül kukoricaföldek állnak. Soká ez így nem maradhat. Kínai barátaink nemsokára papírt és ceruzát vesznek majd a kezükbe, és akkor kiderül, hogy a kész sertéshús többet ér, mint a kukorica és dara . . .

Sok olyan helyen megfordultam életemben, ahol kínaiak voltak a kertészek, a veteményes kertek munkásai, és kínai volt a molnár. Láttam városokat, ahol a mosodákban kivétel nélkül kínaiak dolgoztak. Sok kínai szakács főztjét ettem, és tudom, hogy a Csen-

des-óceán tengerjáróin majdnem kivétel nélkül kínaiak a cookok, a hajószakácsok. De sehol se találkoztam kínai tehenésszel vagy sertésgondozóval, vagy kocsissal. Most már értem, talán. Bár Kína-járó jezsuiták a 18. században azt írták, hogy nincs ízesebb étel, mint a kínai sonka.

A sanghájí hotelben román sportolók friss ananásszal kínáltak meg bennünket, amit a Kanton melletti Sin-Tjien kommunában kaptak ajándékba. Aztán néhány nap múlva minket is megvendégeltek ugyanott, ananásszal és banánnal. Tehát – és ezért emlékeztem meg a Sanghajban kapott ananászról – ez a Sin-Tjien-i kommuna olyan, amire büszkék kínai barátaink, amit szívesen mutatnak meg a vendégnek. Amiből arra lehet következtetni, hogy az átlagon felüli. Nos helyes is, hogy ezt mutogatják. A tiszta szobába vezetik a vendéget. Ám az is lehet, hogy csak azért viszik éppen Sin-Tjienbe a vendéget, mert közel van Kantonhoz.

Tizennégyezer család, negyvenhétezer ember él ebben a Kantontól tizenkét kilométerre fekvő kommunában. Körülbelül egy tucat termelőszövetkezet egyesült itt: húszezer mu földön termelnek zöldséget, tizennyolcezren gyümölcsöt, a többin rizs, cukornád, gyógynövény, illatos olajat adó virág terem.

Állattenyésztésükből csak a hetvenezer szárnyas és az ötszáz méhkaptár jelentékeny. Van ezenkívül ti-

zenháromezer sertésük, hatszázhetven tejelő bivalyuk és kétszázötven bivaly igásállatuk.

Van mészégetőjük, téglagyáruk, zöldségsavanyító és limonádékészítő üzemük, szeszfőzdéjük, sőt kis vegyigyáruk is, ahol rovarirtó szert és műtrágyát készítenek. Természetesen mezőgazdasági szerszámokat, taligákat is. És van – mert kell ez itt – csónak- és dzsunkaépítő műhelyük. Mindezek kisüzemek, összesen ezerkétszáz embert foglalkoztatnak; új üzemek, csak két év, 1958 augusztusában keletkeztek, mikor a kommuna megalakult.

Mindennél nagyobb jelentőségű volt a gátak és csatornák rendbehozása és kiépítése, melyen 1959 októberétől 1960 áprilisáig kétezer ember dolgozott. Egy millió jüánba került; a költségek 80%-át a kommuna fedezte, az állam 20 százalékkal járult hozzá. Befejezték, és most árvíz és szárazság ellen védve vannak. Amíg nem volt kommuna, az építéshez nem volt elegendő erő. Negyvenezer mu föld volt árvízveszedelemnek kitéve.

És micsoda föld! Évi két rizstermés után egyszer még burgonyát is ad. Zöldségből régen is évente öthat, most pedig hét-kilenc termést takarítanak be. Napi kétszázhuszonöt tonna zöldséget szállítanak Kantonba és évi tizenkilencezer tonna gyümölcsöt.

Megint elhagyom az átlagkeresetről, iskoláról, egészségvédelemről szóló számadatokat. Az emberek normálisan táplálták és kedvesek – ez ékesebben beszél akármilyen számoknál.

Pompás friss, ananásszal és érett banánnal vendégeltek meg bennünket, ami a magamfajta északibb haza fiának persze rendkívüli élmény; ne csodálják, ha annyiszor emlegetem. Aztán kimentünk a gyümölcsösbe. Láttunk mandarin-, narancs- és gránátalmafákat és rengeteg dinnyefát. Ez a fán termő dinnye talán valami átmeneti forma a banán és tök között. Még zöld volt. Megkóstolni, sajnos, nem lehetett, de ha nem volna érdemes, biztos nem termesztenék. Ennyit, azt hiszem így is nyugodtan mondhatok. A „Sárkányszem" nevű gyümölcsöt (melynek latin elnevezését az egyik fán lógó táblácskáról leírtam magamnak: Euphoria longa [Steud]) – azonban megkóstolhattuk, és igen ízletesnek találtuk.

A mandarinfák sorai közt vizes árok – ebben itt rizs terem. A dinnyefák sorai alatt, a közökben – ananász. Az egymáshoz illesztett pálcákra felfutott bab alatt – hagyma. Csak a cukornádültetvény olyan sűrű, hogy nincs alatta második növény.

A víz hoz itt minden áldást, és – míg nem volt kész a gát – az hozott minden bajt is. Trágya, öntözővíz, közlekedés, minden a víz.

Délelőtt tizenegy óra. Itt a szemünk előtt kezd felnyomulni a dagály hozta víz a csatorna iszapos medrébe. A dagály naponta kétszer szorítja a csatornába a Gyöngy folyó vizét. Ilyenkor térnek haza a városból a dzsunkák, melyek az apály kezdetekor szinte ma-

guktól úsztak le a kantoni piacra. Az apály óráiban kimert iszap pedig nemcsak tisztítja és mélyíti a csatornát, hanem ez a földnek legjobb trágyája is.

Négy kis vontatóhajója van a kommunának és összesen ötszáz tonna űrtartalmú bárkájuk. A három teherautó szinte csak ráadás. Ámbár nem is ráadás, mikor sürgős az út, vagy tájfun őrjöng a vizeken.

Éltető víz, termékeny a föld a kínai ember szorgos keze alatt.

Ám volt itt a népi kommuna megalkotása előtt élet bizonyára már sok ezer éve. Áll még az utolsó földesúr utolsó kastélya. Középkori várnak nézném, ha nem mondanák, hogy alig néhány évtizede készült. A négyzet alakú magas épületet széles és mély vizesárkok veszik körül, felvonódhíd kötötte össze vagy választotta el a külvilágtól. Négy felső sarkán bástyák, szabályszerű őrtornyok. Ma már persze, rendes, állandó híd vezet be. Egy hangszóró ontja a dobos és réztányéros muzsikát.

Ez utóbbi részletek nélkül, és ha nem mondják, hogy meglehetős új épület, azt hihetné az ember, hogy azon Li úr udvarházát látja, melyet a *Vízparti történet*ből, ebből a régi és máig ragyogó kalandregényből oly jól ismer.

Az itteni földesúr nem volna ma a népi kommuna egyszerű munkása, mint a Peking melletti volt birtokosok. Mert ő, ez a Li Fu-lin, a kantoni felkelés vérbefojtásakor bizony igen vezérkedett. Ezért megillette volna egy golyó. Ugyancsak ő, Li Fu-lin, egy

parasztnak levágatta a fülét, mert egyetlen fölre hullt „sárkányszem"-et felemelt a földről. Egy apró gyümölcsöt, mely ezrével terem minden fán, és melynek jó ízét éppen most kóstolgattuk ... Ezért még egy golyó várt volna rá.

De az ilyen Li-Fu-linek idejében abbahagyják a hősködést, és kereket oldanak. Sikerült Honkongba szöknie, és sikerült pár év előtt ágyban meghalnia. A volt cselédei mesélték el nekem. A pontos értesüléseikből én arra következtetek, hogy volt szolgái állandóan érdeklődtek volt gazdájuk hogy – és hollétéről. Nyilván sajátkezűleg szerették volna kiegyenlíteni tartozásukat.

Li úr megszökött, és eltűnt a világból, de a föld az itt maradt, és ez a fontos. Itt maradt a kastély is és az ősei tiszteletére épített kápolna, vagy hogy nevezzük ezt az itt terpeszkedő templomot. Itt maradt az emléke is. És ez, Li Fu-lin rossz emléke, oly hasznos, mikor nehéz napok jönnek, hogy akkor is tudják: olyan rossz napjaik, mint mikor Li Fu-linra jártak a jó napok, sohase lesznek.

Utunk Kantonból visszafordult észak felé, Vuhanba. Ez kereken ezerkétszáz kilométer. Vendéglátóink különös figyelméből a vonat utolsó kocsijában kaptunk helyet, hol a kocsi hátsó harmada körös-körül ablakos terem volt. Fotelok, díványok, virágok. A kocsi legvégén, szép edényben egy leanderfa. A fül-

kékben az ablak melletti kisasztalnál kissé kényelmetlen az ülés; az ember nem tudja elhelyezni a térdét. De felfedezzük ennek a kényelmetlenségnek a jó okát: az asztalka fedele alatt mosdó van elrejtve; ügyes és tisztán tartott berendezés.

Most délről északra szeljük át a dél-kínai hegységet, a tengertől távolabb, mint idejövet, mikor repülőgépen jutottunk át felette.

A hegyek hirtelen emelkednek ki völgyek síkjából, éles, hegyes, sok csúcsú hegyláncok, nagyon kínaiak, és cseppet sem hasonlítanak a Tátikákhoz, Csobáncokhoz, melyeket Nankingba menet láttam.

Itt is mindenfelé öntözéses a földművelés. A meredek hegyoldalakon pedig újonnan ültetett, öt-hathét évesnek látszó lucfenyők, faiskolák. De még pálmafákat is látni errefelé.

Gyorsan sötétedik; a vonat száguld. Ám reggel még mindig ugyanez a tájkép, néha pálmafák is. A Szuan folyóhoz értünk, Hunan tartományba. A Szuan a Jangce egyik mellékfolyója. Hajózható, és olyan széles, mint a Duna.

Egyik helyen kévékben a rizs, másutt éppen ültetik a palántáját. A vízparton dinnye, lugasszerűen a víz felett. Minden tenyérnyi földet kihasználnak, és ahová úgyszólván semmit se lehet ültetni, oda fákat ültetnek. Szinte az egész ezerkilométeres úton mindenfelé fásítás. Ha engem kérdeznek (ami lehet, hogy kár lett volna!), azt mondom, hogy egymástól túl nagy távolságra ültették a fenyőcskéket. Görcsös-gör-

bék lesznek a fák, szálfaerdőt nem így kellene ültetni. De biztos tudják, hogy mit miért csinálnak. Talán cellulozét akarnak csak, hisz épületfának, állványnak a bambusz könnyebb, jobb és gyorsabban nő.

Nagy tavak és nagy folyók mentén rohan a vonat. A Li folyó – két Duna, de a Jangcenak ez is csak mellékfolyója, magában Hunan tartományban is csak második folyó. Vitorlázók könnyen manőverezhetnek – gondolom – kevés, és kis vizeken szerzett tapasztalataim alapján.

A vasutat kitérőkkel és második vágány építésével korszerűsítik. Itt azonban szinte kizárólag emberi erővel végzik a munkát. Vállon átvetett rúd, rajta két kosár, a kosárban a nehéz agyag.

A hajnali lehűlés rég elmúlt. Délelőtt huszonnyolc fokot mutatott a hőmérő, délre már harmincöt fok lett.

A vasúti kocsi forró pléhdoboz. Szerencsére a termes részben a ventillátoron kívül egy kis huzat is van. Egy kínai család levegőzik itt, asszonyok, gyerekek és egy férfi. A férfi felsőruha nélkül, trikóban ül. Pong-Fej barátunk látásból ismeri, s ő mondja, hogy katona, altábornagy.

Jobban megnézem ezt az embert. Középtermetű, erőteljes, negyven-negyvenöt éves korú férfi. A jobb karján lőtt seb helyét látom: a forradás elöl kicsi, hátul nagy és mély. Elölről kapta sebét.

Több megfigyelésre nem futja az erőből. Ha akkora a meleg, és a pesti tropikál nadrág undorítóan

rátapad a térdre, akkor se tájkép, se úti élmény nem érdekli az embert. A zöld tea kicsit azért segít. Fejenként 3 fent fizetünk a teáért, vagyis 28 fillért. A kalauz állandóan ellenőrzi, hogy teli-e a csészénk, és azonnal utánatölt a termoszpalackból. Az egész 22 órás út folyamán.

A nagy hídra érünk. Ez az első vas- és betonkapocs Dél-Kína és Észak-Kína közt. Vagy inkább Közép- és Dél-Kína közt? Hol is van a „központi birodalom" – így nevezte régen Kína saját magát – közepe? Nehéz erre egy feleletet adni. Olyan nehéz, mint amilyen könnyű sok felelettel válaszolni. De valami arra késztet, hogy mégiscsak feleljek. Ott látom Kína közepét, ahol a rizstermelés találkozik a búzatermő vidékkel, tehát valahol a Sárga folyó és a Jangce között. Vagy mégis Vuhan volna a közép?

Azazhogy az igazi közép az ötszázmilió Vang, a hatszázötven millió Vang, a milliárd jövendő Vang áhítatos szép munkája egész Kínában. Nem titok: egy milliárdan akarnak lenni.

A repülőgépen érkező Pekingben lép először kínai földre, és itt is hagyja el, mikor felszáll a kínai felségjegyet viselő gépbe. Kétszer jár itt, útijegyzeteit tehát vagy Pekinggel kezdheti, vagy Pekingben fejezheti be. Én az utóbbi módot választottam, az összes látottakból igyekeztem ezt a várost megérteni – már amennyire képes voltam rá.

Peking nevének értelme: északi főváros. Ennyiben ellentéte Nankingnak, a déli fővárosnak. De több is ennél, Peking a valódi és egyetlen főváros, már sok évszázada politikai és közigazgatási centruma a nagy birodalomnak. Sok évszázada, de a kínai történelem sok évezredét tekintve aránylag fiatal város.

Kubilaj kán, Dzsingisz kán unokája alapította nem is egészen nyolcszáz évvel ezelőtt. A mongolok fővárosa volt, kik ez időben leigázták a kínai, a han nemzetséget. Ám amikor a felkelések megdöntötték a mongolok uralmát, a győztes Ming-dinasztia Nankingból ide Pekingbe tette át székhelyét. Nyilván stratégiai okokból; újabb betörések ellen Pekingből kellett védeni az országot. Így lett Peking – és maradt mindmáig – az ország fővárosa, bár a Ming-dinasztia után 1644-ben újra mandzsu, a Csing-dinasztia került uralomra. Ezt 1911-ben polgári köztársaság követte, majd a japánok, később a

Kuomintang birtokába került. 1949-ben foglalta el a népi Kína felszabadító serege. Peking főváros maradt. Túlélte a különböző régebbi fővárosokat, Nankingot, mely a Jangce folyó partján, Kajfengot, mely a Sárga folyó partján földrajzi helyzeténél fogva méltán volt a nagy ország központja, és Csengcsout, ezt a gyönyörű fővárost, mely a legdélibb pontja annak a Nagy Csatornának, melynek legészakibb végén Peking áll.

Peking eleinte inkább végvár, mint középpont volt. Nincs másik kínai város, mely oly közel – alig hatvan kilométerre – feküdne a régi Kína védelmi vonalához, a Nagy Falhoz. Klímája nem kellemes. A tél hideg, a nyár kontinentálisan forró-fülledt, szélviharok homokfelhőket hoznak át a hegyeken a Gobi-sivatagból. A tenger sincs elég közel, és a Nagy Csatornának – mint említettem – nem központja, hanem végállomása. A közeli folyók jelentéktelenek. Ma, a számos vasút- és légivonal jóvoltából, inkább középpont, mint alapítása idején – és nyilván emiatt is tartotta meg, immár tradicionális, fővárosi mivoltát.

Pekinget hatalmas falakkal körülvett négy, óriásfalakkal elválasztott városrész alkotta. Legbelül áll a Tiltott Város, a kínai császár és a császári udvartartás Téli Palotája, áthatolhatatlan falakkal körülvett sok száz épület, egymásba nyíló udvar, pavilonok.

A császári Tiltott Város mellett, az utolsó császárok és a Kuomintang idejében egy második város is tiltott lett: a külföldi követségek negyede. Fal vette körül, és a követségek mindegyike is magas, erődítménynek beillő, falakkal voltak megerősítve. Nemcsak a követség palotája és hatalmas parkja volt itt, hanem a követség „védelmére" ide hozott katonai alakulatok kaszárnyái is. Ebben a városrészben nem lakhatott kínai, hacsak nem tartozott valamelyik követség szolgaszemélyzetéhez.

A császári Tiltott Város ma múzeum. A követségi épületek is állnak. A Magyar Népköztársaság nagykövetsége például az Osztrák–Magyar Monarchia volt követségének falai közt kapott helyet. De olyanfajta privilégiumokat, amilyeneket 1900-ban az úgynevezett „bokszer lázadás" után csikartak ki az imperialisták a lezüllött Mandzsu-dinasztia császárától azt, hogy a saját katonai erőikkel biztosították a „területenkívüliséget", a mai népi Kínától senki se kap, és nem fog kapni. Ha netán egyes imperialista államok Kína elismerésével addig akarnának várni, míg újra saját katonaságukkal erősíthetik meg „diplomáciájukat", akkor bizony az idők végéig várhatnak – pontosabban szólva, saját létezésük végéig. Kína nagyhatalom. Ez a nagyhatalom, melynek Peking a fővárosa, kész a barátságos viszony kialakítására kis és nagy országokkal egyaránt, és mindig a teljes egyenjogúság elvei szerint. Másképp sehogy.

Csak három epizódot ragadok ki Peking történetéből, mindhárom már a mi XX. századunkban történt.

1900-ban az egyesült imperialisták „büntető" expedíciót vezettek az úgynevezett „bokszerlázadás" ellen. Így nevezték ők azt a népi felkelést, melynek eredeti neve: Ji-Ho-Csüan – Az Igazságos és Egyetértő Öklök Társasága. Ebből csináltak, fordították, forgatták ők a „bokszolók" „bokszer" elnevezést... Anglia, az Egyesült Államok, Japán, Németország, a cári Oroszország, Franciaország, Olaszország és Ausztria–Magyarország összesen harmincezer jól felszerelt katonája – no és persze a Mandzsu-dinasztia és burzsoázia hitványsága – 1900-ban elegendő volt a mozgalom leverésére. Számtalan gyilkosságot követtek el nemcsak a harcban, hanem akkor is, mikor ez a katonaság és kincsekre éhes diplomatáik kifosztották a várost. Mesébe illő kincseket hurcoltak magukkal, császári kincseket, magánházak vagyonát, pagodák és kolostorok műtárgyait. A rablók sokszor egymással is összeverekedtek a zsákmányon, és a Nyári Palota, Peking melletti császári kéjlakok, a martalócok garázdálkodása idején tűzvésznek estek áldozatul. Íme, a művelt népek, a nagyhatalmak, kultúraterjesztői. Ezek után írta alá a Mandzsu-dinasztia a jegyzőkönyvet, melynek értelmében a fentebb említett módon, tiltott város lett a pekingi követségi negyed.

1949. A népi Kína felszabadító hadsereg Peking el-

foglalására készült. A Kuomintang urai összes hadiszereiket, lövedékeiket a Téli Palota udvaraiba és helyiségeibe hordatják. Igaz, hogy magas falak veszik körül a Tiltott Várost, de az évszázados pavilonok lakkal bevont faépületek. Egyetlen ágyúlövés, és égne a fa, a lakk, megrepedne a márvány, olvadnának az aranyozott bronzszobrok, törne a porcelán, lángolnának a selyemszövésű és madártollakból összeállított képek. De talán a drágakövek is megolvadnának, kivéve azokat, melyeket a Kuomintang tisztjei idejekorán zsebre vágtak, arra számítva, hogy még idejében – szándékosan használom ezt a nem finom kifejezést – olajra léphetnek.

Mért csináltak a Kuomintang vezetői ebből a tűzveszélyes helyből arzenált? Ostobaságból? Könnyelműségből?

Nem! Kitűnően számítottak. Ők tudták, hogy kikkel van dolguk, ismerték a népi Kína vezetőit, azok gondolkodásmódját. Csak a lapjaik, a külföldnek adott nyilatkozataik nevezték őket rablóbandának, barbároknak. A műkincsek közt felhalmozott arzenált valóban egyetlen lövedék se érte. S néhány nap késéssel talán, a népi Kína így is elfoglalta a fővárost, melynek egész dolgozó népe az ő oldalukon állt.

1959. Peking elfoglalásának, a népi Kína fennállásának tízéves évfordulója. A tízéves évfordulóra, tíz nagy épületet emeltek – tíz hónap alatt. Az Országos Népi Gyűlés Palotáját, melynek ülésterme tízezer ember tanácskozási helyéül szolgál, fogadóterme ötezer

embert kész vendégül látni, és Kína minden tartományának a sajátos építészeti stílusában készült kisebb termei is vannak. A másik a Történelmi Múzeum, a harmadik a Nemzetiségek Kultúrájának Palotája – a város legmagasabb épülete. A negyedik a repülőtér és várócsarnoka. Az ötödik – hogy legalább a felét felsoroljuk – a pályaudvar, egy óriásország vasúti forgalmának méltó központja. Mind a tíz épület tíz hónap alatt épült a tizedik évfordulóra. Nemcsak igen korszerűek, nemcsak legjobb anyagból és a legnagyobb gondossággal, hanem építészeti formákban, színükben, díszükben is technikai és építészeti műremekek, a modern építészet és a kínai hagyomány nagyszerűen megoldott szintézisei.

Ezek az új középületek nem a régit utánozzák, és nem a modernet majmolják, nem a régi és új elemek keveréséből kombinált eklektikusan gigantikus cukrászipari termékek, amire pedig annyi példa van, hanem az építők az új célok tudatában használtak fel minden új és régi anyagot és formát, s alkottak szintézist a nép új szükségletei, a nép megújult öntudata, a nép újraéledt szépségeszménye szerint.

Nem vállalkozom a történelmi múzeum anyagának még futólagos leírására se. Csak megemlítem a szextánst, melyet 1080-ban szerkesztett egy kínai tudós, a könyvnyomtatás őseit; ezekről és a porcelánokról még Európa is tud.

Ami meglepő és elgondolkoztató, hogy Kínában kiásott legrégibb tárgyak díszítő motívuma ugyanaz,

amit mi „tipikusan" görögnek, illetőleg a Földközitenger medencéjéből származónak képzelünk – például a meander-szalag. Nyilvánvaló, hogy ez nem lehetett „kapcsolat", „befolyás", „motívumvándorlás" vagy hasonló, hanem azt mutatja, hogy az ember mindenütt ember, aki embervoltánál fogva, mindenütt megalkotja azokat a díszítő formákat, melyeknek szükségessége azonos gyökerekből táplálkozik. Csak jóval később differenciálódik a világ különböző tájain az élet és a művészet, de a gyökerek azonosak. Ha nem így volna, nem tudnók egymást megérteni; nemcsak a népek, de két ember se értené egymást. Nem volnának kifejezési eszközök, nem volna egy nyelv se, következésképp nem volnának – a differenciálódás és helyi elzáródottság következtében keletkezett – különböző nyelvek, és persze nem volna mód, hogy egyik nyelv szavait lefordíthassuk a másik nyelvre.

De az egész emberiséget azonos gyökerek táplálják, megértjük egy másik ember találmányát, átérezzük az idegen nép művészetét, egy nép nyelvén írt mű lefordítható más nép nyelvére, és át bírja adni a közös gondolatot, eszmét, írást, élményt – mert alapjában nem idegen az idegen! Ha ez nem így volna, ugyan mit is érthetnék meg Kínából, és mit érthetne meg akár a magyar olvasó magyarul és magyarán írt írásomból? Nos, álljunk meg itt, ez már nem múzeumleírás . . .

A Nemzetiségi Kultúrák Palotája – néprajzi mű-

zeum. Barátom és útitársam, Molnár Géza, egyetmást megírt róla egy cikkében, se ismételni, se fölös módon kiegészíteni nincs szándékomban.

A palota tetejéről, 67 méter magasból minden oldalról látni Pekinget, és ez nagyszerű. Alattunk, jobbra a Tiltott Város, a Téli Palota. A nyeregtetők sokaságán csillog az aranysárga; a császári szín, a pavilonok piros lakk oszlopai fölött. Ez a pompázatos csillogás csak jobban kiemeli a régi Peking szürke falú, szürke fedelű, földszintes egyhangúságát, és messzebb, a város nyugati szélén, látszanak a sok emeletes új lakótelepek. Kész házak és daruk – olyanok így messziről, mint a mi lágymányosi vagy Üllői úti és egyéb építkezéseink.

A lakóterület a Népi Kína Pekingjében egy évtized alatt másfélszeresére emelkedett. De még az is kevés, mert a lakosság száma ötszörösére növekedett. Mi lesz ebből? Megoldható-e a pekingi lakásprobléma? – kérdem.

– Nehéz, de megoldható!

Kínai felelet, kommunista felelet. Pedig azt a megoldásnál is figyelembe veszik, hogy a legközelebbi jövőben évi tizenötmillió népességszaporulatra számíthatnak. Később – többre.

A földszintes Peking szélesíti utcáit. „A Hosszú Nyugalom Útja", melyet az említett és más, új középületek szegélyeznek, körülbelül hetven méter széles. Ez az út a Tiltott Város főkapujánál nagy térré szélesedik. Itt, a fal előtt, vannak az ünnepségek tri-

bünjei. A tér szemben levő oldalát a város második körfalának ősi hármaskapuja és fala képezi. A tégla alakú tér szélesebb oldalait egyik felől a Népi Gyűlés Palotája, a másik oldalon a Történelmi Múzeum keretezi; ünnepségek idején ezen a téren egymillió ember gyülekezhet. A többi milliók „A Hosszú Nyugalom Útján" állnak . . .

A Téli Palota piros–sárga pavilonjai az én szememnek valahogy túldíszítettek. De tele vannak felülmúlhatatlan szépségű műkincsekkel. A tróntermekben kék emaillal bevont bronzfőnixek, a pavilonok falán pompás festmények és egzotikus madarak tollából készült képek, melyeknek színe soha ki nem fakul. Jadekőből faragott vagyont érő szobrok és dísztárgyak. Az udvarokat hatalmas bronz oroszlánok, óriási bronz teknősbékák, arannyal bevont bronz elefántok ékesítik – valamennyi a hosszú élet szimbóluma.

De nemcsak a Téli Palota van tele drágaságokkal. Láttuk a kínai buddhista „Nagylelkűség és nagy bölcsesség templomát" és a hozzá tartozó kolostort, mely rengeteg ereklyét őriz. Mint kuriózumot említem a 158 kiló súlyú aranypagodát a lótuszvirágon, melyet 800 drágakő díszít. Mint kuriózumot említem azt is, hogy az egyik szerzetes, akit cellájában (igen szép dolgozószoba ez a cella) felkerestünk, arról érdeklődött, hogy sok buddhista van-e Magyarországon? – amivel kissé zavarba hozott volna, ha a Kínai Budd-

histák szövetségének alelnöke – aki a Népi Tanácskozó Testület tagja – ügyesen nem tereli másra a szót.

Ennél a kinccsel teli kolostornál is megkapóbb látvány a nagy park közepén, egy domb tetején emelt buddhista templom, az „Újévi Ünnep pagodája". Sötétzöld tujafák és ciprusok fogják körül. A háromrészes pagoda ibolyaszínű és zöld. Két fehér lépcsősor vezet talapzatához, a lépcsőt törpefenyők és törpepálmák szegélyezik. Embermagasságnál kisebb törpék, de vastag, mohos, évszázados a törzsük.

Ritkán érezni ily áthatón, hogy az építészet az arányok művészete, és hogy az építészeti műremek színpompája és proporciója mennyire egységet kell alkosson a körülötte levő éggel, fával, élőlénnyel.

Éppen naplemente volt, mikor a pagoda megtekintésével úgy-ahogy végeztünk. Fecskék százai siklottak a pagoda díszei és a fák között. Nélkülük és az emberek nélkül, akik ott jártak, nem volna élő és ható nagyszerűség ez a naplementével sötétülő ibolya és zöld csempecsillogás és építészeti ritmus.

„Az Újévi Ünnep Pagodájának" alapjait 1420 körül, tehát a Ming-dinasztia idején rakták le. Mégis rokonsága a tíz új középülettel nagyon érezhető. De ugyanakkor – és ez a legnagyszerűbb – mennyire mások ezek a más ünnepségre épült óriások!

Zárkózott és zárkózó város volt a régi Peking, előretolt vár a Nagy Fal közelében. A váron belül újabb várak; a Tiltott Várost roppant fal osztja két részre. Palotaforradalom esetén az egyik felének elfoglalása még kevés lett volna a győzelemhez.

De a földszintes szűk utcák is zártak. A házak nem látszanak, és a magas, szürke falakon egyetlen ablak sincs, csak kapubejáratok. És ha kinyílik a kapu: a kapuval szemben attól egy méterre, vagy alig valamivel többre, újabb fal mered. Jobbra vagy balra kerülve juthat csak az ember az épületekkel szegélyezett első udvarba. És itt csak a cselédség lakásai és a háztartási épületek állnak. Innen, egy pavilonon keresztül, juthatunk a második, sokkal díszesebb udvarba, majd újabb pavilonon áthaladva – akinek mód adatott – a legszebb, pompás fákkal ékes udvarba, majd onnan a ház urainak lakosztályába. Minden gazdag pekingi ház a Tiltott Város kicsinyített mása volt, valóságos kis palota, teli kincsekkel. A császárváros hivatalnokai, főtisztjei, gazdag kereskedők laktak itt, kíváncsi szemektől elrejtőzve.

A kapu elé emelt fal, így magyarázzák, arra szolgált, hogy a rossz szellemek behatolását megakadályozza. A rossz szellemek ugyanis csak egyenes irányban tudnak közlekedni. Ha netán kapunyitáskor mégis behatolnának, beleütköznek a szemben álló falba, mely ily módon megvédi a ház lakóit. Ám lehet, hogy nem is a rossz szellemek ellen való védekezésből építkeztek így, hanem a rossz lelkiismeret

takarta el fallal a belső udvarok életét a külvárosok sárkánykunyhóban lakó szegényei elől.

Ma a földszintes Peking számos épülettömbjét lebontják, szélesítik az utcákat. A forgalom így is szédítő. A forgalmi rendőröknek önkéntes segítői vannak, öreg nyugdíjasok, akik a keresztutcákon és az áttört városfalaknál hangerősítőn figyelmeztetik a járókelőket a helyes közlekedés szabályaira.

A villamosvonalakból már csak egy működik. A forgalom zömét autóbuszok és trolibuszok bonyolítják le. De sok a személyszállító és teherszállító tricikli is, a riksák mai utódja. És ez nem fog egyhamar megváltozni – sok még a szűk utca, ahova autó vagy kocsi be se tud hajtani.

Persze, könnyű volna azt javasolni, hogy szereljenek kis motort – valami javított kiadású „Dongót" – a triciklire. De mielőtt ilyen „kézenfekvő" javaslatot tennénk, gondoljuk meg: hány millió ilyen kis motor kellene és mennyi benzin hozzá? Egyelőre Kínának nincs elég benzinje, ami van, az a nagy autóknak, teherautóknak, autóbuszoknak kell. Az olajforrások óriási távolságban vannak. Majd ha megépül a csővezeték, más vonatkozásban is beszéltem erről – akkor derül ki, hogy kellenek-e a „Dongók" milliói, vagy már valami egész más kell... Különben se érzek jogot „bölcs" tanácsok osztogatására. A budapesti „Közért" szégyenletes triciklijei jutnak eszembe,

melyeket fiatalkorúak tipornak keservesen, míg a kínai tricikliket mégiscsak felnőtt férfiak hajtják . . . Különben is biztosra veszem, hogy kínai barátaink az én tanácsom nélkül is tudják mit, mikor, hol kell kezdeni, folytatni – és befejezni.

Amit a rovarok, a köpködés, a fertőzés elleni harcról más összefüggésben már elmondtam, szinte feleslegessé teszi, hogy ismételjem: az új Peking tiszta. Csak megemlítem, hogy az új nagy középületek egyike, az óriás méretű áruház a rettenetes júliusi forróság ellenére is hűvösebb, mint az utca, és tiszta a levegője.

A szintézisnek szinte iskolapéldája a hagyományos kínai gyógymód és az európai orvostudomány felsőbb fokon való egyesítése.

A kínai–tibeti gyógymódnak – és gyógyszertannak sok évezredes tradíciói vannak. De fejlődése a múlt századokban megtorpant. Egyrészt a tradíciók súlya alatt egy helyben topogott, másrészt a művelt kínaiak szemében – az európai befolyás következtében hitelét vesztette ez a tudomány, e tudománynak némely elavult módszere. A kínai burzsoázia már a múlt század közepén jóformán feladta saját orvostudománya fejlesztését, és csak az európai gyógymódokat és orvosságokat fogadta el. A nép ugyan továbbra is a régi, bevált, tapasztalat által hitelesített gyógymódot és orvosságokat használta, de az orvosképzés tőkéle-

tesítésére, a hagyományos gyógyítás tudományos fejlesztésére nem volt mód. A kitűnő, nagytudású orvosok mellett, akik átmentették a régi gyógymód tapasztalatait, elszaporodtak a kuruzslók és sarlatánok is. Ezen az áldatlan állapoton változtatott a népi uralom, mely itt is szintézist teremtett.

Senki sem várhat tőlem részletes, tudományos értékű értekezést a kínai gyógymódról, melynek már európai nyelveken hatalmas irodalma van. Csak a látottakról szeretnék egyet-mást közölni, és doktor Szunggal és doktor Szonggal folytatott beszélgetésünk egyes részleteit.

A pekingi egyetemi városrész közelében, pompás kertben áll a kínai hagyományos gyógymód klinikája, ahol a két orvossal találkoztunk.

Szung a hagyományos gyógymód tapasztalt mestere. Széles vállú, erőteljes negyven-negyvenöt éves férfi. Szívesen, a tapasztalt előadó jártasságával magyaráz, és magán vagy rajtunk mutatja, amit elmagyarázott. Így a fordítónak könnyű a dolga.

Szong doktor körülbelül harmincéves. Sápadt, sovány, kevés beszédű, csendességével is figyelmes. Szong először az európai orvostudományokból szerzett doktori diplomát.

A két orvos most együtt dolgozik.

A pulzusból a kínai hagyományos gyógymód sokkal részletesebb diagnózist igyekezett kitapintani, mint az európai orvostudomány. A kérdés: mennyire sikerült ez? Szung doktor módszere szerint a bal kar

csuklója alatt vizsgálják a szívet, ugyanott, a csuklótól kissé feljebb a beteg bal karján a májat és még egy kicsit feljebb a vesét. A jobb karon a tüdő, feljebb az epe és más szervek állapotát. A pulzus enyhe és erősebb szorítása szintén új, további következtetésekre ad módot.

Szung doktor módszereit ezután végigcsinálja Szong is. Aztán jönnek az ő, „európai" vizsgálatai. Vérsejtszámolás, röntgen, kardiogramm, analízisek – ezeket Szung doktor veti össze a saját pulzusvizsgálatokból nyert diagnózisával.

Itt csak a pulzusvizsgálatról adtam és szántszándékkal leegyszerűsített képet. De rengeteg más tapasztalati tudás anyagát is ellenőrzik. A kínai orvosnak a beteg bőre, körmei, arcszíne igen sokat árul el. A beteg beszédhangjára éppen úgy figyelnek, mint a szívdobogás hangjaira, vagy mozgására, vagy arra, ahogy a beteg előadja panaszait.

Együtt és egymást segítve gyakorolják Szung és Szong a tűszúrásos gyógymódot, ezt a talán még a kőkorszakból származó módszert. Annyi bizonyos, hogy a szúrásokat, valamikor, kőből csiszolt tűkkel végezték a mai ezüsttűk helyett. A gyógymódnak rendszeres, írásban fennmaradt alapelvei kétezer évesek, de ekkor már természetesen óriási tapasztalat adta tudással kellett rendelkezni.

A hagyományos kínai orvostudomány szerint az emberben tizenkét „vezeték"-en közlekednek az élet funkciói. Ez a tizenkét vezeték nem azonos az érrend-

szerrel, és nem mindenütt esik egybe az idegrendszerrel. Ezen a tizenkét vezetéken 361 pont van, amelyekben ha (lassan vagy gyorsan, mélyre vagy felületesen, rövid vagy hosszabb időre) tűt bocsájtunk, az bizonyos zsibbadásos érzést okoz, mely elterjed a testben, és – sokszor nagyon távol a szúrás helyétől – enyhülést, gyógyulást eredményez. (Pl. Sz. elvtársat, a magyar követség ideiglenes ügyvivőjét a fülcimpán alkalmazott szúrással gyógyították ki, rendkívül gyorsan, nehéz torokgyulladásából. Húsz percig volt fülében a tű.)

A tűszúrásnak nem szabad fájni. Ha fáj, ez annyit jelent, hogy rossz helyre, nem a kellő ponton át ment a tű. A szúrás okozta zsibbadásos érzés hasonlít az áramütéshez. A vegetatív idegeket éri? Néha igen, máskor nem! És a tizenkét vezeték – melynek anatómiai helyét nem találjuk – talán mindent megmagyaráz? Nem, mert a feltételezett tizenkét vezeték mentén álló 361 ponton kívül van 97 olyan pont is, mely a gyakorlatban, tűszúrásra, gyógyítóhatást ád. Ezt hogyan kell magyarázni?

Viszont az eredmények nem csekélyek. Mi, látogatásunk alkalmával bénulásos betegeket láttunk. Agyvérzés, részben szifilitikus eredetű betegség folytán bénultakat, akik közül a tűszúrásos gyógymód sokat teljesen meggyógyít, másoknál legalábbis csökkenti a bénulást.

Nem vállalkozhatok értékelő ítéletre. A tűszúrásos gyógymódot ma már a világ sok táján tanulmányoz-

zák, és különösen a Szovjetunióban nagy irodalma van. Aki a kérdést behatóbban akarja tanulmányozni, ezeket a munkákat veszi elő. Még csak azt említem meg, hogy például Pekingben a tűszúrás és elektromos áram kombinációjával is kísérleteznek.

A tűszúrásos gyógymód azonban csak egy része a kínai orvostudománynak. Részben azért emeltem ki, mert ezt tartották Európában a „legbarbárabb" gyógymódnak. Még a kitűnő szemű E. E. Kisch is csak lenézéssel és borzadással tudósít róla.

A kínai gyógyszertan sokkal nagyobb elismerésre talált. A szen-zsen gyökér rendkívüli gyógyhatását nehéz volna nem elismerni. A gyökér sokszor emberformájú. Talán a középkor mandragorája ez, melynek varázshatásáról annyi régi mese szól. A világszerte elismert gyógyszerek közé tartozik egy távolkeleti szarvasfajta megújuló szarvából nyert orvosság is. A gyógynövények ismerete Kína ősi tudománya.

De amit most Kínában véghezvisznek, az nem egyes szerek vagy gyógyításmódok átvétele – és átadása –, hanem a két egymástól függetlenül fejlődött hatalmas orvostudomány anyagának dialektikus szintézise.

Persze a modern kémiában, mely legújabbkori tudomány, vagy az ősi tudományban, a matematikában, nincs külön európai vagy kínai iskola. A tudomány itt egyetlen folyamban hömpölyög. S annyi bizonyos, hogy komolyabb, szorgalmasabb diákot, mint a kínai diák – például a mi egyetemeinken – elképzelni is

nehéz. És tudjuk, számos példával igazolhatnánk, hogy nemcsak a szorgalmuk, de az eredményeik is kiválóak.

A kínai színház szintéziséről külön fejezetben szóltam. A festészetben a mai Kína más úton halad, mint az európai, és valószínűleg ez a másik, a saját útjuk az egyedül járható.

Az európaihoz hasonló olajfestményt csak művészileg alacsonyrendű formájában találjuk meg – mint naturalista szándékú illusztrációt. Például a pekingi történelmi múzeumban ilyen olajfestmények igyekeznek népszerű módon érthetővé tenni az ősember, a barlanglakók életét. Hasonló illusztráló olajfestményeket láttam a csengcsoui múzeumban, ahol számos képen mutatják be az ott lefolyt 1923 évi nagy vasutassztrájk egyes jeleneteit. Céljuk ugyanaz, mint a pekingi múzeumban. Érdemük, hogy a valósághoz híven igyekeznek megörökíteni a történteket. Azt is, amikor a katonai parancsnok a szakszervezetek három vezetőjével tárgyal: egy asztal körül ülnek és az asztalon négy pohár tea. Azt is, mikor a hóhér széles, régi formájú kínai pallosa fejezi le és be 1923 nagy vasutassztrájkját. (De van ebben a csengcsoui múzeumban egy számunkra igen érdekes tárgy: egy 1923-beli röpirat, melynek címlapján régi ismerősként Bíró Mihály híres „Kalapácsos ember"-ét látjuk viszont.)

Ami szép, művészileg jelentős – megfigyelésem szerint –, a kínai hagyományos festészet stílusában készül, ezt a stílust folytatja, fejleszti, és teszi alkalmassá a mai festő-nemzedék új témák kifejezésére. Tehát nem oly módon fejlődik ez a művészet, mint az építészet, ahol az új építőanyagok – üveg, acél, cement – és az épületek új funkciói – repülőtér, gyár, lakótelep, pályaudvar, gyűlésterem, stadion teljes szintézist követel.

A kínai filmművészet még nem találta meg sajátos formanyelvét; a jelentékeny műveknek még majd ezután kell születniök.

Érdekesnek tartom viszont kínai barátaink véleményét az utóbbi évek szerintem legkiválóbb szovjet filmjeiről. S mivel ez a véleményt sok, többek közt igen felelősségteljes poszton álló embertől is hallottam és szinte szó szerint egyező formában, azt hiszem, helyén való erről megemlékezni. Körülbelül így hangzott:

– A *Szállnak a darvak* káros hatású. Mert mit érezne a katona, ha azt mutatják neki, hogy míg ő a fronton életével védi a hazát, menyasszonya megcsalja egy aljas bujkálóval? A *Ballada a katonáról* szintén elfogadhatatlan. Muszájból és gyávaságból eredő hőstettet választ kiindulópontul – ez pedig éppenhogy ellentéte a tudatos, igazi hősiességnek. Az *Emberi sors* főszereplője sem alkalmas pozitív hős.

Hiszen, mint Solohov elbeszéléséből már az elején kitűnik, fegyelmezetlen ember, akit ezért kitesznek munkájából – egy sofőr, aki iszik... És mind a három film túl rettenetesnek mutatja a háborút.

– Tehát? – kérdezem én.

– Az igaz ügyért harcolni nem borzalmas.

– De igen. Borzalmas! Ám, ha elkerülhetetlen lesz, harcolni fogunk. És nem is rosszul. – Ez az én stereotip válaszom.

És mikor ez egy alkalommal, mondhatnám diplomáciai szinten került szóba, én a vendéget kötelező mérséklettel és a barátot kötelező őszinteséggel így fejeztem ki nézetemet.

– A *Szállnak a darvak*kal szemben emelt kifogást az önök igen szigorú, de mélyen gyökerező morális felfogása diktálja. Mi ezekben az ügyekben könnyebben találunk mentő vagy magyarázó, sőt mentőn magyarázó körülményeket. De helytelennek találnám, ha erről vitába kezdenénk; olyan területre tévednénk, mely túlnőne a film megvitatásának keretein. Én szeretem ezt a filmet... A *Balladát* még nem láttam (ez a beszélgetés időpontjában így volt igaz), és egy mű tárgyának ismeretét nem tartom elegendő alapnak, hogy egy művészi alkotásról véleményt nyilvánítsak. De igenis vitába kell szállnom az *Emberi sors* megítélésével. Ez a film, mely művészeti szempontból már azért is figyelemre méltó, mert nem kisebbíti, hanem fokozza az alapjául szolgáló elbeszélés értékeit. Most azonban a tartalom lényegéről van szó, melyet így

fogalmaznék meg: a háború minden pokla se bírta tönkretenni a szovjet ember – egy tipikus átlagember – mélységes emberségét. Ez az elpusztíthatatlan, a háború tüzében hamuvá nem vált humánum, ez itt a lényeg. Az egyszerű, nem hibátlan ember, a szovjet valóságban élő ember lelki tisztasága.

Ezután részletesebben beszéltem a filmek művészi kitűnőségéről, a *Szállnak a darvak* és az *Emberi sors* színészi, rendezői és operatőri kiválóságáról. Ha már ismerem, nem kevésbé dicsértem volna a *Balladát* is. De ezt itt ismételni felesleges. Lényegesebb volna kínai barátaink véleményének forrását feltárni.

Az egyik okot arrafelé kell keresni, hogy Kínában sokkal közvetlenebbül érzik az imperialisták támadó szándékát, mint akár nálunk, pedig mi is éppen eléggé érezzük. A Tajvanból indított provokációk, keveset mondok, hetenként ismétlődnek. És hol Korea, hol Laosz felől, de szinte állandó a nem hideg, a forró háború közelsége. Az „Egyesült Nemzetek" tanácsában Csang Kai-sekék bitorolják Kína helyét, mikor a népi Kína helye a nagyhatalmak közt volna. Ha így nézzük a dolgot, a kínai népnek bizony nem sok oka van bízni a békés együttélés lehetőségében. Következésképp semmi oka olyan helyzetben, mikor állandó támadások érik, a háború borzalmasságát állítani előtérbe. Kína a békés egymás mellett élés gondolatát közvetlen tapasztalatból nem ismeri, nem ismerheti. Ám a kommunista pártok közös értekezletén el tudta ismerni a békés egymás mellett élés le-

hetőségét, és a szocialista országok együttesében, a munkásosztály egységében élve képes bízni realitásában.

Így látom én a filmek bírálatának és világhelyzetnek összefüggését. Csak a szocialista és békeszerető országok, a felszabadult gyarmatok erősödése szilárdíthatja meg Kína bizalmát a békében. És ez teszi majd lehetővé többek közt azt is, hogy a háború borzalmait reálisan mutató művészi alkotásokat a mai Kína politikailag is helyesnek találja. Mert a kínai ember nem „egészen más", mint mi, hanem igenis egészében olyan, mint mi vagyunk. És esetleges ellentmondásai – az ő szavukkal – a népen belüli, feloldható – és már feloldott – ellentmondások.

Úgy hiszem, itt kell közölnöm azt a rövid pohárköszöntőt is, melyet a búcsúzási banketten mondtam el, mely – lenyűgöző, megható figyelmesség, amilyennel még soha, sehol se kényeztettek – egyben az én születésnapomat is ünnepelte. A bankett házigazdája Mao-Tun volt, a kiváló, nálunk is ismert író és a hatszázmilliós Kína művelődésügyi minisztere, ki mellesleg megemlítette, hogy velem egyidős. Volt ideje erről is tudomást szerezni.

Ezen a baráti meghittségben felejthetetlen estén én kissé formálisabb voltam, mint minden előző alkalommal. A pohárköszöntőt gyorsan leírtam, hogy pontosan fordítsák:

„Miniszter elvtárs!

Mikor Ön egy kis nép küldöttjét egyenrangú testvérként fogadja – ezzel a nagy Kína mély bölcsességét ékesen bizonyítja!

Mi erős, egységes, pártját szerető népet látunk itt. Láttunk leküzdött nehézségeket. Láttunk nehézségeket, melyekkel győzelembiztosan viaskodnak.

Nem ismerjük a nyelvet, és így a mai irodalomról kevesebbet tudtunk meg, mint szeretnők. De ezt pótolta, amit a szemünk felfogott; a színművészet, festészet, a régiből kifejlődött monumentális építészet látása – hogy itt csak a művészetekről beszéljek. Számunkra ez egy általános és sokrétű fejlődés bizonyítéka.

Köszönjük, hogy lehetővé tették, hogy lássuk a szocialista Kínát, melyen az egész világ békeszerető népeinek és munkásosztályának szeme függ."

Lehetett volna jobban, ügyesebben, pontosabban beszélni. Én így fejeztem ki, amennyire képes voltam, 1960 augusztusában azt, amit 1960 novembere, a Kommunista Pártok értekezlete, végérvényes szavakba foglalt.

Tartalom

Felhők fölött 5

Levél Sanghajból 13

A déli főváros 45

Kanton valóságban és igazán 65

Kína közepe: Vuhan 90

A holnap: Csengcsou 99

A kínai zenés-dámai színház 105

Mezőgazdasági és paraszti élet – vonatablakból nézve 130

Pekingi szintézis 158

63.134.1 Alföldi Nyomda, Debrecen. Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Szabó József. Műszaki vezető: Jánosa István. Képszerkesztő: Loránt Péterné. Műszaki szerkesztő: Pólya Lajosné. A borító Rudas Klára műve. Megjelent 9,2 (A/5) ív terjedelemben, 18 oldal képmelléklettel. 2100 példányban. Ez a könyv az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint készült.
Sz 101–b–6365

A pekingi Tiltott Város látképe

A Nemzetiségek Kultúrájának Palotája
a pekingi Hosszú Nyugalom Útján
(A tíz nagy épület egyike)

A pekingi Történelmi Múzeum
(A tíz nagy épület egyike)

Üléstermi részlet az Országos Népi Gyűlés Palotájából. (Peking)

Az Országos Népi Gyűlés Palotájának egyik tartományi terme

Újévi Ünnep Temploma. (Peking)

Föld alatti császári temetkezőhely egyik feltárt terme

Jade tavagasok

Pekingi új lakótelep

A vuham Jangce-hid

Épülő nagykohó Vuhanban

Táj, teraszos, öntözéses földműveléssel

Dzsunka Saughaiból

Híd a Gyöngy folyón (Kanton)

Dél-kínai táj, bambuszerdő

Szö Feng-jün (Főnixtelhő) a honani színház színésznője civilben.

Szö Feng-jün „A fővárosba" c. darab egyik férfiszerepében

A tűszúrásos kínai gyógymód két oktató ábrája
A pontok a szúrások helyét jelzik